

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

1 Decembrie 2007 - manifestare din Piața Unirii (Oradea)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Cristian APATL, Gavril CORNUȚIU, Sever DUMITRAȘCU,
Flaminia FAUR, Mihai GEORGIȚĂ, Blaga MIHOC, Lucian SCURTU,
Florin SFRENGEU, Augustin ȚĂRĂU**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDACTIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea,
Aleea Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0729 845 160

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Florin SFRENGEU**, *Câteva aspecte istorico-arheologice referitoare la venirea maghiarilor în centrul Europei*.....3
- **Cristian APATI**, *Conscrierea parohiilor ortodoxe din Bihor realizată în anul 1769*.....21
- **Blaga MIHOC**, *Directoratul lui Iosif Papp-Szilágyi*.....34
- **Mihai GEORGIȚĂ**, *Imaginea românilor într-un compendiu statistico-geografic de la sfârșitul veacului al XIX-lea*.....59
- **Augustin ȚĂRĂU**, *Procesul de transformare socialistă a agriculturii între literatură și istorie*....65

L I T E R A T U R Ă

POEZIE

- **Lucian SCURTU**, *Stelării, Cer, Miere, Molima, Septembrie, Ladislau*.....83
- **Gavril CORNUȚIU**, *Tăcerea păsărilor*.....86

PROZĂ

- **Flaminia FAUR**, *Taină, Anunțuri, Convingeri, A determina, Bairam, Lăcomie, Surpriza cea bună, Imediat, Incident, Baltă, Contrast* 87

ARTĂ

- **Sever DUMITRAȘCU**, *Portretul „Directorului”*....96

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Florin SFRENGEU

CÂTEVA ASPECTE ISTORICO-ARHEOLOGICE REFERITOARE
LA VENIREA MAGHIARILOR ÎN CENTRUL EUROPEI

La sfârșitul secolului al VII-lea, după migrația bulgarilor în regiunile ponto-caspice, se instaurează o perioadă de acalmie, *pax chazarica*, până la plecarea ungarilor spre nordul Mării Negre, iar pe urmă spre centrul Europei. Pacea a fost instituită datorită întăririi chaganatului chazar, care a supus autorității sale populațiile ce locuiau în stepele din nordul Mării Negre și a Mării Caspice. Populațiile supuse, printre care se numără triburi de origine turcică, slavă, dar și fino-ugrică, aveau un spațiu limitat de mișcare și erau obligate la plata unui tribut. Chazarii au avut grijă ca prin poarta dintre Marea Caspică și Munții Ural să nu mai pătrundă alte populații nomade, în condițiile grele de confruntare cu arabii pentru controlul zonelor caucaziene¹. De această *pax chazarica* au beneficiat și regiunile locuite de români, în special cele aflate în afara arcului carpatic².

Începând cu prima jumătate a secolului al IX-lea, chazarii n-au mai putut face față presiunilor nomazilor din stepa est-europeană și au intrat într-un accentuat declin. Ungurii și pecenegii au profitat de situație, s-au desprins de dominația chazară și au înaintat spre vest. Aceste deplasări au fost cauzate, după opiniile unor specialiști bazate pe cercetări paleogeografice, de dereglările sistemului pluvial; în stepă era secetă, iar în zona pădurilor din nord, ploi abundente care au dus la creșterea debitului fluviilor tributare Mării Caspice. Nivelul mării a crescut cu câțiva metri, iar delta fluviului Volga, unde se aflau zone agricole prospere și capitala Itil, a fost inundată. Astfel că destrămarea statului chazar s-ar datora, conform părerilor lui L. N. Gumilev, acestei catastrofe naturale și într-o măsură mai mică atacurilor rușilor și nomazilor. O astfel de explicație au dat și unii cercetători maghiari în ceea ce privește migrarea spre vest a ungarilor. Pierderile dezastruoase în rândul turmelor datorate secetei și amenințarea foametei i-au obligat să plece spre alte teritorii³.

¹ V. Spinei, *Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX-X*, în *ArhMold*, XIII, 1990 (în continuare: V. Spinei, *Migrația ungarilor...*), p.106. Vestigiile culturii Saltovo-Maiak, cu o largă răspândire între Nipru și Volga, care reflectă dominația politică a chazarilor, are mai multe variante regionale cu componente etno-culturale diverse, cele atribuite bulgarilor, alانیilor și chazarilor fiind mai bine conturate.

² Idem, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985 (în continuare, V. Spinei, *Realități etnice...*), p.46. În această perioadă de timp (de la migrația bulgarilor până la cea a ungarilor) este situată și definitivarea etnogenezei românești.

³ P. Vereș, *Le rôle de facteurs écologiques et économiques dans la conquête du bassin des Carpathes par le Hongrois en 896*, în *Les question fondamentales du peuplement du bassin du*

Ungurii fac parte din ramura ugrică a familiei de triburi fino-ugrice și au locuit un timp îndelungat în stepele ponto-caspice, înainte de a veni în Câmpia Tisei și Câmpia Pannonică, însă cele mai vechi mențiuni scrise despre ei se referă la secolul al IX-lea. Ungurii sunt desemnați prin etnonime variate, *al-Madjghariya* pare a fi cea mai veche mențiune scrisă, apărută în tratatul de geografie al arabului Ibn Rusta, care folosește un tratat similar redactat de către al-Djayhani, text folosit și de al-Bakri atunci când descrie „țara” *al-Madjgharyya*. Acest etnonim apare și în lucrarea persană anonimă *Hudud al-Alam (Regiunile lumii)* din anul 982. De la etnonimul *Magyar* derivă și numele clanului *Megere*, amintit de Constantin al VII-lea Porphyrogenetos în lucrarea *De administrando imperio*. Numele de unguri derivă, după unele opinii, din numele unei populații turcice atestate pe la mijlocul primului mileniu, a *onogurilor*, cu care au conviețuit în estul Europei. Al-Bakri folosește denumirea de *al-Unkali*, preluată de la Ibrahim ben Yakub din Tortosa. Acest etnonim apare foarte des: *Uggroi* în izvoarele bizantine, *Ugri și Viagry* în cele slave, *Ungari și Hungary* în cele latine occidentale. În cronicile bizantine, ungurii sunt amintiți și cu numele de *turkoi* (turci), datorită conviețuirii cu această populație. La unii autori islamici întâlnim numele de *başchiri*, împrumutat de la o populație turcică din zona fluviului Volga, aproape de care au locuit ungurii în secolele VIII-IX. În unele pasaje ale operei *De administrando imperio* se menționează că vechea denumire a *turcilor* (a unguirilor) a fost *Savartoi Asfaloi*, de fapt o ramură care a emigrat în Persia⁴.

Înainte de a ajunge în zona dominației Chaganatului chazar, ungurii, a căror patrie primitivă a fost delimitată între Munții Ural și Obi sau bazinul Tobolului și Ișimului, intră în legătură cu bulgarii și alte populații turcice din zona Volgăi mijlocii, pe la mijlocul mileniului I. Mai apoi, probabil în secolul al VII-lea, înaintează spre sud, de-a lungul aceluiași fluviu, stabilindu-se o perioadă de timp în *Magna Hungarica*, după cum numesc ulterior izvoarele medievale regiunea Başchiriei. Comunitățile turanice (bulgari, başchiri, chazari), în vecinătatea cărora au locuit sau cu care au conviețuit au avut o mare influență asupra unguirilor în modul de trai, în organizarea social-politică și în domeniul lingvistic.

În secolele IX-X, un rol important în istoria popoarelor de pe Volga mijlocie și Kama l-a jucat Bulgaria de pe Volga. Un timp îndelungat monumentele arheologice relative la perioada sa de formare au rămas necunoscute, cu excepția câtorva morminte izolate descoperite întâmplător, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în apropiere de Kokriat și de Tankeevka, în vechea gubernie Kazan. După anii '50, odată cu intensificarea cercetărilor arheologice din regiunea Volgăi mijlocii, au fost degajate și parțial studiate câteva cimitire încadrate în perioada secolelor VIII-IX.

Carphates du VIII-e au X-e siècle, Budapesta, 1972, p. 213-230 (apud V. Spinei, *Migrația unguirilor*, p.106)

⁴ V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, 1999 (în continuare V. Spinei, *Marile migrații...*), p.15-17

Între 1953-1954 a fost săpat, de către N. Y. Merpert, cimitirul de la Kaibel. În 1957, V. F. Guenningue și A. K. Khalikov au început săpăturile în cimitirul de la Bolsie-Tarkhani, continuate în 1960 de către V. F. Guenningue, iar în 1970 de către A. K. Khalikov și E. A. Khalikova. În perioada 1961-1968 a fost studiat cimitirul de la Tankeevka de către A. K. Khalikov, care cercetează în 1969-1970 și cimitirul de la Tietiouchi, descoperit în 1949 de N. F. Kalinine. Fortuit, în timpul unor lucrări de construcție, a fost descoperit, în 1969, cimitirul de la Kouibychiev, parțial cercetat. Mai bine cercetate sunt trei cimitire, aflate pe teritoriul fostei RSSA Tătare: Bolsie-Tarkhani (365 morminte din secolele VIII-IX), Tankeevka (881 morminte din secolele IX-X) și Tietiouchi (mai mult de 100 de morminte datând din secolul al IX-lea până la începutul secolului al XI-lea)⁵.

Materialul arheologic descoperit în urma săpăturilor de la Kaibel și Bolsie-Tarkhani a confirmat opinia potrivit căreia, în secolul al VIII-lea, grupe de populații, apropiate din punct de vedere cultural de cultura Saltovo, pătrund în regiunea Volgăi mijlocii, sosind din sud. Cercetătorii au avut tendința de a le atribui triburilor bulgare, care pătrund în această zonă după plecarea din bazinul Donului. Cimitirul de la Tankeevka a permis cercetătorilor formularea unor concluzii interesante. Analiza ritului funerar și a inventarului mormintelor demonstrează că, în secolul al IX-lea, importante grupe de populații ajung pe Volga, venind din est, din teritoriile Kamei superioare și mijlocii și din regiunile bașchirilor dinspre Munții Ural. Aceste grupuri au intrat în contact cu triburile bulgare, jucând un rol important în formarea unei etnii omogene, cunoscută în istorie sub numele de bulgarii de pe Volga. Cimitirele de la Tankeevka și Tietiouchi dovedesc stabilirea grupurilor de pe Volga și din zona Uralilor de-a lungul malului drept al Volgăi. Aceste cimitire sunt importante nu numai pentru studierea culturii materiale și a compoziției etnice a Bulgariei de pe Volga, ci și pentru problemele istoriei etnogenezei maghiare. După venirea în bazinul carpatic, la sfârșitul secolului al IX-lea, a unui grup important de triburi noi dinspre est, în această regiune apar monumente foarte apropiate de cimitirele menționate de pe Volga mijlocie, atât prin cultura lor, cât și prin ritul funerar. Materialele de la Tankeevka oferă analogii foarte evidente cimitirelor maghiare din *epoca cuceririi patriei*. Aceste analogii acoperă toate detaliile ritului funerar păgân, detalii specifice, observate într-un număr restrâns de cimitire, și au o importanță particulară pentru comparații etno-genetice. De asemenea, au fost descoperite analogii în inventar. După părerea lui E. A. Khalikova, analogiile arată un element etnic comun Bulgariei de pe Volga și Ungariei din perioada de formare a statelor. Prezența acestui element comun avea să contribuie la menținerea contactelor între cele două state în secolul al X-lea, contacte despre care vorbește în cronica sa Notarul Anonim al regelui Béla, care relatează, că în jurul anului 970, grupuri

⁵ E. A. Khalikova, E. P. Kazarov, *Le cimetière de Tankeevka*, în *Les anciennes Hongrois et les ethnies voisines à l'Est*, Budapesta, 1977, p.21, cu întreaga bibliografie de la n. 1-6, în limba rusă, pentru celelalte cimitire.

venite din Bulgaria de pe Volga ajung în Ungaria, grupuri care la acea vreme erau deja musulmane⁶.

În monografia *Biharea. Săpături arheologice (1973-1980)*, S. Dumitrașcu prezintă și alte cercetări extrem de importante, legate de vechea cultură maghiară, pe care le reamintim cu acest prilej: „Cercetările efectuate de E. A. Halikova în cimitirul atribuit maghiarilor de la *Bolsje Tigani*, ca de altfel și alte descoperiri din regiunea cuprinsă între Ufa-Kazan și Perm, cu morminte de înhumăție, cu un inventar specific foarte bogat (piese de îmbrăcăminte, podoabe, arme), în care s-au depus și schelete de cai (cranii și oase), *ceramica* diferă cu totul de cea din sec. IX-X din regiunile carpato-dunărene. Sunt vase de tip specific, cu fund *ascuțit*, ornamentate cu registre de motive incizate. În cele cinci momente mari ale istoriei lor (Magna Hungaria de pe Kama-Volga, Levedia, Etelköz, Galiția, Câmpia Pannonică), maghiarii își vor păstra multe elemente ale culturii lor materiale specifice, dar își vor schimba ceramica. Astfel, în descoperirile de tip Halimba, pe lângă ceramica de tip local găsită de ei în zona Dunării centrale, apare o ceramică de un tip aparte, *oale cu gâtul cilindric, canelate*, produse însă ale unor meșteri provenind din Horezm (Choresm). Acestei constatări i se mai adaugă observația obținută în urma cercetărilor efectuate asupra celor 30 de descoperiri funerare vechi maghiare (Altmagyarische Gräberfelder) publicate de A. Točik, cu inventar funerar compus din piese de îmbrăcăminte, podoabe, arme, piese de harnașament, cu schelete de cai. Lângă morminte de înhumăție au fost depuse și câteva vase, nu de tip *Bolsje Tigani* sau *Halimba* (categoria Horezm), ci oale-borcan sau castroane de tipul local de la Dunărea mijlocie. Este și aceasta o dovadă în plus asupra folosirii în descoperiri specifice a unor tipuri ceramice aparținând mediului local”⁷.

V. Spinei este de părere că vestigiile ungarilor din spațiul nord-pontic nu pot fi diferențiate cu claritate decât „arareori” de vestigiile care aparțin bulgarilor, chazarilor, pecenegilor și altora, „ceea ce ne frustrează de posibilitatea de a cunoaște zonele în care au sălășluit, ca și diferite aspecte ale culturii lor materiale și spirituale”⁸.

⁶ *Ibidem*, p.22. Lucrarea este consacrată săpăturilor arheologice efectuate în cimitirul de la Tankeevka, datat în perioada cuprinsă între secolul al IX-lea și începutul secolului al XI-lea, ce cuprindea în jur de cinci mii de morminte.

⁷ S. Dumitrașcu, *Biharea. Săpături arheologice (1973-1980)*, Oradea, 1994 (în continuare: S. Dumitrașcu, *Biharea...*), p.204, cu bibliografia: E. A Halikova, *Ancient Hungarian Cemetery along the River Kama*, în *Arch Ért.*, 103, I, 1976; A. Točik, *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*, Bratislava, 1978; Török Gy., *Die Bewohner von Halimba im 10 und 11. Jahr.*, Budapest, 1962

⁸ V. Spinei, *Marile migrații...*, p.44. În studiul *Migrația ungarilor...*, apărut anterior, autorul face câteva precizări interesante, arătând că aceste descoperiri atribuite ungarilor „sunt deocamdată nesigure, ceea ce impietează asupra posibilităților de a le fixa mai exact limitele teritoriale. Nu s-a ajuns încă la un acord deplin între specialiști referitor la trăsăturile definitorii ale culturii lor materiale, întrucât între complexele funerare puse pe seama ungarilor din răsăritul Europei și acelea din Câmpia Pannonică există deosebiri destul de mari în ceea ce privește ritualul și tipologia

Necropola de la Subbotiza (raionul Znamensk, reg. Kirovgrad) este una din cele atribuite ungarilor. Situată pe malul râului Adjamka din bazinul Ingului, afluent al Niprului, necropola cuprinde doar trei morminte cu un bogat inventar, unul dintre morminte este de bărbat, care are alături un craniu și picioare de cal, precum și piese de harnașament și de vestimentație, podoabe, arme și un vas de ceramică (amforă cu o toartă și gât canelat)⁹.

În 1989, au ajuns în Muzeul de Istorie de la Dnepropetrovsk un set de obiecte descoperite la Korobčino, aproape de Dnepropetrovsk, pe Nipru, ce provin din mormântul unui războinic nomad care însă a fost deranjat. S-au recuperat un număr de 24 de obiecte, dintre care 19 sunt din aur sau argint: un vas și o cupă din argint aurit, o brățară de aur și alta din argint, o sabie și un fragment al tecii, cinci aplici rotunde din aur, o plăcuță pătrată din aur și alta lunguiață cu două terminații. Ulterior muzeografii au mai descoperit o mască din aur, fragmentele unei teci ornamentate, o scăriță din fier, două vârfuri de săgeți din fier, fragmentele unui ulcior de lut, iar localnicii au mai predat cinci aplici rotunde din aur. Mai multe vase de lut au fost distruse de lucrările agricole. Au mai fost recuperate câteva oase umane și de cal¹⁰. Autorii studiului, după ce prezintă detaliat fiecare obiect cu analogiile aferente, ajung la concluzia că războinicul îngropat la Korobčino a aparținut unui reprezentat al aristocrației maghiare, poate unui mare conducător. Mormântul de la Korobčino este considerat a fi unul din cele mai bogate din seria celor datate în perioada cuceririi patriei¹¹.

La mijlocul secolului al IX-lea, ungurii locuiau în Lebedia, localizată cu aproximație fie între Volga și Don, fie între Don și Nipru. Potrivit unor surse orientale (o geografie persană întocmită de un autor anonim în anul 982), ungurii ar fi dispus în acea vreme de efective militare estimate la 20000 de războinici și se aflau în conflict cu vecinii. Ei își procurau prizonieri prin raiduri întreprinse împotriva slavilor și rușilor, pe care îi vindeau în Imperiul bizantin, iar unele triburi slave le plăteau tribut¹².

În urma înfrângerii suferite în conflictul cu chazarii, pecenegii, obligați să-și părăsească teritoriile, îi atacă pe unguri. Atacul a provocat destrămarea confederației tribale a ungarilor, o parte s-a refugiat în Persia (cei cu numele de Savartoi Asfaloi, căroră li s-a pierdut urma), o altă parte, sub conducerea lui Levedias, înaintează spre vest, în Etelkuzu/Atelkuzu, regiune situată cu

---

inventarului funerar. Aceste carențe ale cercetărilor arheologice contemporane, ce vor fi desigur înlăturate în următoarele decenii, ne privează de posibilitatea de a le cunoaște cu mai multă precizie evoluția și direcțiile de peregrinare. Nu este exclus ca o serie de morminte ale călăreților nomazi din secolul al IX-lea din zona meridională a Europei de Est, atribuite în prezent bulgarilor, chazarilor, pecenegilor sau altor triburi turcice, să aparțină în realitate ungarilor.” (p.106-107).

⁹ V. Spinei, *Marile migrații...*, p.44, fig 8 și 9 de la p.45-46

¹⁰ O.M. Prihodnuk, L.N. Curilova, *The Korobčino Find (Ukraine) and Some Problems of the Hungarian Ethnogenesis*, în *AAASH*, LII, 1-3, 2002, p.184-185, fig. 1-4 de la p.186-189

¹¹ *Ibidem*, p.192

¹² V. Spinei, *Marile migrații...*, p.42

aproximație, de către cei mai mulți specialiști, între Don sau Nipru, la est, iar la vest, până la gurile Dunării și Siret¹³. Această delimitare spre vest a teritoriilor ocupate de unguri, bazată pe unele izvoare scrise, se află în dezacord cu rezultatele cercetărilor arheologice. Rețeaua de așezări din zona de câmpie a Moldovei Meridionale nu a avut de suferit în a doua jumătate a secolului al IX-lea, constatându-se în schimb o creștere a numărului așezărilor, un real spor demografic¹⁴.

În cursul domniei sale, Constantin al VII-lea Porphyrogenetos (945-959) a organizat culegerea de izvoare istorice, compunând el însuși importante opere literare cu o valoare documentară deosebită pentru cunoașterea unor realități atât interne, cât și externe¹⁵. Cele mai importante informații despre locuirea ungarilor în stepele ponto-caspice le aflăm din opera aceluiași împărat, *De administrando imperio*. Cu toate că lucrarea cuprinde unele inexactități privind datarea și localizarea, după cum afirmă unii specialiști, este mai bine documentată în comparație cu izvoarele orientale, slave sau latino-maghiare. Iată cum sunt relatate evenimentele care au dus la migrația ungarilor spre Atelkuzu: „Pecenegii care mai înainte se numeau Cangar (căci acest nume Cangar se spunea la ei cu privire la bărbăție și origine nobilă), pornind deci acest război contra chazarilor au fost biruiți și nevoiți să-și lase țara și să se așeze cu locuințele lor în aceea a turcilor (ungurilor- n.n.). Între turci și pecenegi, care atunci se numeau Cangar, iscându-se război, oastea turcilor a fost biruită și s-a desfăcut în două părți. Și o parte a apucat-o spre răsărit și s-a sălășuit în părțile Persiei, aceștia se și cheamă până în timpul de față cu vechiul nume al turcilor Savarti asfali, cealaltă parte însă, cu voievodul și conducătorul lor Levedias, s-a așezat în partea de apus în locurile numite *Atelkuzu*, regiune în care acuma locuiește poporul pecenegilor...”¹⁶.

În această nouă patrie, ungurii se pare că ajung în prima jumătate a secolului al IX-lea. Ridicarea cetății chazare de la Sarkel, situată pe Don, cu ajutorul arhitecților bizantini, trimiși de împăratul Teofil (829-842), a avut drept scop tocmai apărarea hotarelor vestice amenințate de noii veniți¹⁷. O mențiune certă privind prezența unei armate a ungarilor nu departe de nordul Dunării de Jos, se referă la intervenția acestora, la solicitarea bulgarilor, pentru a împiedica repatrierea adrianopolitanilor, colonizați forțat în timpul hanului Krum (803-814). Ungurii nu au avut succes în această intervenție, datată în 837, fiind respinși de deportați cu ajutorul bizantinilor din cadrul flotei trimise de împăratul Teofil¹⁸.

¹³ *Ibidem*, p.43-44. Pentru întreaga discuție privind localizarea regiunii vezi și studiul aceluiași autor, *Migrația ungarilor...*, p.107-110.

¹⁴ *Ibidem*, p.115.

¹⁵ *FHDR*, II, 1970, p.657

¹⁶ Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos* (trad. V. Grecu), București, 1971, p.59

¹⁷ Erdély I., *Les relations hungaro khazares*, în *Studia et Acta Orientalia*, IV, 1962, p.43-44

¹⁸ V. Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.109

Prezența ungarilor la nordul Dunării de Jos este semnalată din nou, la sfârșitul secolului al IX-lea, într-o scriere hagiografică dedicată sfântului Metodiu. Acesta, la întorcerea în Bizanț, în 882, se pare că s-a întâlnit în ținuturile dunărene cu un rege ungar¹⁹.

Unii istorici maghiari²⁰, în dorința de a dovedi cu date concrete prezența ungarilor la nordul Dunării, au atribuit, cu probabilitate, o serie de morminte din Moldova și Muntenia acestora: o parte din mormintele din necropola de la Brănești, mormintele din faza timpurie a necropolei de la Hansca-Căprăria, mormintele izolate de la Fridensfeld, Grozești, Holboca, Moscu, Movilița, Proboța și Șabalat, iar cel de la Frumușica le este atribuit cu siguranță. V. Spinei, care s-a ocupat cu vestigiile de mai sus, pentru unele având prioritate de publicare, a sugerat alte atribuiri etnice și încadrări cronologice, deoarece se departajează evident de mormintele ungarilor din zona Pannonică, aici fiind cuprinsă și Câmpia Tisei²¹.

Același cercetător este convins că principalele sălașe ale ungarilor, din perioada imediat anterioară plecării ungarilor spre Pannonia, erau departe de gurile Dunării. Se bazează pe informațiile oferite de Reginald de Prum, care arată că lupta între pecenegi și unguri, ce a determinat exodul celor din urmă spre centrul Europei, a avut loc în apropiere gurilor Donului. Se mai are în vedere și tradiția păstrată în cronica Notarului anonim al regelui Béla, că Scytia era denumită *Dentumoger*, nume prin care se autodesemnau și strămoșii ungarilor, ce derivă de la *Den* (= Don sau Donet) și *moger* (= maghiar), însemnând „ungurii de pe Don(e)”²².

Câmpia Dunării de Mijloc era cunoscută de unguri încă de la mijlocul secolului al IX-lea, cu ocazia raidurilor militare efectuate la solicitarea diferitelor forțe din zonă. După destrămarea Khaganatului avar, zona era disputată de trei forțe: Imperiul franc, Moravia Mare și Țaratul bulgar. Pe malul vestic al Dunării, francii au organizat mai multe mărci (Avaria, Carinthia, Friuli), iar după ultimele ciocniri cu avarii din anii 802-803 au cale liberă spre est. Sub Ludovic cel Pios, acest avans continuă spre sud-est și se consolidează. După revolta slovenilor din 819 sunt organizate trei expediții, între 820 și 822, care vor avea ca rezultat extinderea dominației francilor din valea Dravei până în Câmpia Pannonică.

¹⁹ *Ibidem*, p.110

²⁰ *Erdély története* (red. resp. B. Köpeczi), I, Budapesta, 1986

²¹ V. Spinei, *Realități etnice...*, p.107-125; Idem, *Migrația ungarilor...*, p.110-115, unde sunt prezentate pe larg aceste descoperiri cu bibliografia aferentă. „Obiectele de inventar din mormintele în discuție din spațiul extracarpatic sud-estic prezintă nenumărate analogii printre vestigiile pecenegilor, uzilor și cumanilor de la nordul Mării Negre. În schimb, cu excepția vârfurilor de săgeată, asemănările cu piesele din mormintele ungurești certe sunt nesemnificative. În nici unul din mormintele evocate nu au apărut obiecte de factură tipic veche ungară, inconfundabile ca formă și decor, cum sunt aplicile, plăcile de tolbă, ornamentele de frâu și de centură, brățările, pandantivele etc” (p.114).

²² V. Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.115

Acolo intră în conflict cu bulgarii conduși de hanul Omurtag care, în 827, devastează unele regiuni din zona de frontieră a Imperiului²³. Riposta francilor a fost ineficace, dând astfel posibilitatea bulgarilor să anexeze regiunea din jurul orașului Sirmium²⁴.

În perioada 830-836, Moimir, după ce îl alungă pe Pribina, șeful unei mici formațiuni slave din vestul Dunării Mijlocii, a reușit să unifice triburile slave din Moravia de Sus și Slavonia Occidentală, mai apoi reușește să-și extindă stăpânirea și asupra unei părți a Câmpiei Panonice. Apariția unei noi puteri în zonă, Moravia Mare, l-a îngrijorat pe Ludovic Germanicul, care declanșează un atac în 846 împotriva statului condus de Moimir, înlocuindu-l cu Ratislav, ce părea supus francilor. În realitate, cneazul Ratislav dorea să-i aducă pe cehi în cadrul statului său și să se desprindă de tutela francilor. A doua parte a domniei lui Ludovic Germanicul este marcată de dificultăți interne, precum și de slăbirea presiunii germanice asupra frontierelor de est, situație de care profită slavii care preiau inițiativa acțiunilor ofensive. Însă în 858, Ludovic Germanicul trimite la frontiera de est trei armate: una condusă de fiul său, Karlmann, contra lui Ratislav, alta sub conducerea lui Ludovic cel Tânăr contra obodriților, iar a treia în frunte cu ducele Thaculfe contra sorabilor²⁵.

Până în momentul stabilirii lor în centrul Europei, în anul 896, ungurii cunoscători pentru aptitudinile lor războinice, au intervenit în patru sau cinci rânduri în conflictele din zonă în anii: 862, 863, 881, 892 și 894. Prima intervenție, înregistrată în analele mănăstirii Sf. Bertin, este strâns legată de revolta lui Karlmann împotriva tatălui său, Ludovic Germanicul, aflat în conflict cu Ratislav, cel care i-a chemat pe unguri. După ce pătrund în teritoriile din răsăritul Imperiului franc, neprecizate în anale, dar presupuse a fi în Pannonia, ungurii măcelăresc o parte a populației din zonă. Expediția din anul următor, relatată de unele izvoare occidentale (*Annales Alamatici*, *Annales Weingartenses*, *Annales Sangallenses Maiores*), are un rol similar cu cea precedentă, dacă nu cumva izvoarele se referă la prima expediție, dar o datează cu un an mai târziu. În aceste cronici, ungurii apar cu numele de huni, iar locurile afectate de invazie nu sunt menționate. În această situație grea, împăratul german face apel la bulgari, care în 863 intervin împotriva moravienilor. În aceste condiții, Ratislav este nevoit să accepte suzeranitatea vecinilor de la vest²⁶.

În același timp, Ratislav se adresează împăratului bizantin Mihail al III-lea, cu care încheie o alianță, cerându-i să trimită misionari creștini care să se adreseze poporului în limba slavă. Prin aceste demersuri și adoptarea noii religii oficiale prin filieră bizantină, conducătorul moravienilor de fapt dorea să iasă din

²³ Ch. Hiqounet, *Les Allemandes en Europe Centrale et Orientale ou Moyen Age*, ed. Aubier, 1989, p.37-38

²⁴ I. Dujcev (coord.) *Histoire de la Bulgarie des origines à nos jours*, Rianne, 1977, p.88

²⁵ Ch. Hiqounet, *op.cit.*, p.40-43

²⁶ V. Spinei, *Migrația ungurilor...*, p.115-117

sfera de influență germană. Și Imperiul bizantin avea satisfacția de a-și întinde sfera de influență până în centrul Europei. Misiunea celor doi frați, Chiril și Metodiu, veniți la chemarea lui Ratislav, avea o dublă semnificație, una politică și alta religioasă. Prin folosirea limbii slave în biserică, cei doi frați au avut un mare succes în evanghelizarea Moraviei și Pannoniei, ei traducând în limba poporului evanghelizat cărțile sfinte²⁷.

Svatoplug, urmașul lui Ratislav la conducerea Moraviei Mari, face și el apel la unguri, în anul 881, urmând politica anterioară în confruntare cu francii. Invazia ungarilor, care ajung până la Viena, este concomitentă cu expediția cabarilor pe un alt traseu. La fel ca invazia din 862, și aceasta s-a produs, cu probabilitate, prin pasul Verecke din Carpații Păduroși. Ca răspuns la această acțiune, francii vor face apel la bulgari, care vor ataca Moravia Mare în anul 883²⁸. Sfârșitul secolului al IX-lea a fost catastrofal pentru fiii lui Ludovic Germanicul și ultimii carolingieni orientali. O nouă răscoală în Bavaria, de data aceasta contra lui Karlmann, a permis lui Svatoplug să ocupe Austria și Pannonia înaltă (882-884). Profitând de slăbiciunea regalității carolingiene, moravienii au supus Boemia și și-au întins influența asupra slavilor ce locuiau între Elba și Vistula. După 887, incursiunile slavilor au fost anuale, când spre sud-est, când spre regiunea dintre Salle și Elba. În aceste condiții, Svatoplug refuză reînnoirea actului de supunere către regele Arnulf, act ce data din timpul lui Carol cel Gros²⁹.

În 892, raporturile dintre franci și moravieni devin din nou încordate, după mai mulți ani de acalmie. Hotarele Moraviei Mari sunt amenințate de armatele regelui Arnulf, alcătuite din franci, bavarezi și alamanii. De această dată ungurii, atrași de partea regelui Arnulf, incendiază și devastează regiunile locuite de foștii lor aliați. Din *Annales Fuldenses* aflăm că francii au trimis o solie la bulgari care să reînnoiască alianța, cerându-le să împiedice livrarea de sare spre Moravia. Același izvor ne informează că doi ani mai târziu, ungurii revin în zonă, de data aceasta la solicitarea lui Svatoplug, aflat în plin război cu vecinii din vest. În timp ce ungurii pradă și iau în captivitate locuitori din dreapta Dunării, suveranul moravian moare, lăsând statul într-o situație confuză, slăbit de numeroasele războaie³⁰.

După părerea lui I. Fodor, ungurii ar fi încercat să speculeze situația creată datorită morții fostului lor aliat, cneazul Svatoplug, rămânând să ierneze pe cursul superior al Tisei. În primăvara anului următor, emisarii trimiși ar fi revenit cu nucleul principal al armatei, lăsându-se convinși să-și aleagă o nouă patrie, restul uniunii tribale venind numai după atacul conjugat al bulgarilor și pecenegilor³¹. V. Spinei nu este de acord cu această ipoteză, aducând ca argument faptul că o serie

²⁷ J. Macurek, *La mission byzantine en Moravie au cours des années 863-885 et la portée de son héritage dans l'histoire de nos pays et de l'Europe*, în *Magna Moravia*, Praga, 1965, p.21

²⁸ V.Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.117

²⁹ Ch. Hiqounet, *op.cit.*, p.43

³⁰ V.Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.117; Idem, *Marile migrații...*, p.51

³¹ I. Fodor, *Die grosse wanderung der Ungarn vom Ural nach Pannonien*, Budapesta, 1982, p.288

de izvoare importante sunt eludate, fără ca autorul teoriei să aducă vreo justificare plauzibilă³². Potrivit analelor anonime de la Fulda, în 896 are loc confruntarea decisivă a bulgarilor și pecenegilor cu ungurii, dată confirmată de cronicarul arab Tabari. În același an sunt consemnate de analele de la Fulda măsurile de precauție pe care regele Arnulf le ia în urma invadării teritoriului său de către unguri, însărcinându-l pe ducele Brazlaw să apere *urbs Paludarum*, adică orașul Moosburg din Pannonia³³.

Ungurii, înainte de a pleca spre noua lor patrie din centrul Europei, se implică în conflictul bizantino-bulgar, descris de cronicile bizantine³⁴. Intervenția ungarilor se face la cererea împăratului Leon al VI-lea cel Înțelept (886-912), aflat în conflict cu Simeon cel Mare (893-927), țarul bulgarilor. În fruntea ungarilor invadatori se afla Liunticas, fiul lui Árpád. Episodul este sugestiv redat de către Georgios Kedrenos: „Profund zguduit de această oară adusă de Simeon, împăratul l-a trimis pe patriciul Nichita numit și Skleros, peste Dunăre, la turcii numiți unguri pentru a-i convinge să treacă fluviul și să prăpădescă pe cât le stă în putință Bulgaria. Iar el, intrând în contact cu turcii, după ce i-a convins să ridice armele împotriva bulgarilor, a luat și ostatici și s-a întors la împărat... Și pe când Simeon se ocupa de armata lui Phocas, turcii trec fluviul și pradă întreaga Bulgaria. Simeon îndată ce a aflat acest lucru, părăsindu-l pe Phocas, s-a întors împotriva turcilor. Arzând de dorința de a se bate cu bulgarii, aceștia, la rândul lor, trec Istrul, se aruncă asupra bulgarilor și-i înving strașnic. Simeon s-a salvat cu greutate (refugiindu-se) la Dorostolon, care se numește și Drista...”³⁵

Trupele ungare au trecut la sud de Dunăre cu ajutorul flotei bizantine și, după ce înfrâng armata condusă de Simeon, ajung până la Preslav, capitala bulgarilor. Țarul e nevoit să se retragă în cetatea Drista și, obligat de situație, oferă pace bizantinilor, în condiții favorabile acestora. În același timp, răscumpără cu sume mari de la unguri prizonierii luați în timpul invaziei, pentru a-i convinge să se retragă din țară. Astfel Simeon s-a dovedit a fi un bun diplomat, poate și datorită faptului că a petrecut mulți ani la Constantinopol ca ostatic, unde a învățat câte ceva din tainele diplomației bizantine, reușind să scape din încheștarea celor două forțe³⁶.

³² V.Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.117

³³ *Ibidem*, p.118-119

³⁴ Leo Grammaticus în *FHDR*, II, p.653; Theophanes Continuatus în *FHDR*, II, p.679; Georgii Monachi în ed. Im. Bekker, Bonn, 1838, p.357; Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik, R.J.H. Jenkins, Washington, 1967, p.176-177, 250-251; Ioan Zonaras în *FHDR*, III, p.211

³⁵ Georgios Kedrenos în *FHDR*, III, p.135-137

³⁶ V. Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.117-118. Analizând informațiile oferite de autorul anonim al analelor de la mănăstirea Fulda, cercetătorul român este de părere că au fost două invazii ale ungarilor în Bulgaria, una în 895 și alta în 896, când sunt ajutați de bizantini să treacă Dunărea. Probabil că și prima invazie a fost făcută tot la sugestia curții constantinopolitane, aflată în conflict cu bulgarii de mai mult timp.

În același spirit bizantin, țarul Simeon face apel la dușmanii ungarilor, pecenegii, pe care îi determină, prin demersuri diplomatice, să participe la o acțiune comună împotriva ungarilor. De altfel, și pecenegii, care erau presați de către uzi, aveau tot interesul să ocupe teritoriile ungarilor. Convulsiile demografice din est au fost provocate ca urmare a campaniei din 893 întreprinse de emirul samanid Isma'il ibn Ahmed în Turkestan. Au fost afectați karlucii, care împreună cu alți turanici au făcut presiuni asupra uzilor. Atacul pecenegilor și bulgarilor s-a produs într-un moment în care o parte a trupelor ungurești erau plecate într-o expediție de pradă, în 896, așa cum am arătat mai sus. Locul confruntării, după cum indică Reginald de Prum, este situat în apropierea gurilor Donului (Thanais), însă autorul datează eronat confruntarea în anul 889³⁷.

Tóth L. S., analizând izvoarele privitoare la acest război, are o altă viziune în ceea ce privește modul de desfășurare a acestor evenimente, locul și anul³⁸. Pe baza capitolelor 37, 38 și 40 a operei împăratului Constantin al VII-lea Porphyrogenetos, *De administrando imperio*, arată că războiul a avut loc, cu foarte mare probabilitate, în anul 895, iar locul este neprecizat, într-o vastă regiune aflată între Don și Dunărea de Jos. Se precizează că au avut loc mai multe bătălii între pecenegi și unguri, pe Don, pe Nipru, precum și pe alte fluviu și râuri. Evacuarea Etelkuzului de către unguri este rezultatul mai multor bătălii pierdute, nu doar a unei bătălii decisive. Războiul care nu a durat prea mult a slăbit mult rezistența ungarilor, aceștia având pierderi grele, și le-a distrus așezările. În același timp, pecenegii s-au pregătit să-și instaleze întreaga populație în noile teritorii³⁹.

Văzând cu nu mai pot face față pătrunderii pecenegilor, și în urma efectelor dezastruoase ale atacului pecenego-bulgar, ungurii, împreună cu aliații lor, cabarii, au luat decizia să părăsească teritoriile nord-pontice și să se așeze în zona Dunării de Mijloc, ce oferea bune condiții pentru un mod de viață nomad. Zona le era cunoscută încă din a doua jumătate a secolului al IX-lea, când au fost solicitați să intervină în disputele dintre moravieni și franci⁴⁰.

Nu există un punct de vedere unitar în ceea ce privește drumul urmat de unguri spre Câmpia Tisei și Câmpia Pannonică. Numeroși istorici, bazându-se pe mărturiile izvoarelor scrise, susțin că deplasarea s-a făcut prin pasul Verecke din Carpații Păduroși, iar alții susțin că această deplasare s-a făcut prin trecătorile Carpaților Orientali și pe valea Dunării, pe la Porțile de Fier. Informațiile din vechile cronicile rusești și maghiare arată că, în drumul lor spre Pannonia, triburile maghiare au trecut pe lângă Kiev. Notarul anonim al regelui Béla ne spune că

³⁷ *Ibidem*, p.118

³⁸ Tóth L. S., *Az etelközi magyar-besenyő háború*, în *Századok*, 122, nr. 4, 1988, p.541-576

³⁹ *Ibidem*, *passim*.

⁴⁰ V. Spinei, *Migrația ungarilor...*, p.119–120, unde se prezintă pe larg și teoria dublei descălecări. Adepții acestei teorii acreditează ideea înrudirii dintre onoguri, care vin în Pannonia în anul 670, și unguri, care sunt văzuți a fi descălecători secundari, deci existența unei continuități între 670 și 896. Teoria neconvingătoare a fost respinsă inclusiv de către o parte a istoricilor maghiari.

ungurii au trecut prin Halici, apoi, după ce au străbătut pădurea Hovos, au ajuns în părțile Ungului, unde au ocupat Munkács-ul (Mukacevo, în Ucraina), locuit de slavi. Din alt pasaj al aceluiași cronicar aflăm că ungurii au plecat de la Kiev, au trecut prin Vladimir și Halici, apoi au coborât în Pannonia⁴¹. Un alt cronicar, Simon de Kéza, care s-a inspirat din alte izvoare decât Anonymus, arată că ungurii, în drum spre Pannonia, au trecut prin țara pecenegilor, a cumanilor albi și prin cetatea Kievului, apoi au ridicat o cetate după ce au ajuns la râul Ung⁴². Și vechea cronică rusească, *Povestea anilor trecuți*, ne spune că ungurii au trecut pe lângă Kiev venind din răsărit, au mers apoi prin munții cei înalți, numiți și ungurești⁴³.

Pe baza pasajelor din cronicarii amintite se poate considera că venirea ungurilor în centrul Europei s-a făcut prin pasul Verecke, considerat a fi marea poartă a migrațiilor din estul Europei spre centru și vest. Aceste afirmații sunt întărite în ultima vreme și de o serie de descoperiri arheologice, care jalonează traseul prezentat, precum și de constatarea că cele mai vechi complexe funerare atribuite ungurilor sunt cele din bazinul superior al Tisei.

În *Chronicon Pictum Vindobonense* este consemnat un episod ce vine în contradicție cu relatările din cronicile mai sus amintite. Se relatează că în Ardeal ar fi fost ucis Álmos, tatăl lui Árpád, iar cei care l-au însoțit ar fi rămas un timp acolo înainte de a pătrunde în Pannonia. După ce aduce o serie întreagă de argumente pentru respingerea veridicității acestei relatări, V. Spinei ajunge la concluzia că „nominalizarea Ardealului în pasajul referitor la sfârșitul lui Álmos din *Chronicon Pictum Vindobonense* este probabil fructul unei transcrieri greșite, în urma confuziei dintre *erdő* (=pădure) și *Erdő-elve* (=dincolo de pădure), forma maghiară pentru *Ultrasilvania*, denumire substituită treptat cu *Transilvania*. Prin urmare, în izvorul cronicii figura inițial probabil termenul *erdő*, desemnând zona păduroasă Ung, unde ungurii au ajuns imediat după ce au traversat pasul Verecke”⁴⁴.

Descoperirile arheologice din sudul Poloniei pun în evidență traseul urmat de unguri spre Câmpia Tisei. În 1936, J. Pasternak a descoperit în apropiere de Halici, la Krylos, două morminte cu resturi atribuite ungurilor. La distanță de 40 de ani, la Przemyśl⁴⁵, în timpul construirii unei case, s-a descoperit un mormânt de călăreț a cărui inventar se aseamănă cu cel al mormintelor ungurești din epoca cuceririi patriei. Descoperirea a fost încadrată grupei IV (după Bálint Cs.), alături

⁴¹ Anonymus, *Gesta Hungarorum*, cap. XII, apud I. A. Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p.61

⁴² Simon de Kéza, *Cronica*, (apud I. A. Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p.165)

⁴³ Nestor, *Cronica*, (apud I. A. Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p.20)

⁴⁴ V. Spinei, *Migrația ungurilor...*, p.121

⁴⁵ A. Koperski, M. Parczewski, *Das Altungarische reitegrab von Przemyśl (Sudostpolen)*, în *AAASH*, XXXI, 3-4, 1979, p.213-230

de scheletul uman fiind depuse și oase de cal. Craniul calului era dispus la nivelul oaselor bazinului și femurului, iar oasele de la picioarele calului erau așezate paralel cu tibia și peroneul scheletului uman⁴⁶. Inventarul mormântului cuprinde următoarele piese: un vas de ceramică (amforă) cu două torți și gâtul canelat de tip Horesm, o zăbală, două scărițe de șa, trei vârfuri de săgeată, părți metalice ce provin de la o tolă, două cataramă și două pietre de amnar⁴⁷. Mormântul a fost datat la sfârșitul secolului al IX-lea și atribuit pe baza inventarului funerar unui călăreț din confederația maghiaro-cabară⁴⁸.

În zona Carpaților nordici și nord-estul Ungariei (pe Tisa superioară), conform hărții nr. 16 din lucrarea mai sus amintită, s-au făcut următoarele descoperiri de tip ungar vechi (morminte de călăreți și alte descoperiri): I. Polonia: 1. Chelmiec Polski, 2. Demblin, 3. Przemyśl; II. Ucraina: 4. Beregovo, 5. Huszt, 6. Halic-Krylos, 7. Podpolozie, 8. Sval'ava, 9. Salamunova; III. Slovacia: 10. Biel, 11. Cierna nad Tisou, 12. Dobra, 13. Košice, 14. Streda nad Bodrogom, 15. Svinica, 16. Vel'ky Kamenec, 17. Vojceice, 18. Zemplin; IV. Ungaria: 19. Anarcs, 20. Beszterec, 21. Demecser, 22. Eperjeske, 23. Gáva, 24. Gégény, 25. Geszteréd, 26. Hajdúdorog, 27. Karos, 28. Kenézlő, 29. Mádoc, 30. Nyiregyháza, 31. Rakamaz, 32. Rétközberencs, 33. Sárospatak, 34. Szabolcs, 35. Szirmabesenyő, 36. Tarcál, 37. Tiszabercel, 38. Tiszabездé, 39. Tiszaeszlár, 40. Tiszalök, 41. Tiszatardos, 42. Tuszer, 43. Újfehértó, 44. Zalkod, 45. Zemplénagárd⁴⁹.

La frontiera polono-ucrainiană, în apropiere de Przemyśl, la Sudova Višnia, departamentul Lvov din Ucraina, în 1962 a fost descoperit un mormânt solitar de femeie, cu un inventar bogat⁵⁰. Din cele 15 categorii de obiecte de podoabă, un număr de șapte au fost datate în perioada „cuceririi patriei” de către unguri, mai exact de la sfârșitul secolului al IX-lea până la sfârșitul secolului al X-lea: cerceii de argint sub formă de pandantive sferice, pandantivele sub formă de frunză, plăcile cu ornament vegetal, marile și micile plăci rozetă, inelul cu montură și aplicile decorate. Perlele din argint cu mici ridicături și brățările trase în fir de argint au fost încadrate în secolele X-XI, iar perlele din sticlă de tip segmentar și perlele din pastă opacă, după jumătatea secolului al X-lea⁵¹. Pe baza acestor podoabe, cu numeroase analogii în spațiul est și central european, în principal, mormântul a fost datat în secolul al X-lea și marchează un traseu al contactelor personale între unguri și ledziani, de aici și numele de *lengyel* pe care ungurii l-au dat mai apoi tuturor triburilor poloneze⁵².

⁴⁶ *Ibidem*, p. 214 și fig. 4-6

⁴⁷ *Ibidem*, p.216-221, fig. 7-10

⁴⁸ *Ibidem*, p. 228

⁴⁹ *Ibidem*, p.227, 229

⁵⁰ E. Dabrowska, *Éléments hongrois dans les trouvailles archéologiques au nord des Carpates*, în *AAASH*, 31, 1979, p. 341-354

⁵¹ *Ibidem*, p.343-352, fig. 3-4

⁵² *Ibidem*, p.354

Pe baza inventarului lor, mormintele maghiare din secolele IX-X au putut fi încadrate cronologic în două orizonturi distinctive, primul care conține vestigii vechi maghiare (cu care ungurii au venit din stepa euro-asiatică: piese de harnașament, arme, obiecte de podoabă), iar al doilea cu necropole de tip Bijelo-Brdo. Cel de-al doilea nu este specific doar maghiarilor, având un caracter eterogen (slavi, populații germanice, români, romanici pannonieni). Inventarul specific primei faze a culturii Bijelo-Brdo (960 – mijlocul secolului al XI-lea) este compus în principal din: pandantive lunulare, inele de tâmplă cu capătul în formă de S, brățări din sârmă torsionată, cercei de tip ciorchine⁵³.

Vestigiiile funerare vechi maghiare din Europa Centrală, cu analogii în stepa euro-asiatică, au fost datate și clasificate într-un studiu publicat de M. Schulze-Dörlamm, precizându-se patru grupuri⁵⁴:

A. Obiecte specifice călăreților nomazi:

- catarama de tip Gesteréd, cu descoperiri la: Nesvady pe Dunărea Mijlocie, în Slovacia, Geszteréd și Kenézlő pe Tisa Superioară și Koroncó pe Dunărea Mijlocie, în Ungaria, Bakla și Kertsch, în Crimeea; Kiev pe Nipru, Dmitrovskij Mogilnik, între Don și Nipru, Liada, în bazinul superior al Donului, Timerevo, Elisaveto-Michajlovskij, în bazinul superior al Volgăi, Mydlan-Say, în bazinul Kamei, Tankeevka, la sud de vărsarea Kamei în Volga, Duba-Jurt, în Cecenia, Galiat și Kumbulta, în Osetia, la nord de Munții Caucaz, Kara-Coga și în apropiere de Minussinsk pe fluviul Enisei, Srotski, în bazinul superior al fluviului Obi, ultimele trei în Asia Centrală⁵⁵;

- catarama de tip Pestlörinc cu descoperiri la: Sered pe Vah, afluent nordic al Dunării Mici, în Slovacia, Budapesta-Pestlörinc pe Dunărea Mijlocie, Vereb, la vest de Dunăre, în Pannonia, Anarcs, Kenézlő, Tiszaeszlar-Bashalom și Tuzsér pe Tisa Superioară, Gádos, Nagykörű, Nagykörös, Tiszaécske, Szeged-Domazék, Szeged-Janosszállás și Szeged-Öthalmon pe Tisa Mijlocie, toate în Ungaria, Răducăneni, în jud. Iași, Verchne-Saltovo, în bazinul vestic al Donețului, Igim pe Kama și Tankeevka, la sud de vărsarea Kamei în Volga⁵⁶;

- catarama în formă de liră de tip Kecel, cu descoperiri la: Nitra, Sered' I, Trnove pe malul nordic al Dunării Mijlocii, în Slovacia, Aroktő, Eperjeske, Gáva, Kenézlő, Szabolcs pe Tisa Superioară, Gádos, Hódmezővásárhely-Nagysziget și Szeget-Makkoserdő pe Tisa Mijlocie, Kecel, Piliny și Pilismarot între Tisa și

⁵³ J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jhdts. im Karpaten-becken*, în *Prähistorische Zeitschrift*, 56, nr. 1, 1981, p.3-167; Kiss A., *Zur Frage der Bjelo-Brdo Kultur*, în *AAASH*, XXV, 3-4, 1973, p.327-340; Z. Vana, *Madari a Slovane ve svetle archeologických X-XII Století*, în *Slav. Arch.*, II, 1954, p.51-104

⁵⁴ M. Schulze-Dörlamm, *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken*, în *Jarbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 35, 2, 1988, Mainz, 1991

⁵⁵ *Ibidem*, harta nr. 3, de la p.378 și lista nr. 3, de la p.451

⁵⁶ *Ibidem*, harta nr. 5, de la p.380 și lista nr. 4, de la p.452

Dunărea Mijlocie, Majs la vest de Dunăre, toate în Ungaria, Doroslovo și Prahovo pe Dunăre, în Serbia, Capidava, Dinogeția, Târgșor, Cluj, Tomnatec, în România, Batin, Gradesnica, Pliska, în Bulgaria, Oberes Vjosa-Tal, în Albania, Korinth, în Grecia, Cermno nad Huczwa, în Polonia, Werbyczka pe Nistru Superior, Botvinoko, Cernigov și Zaozere pe Niprul Superior, în Ucraina⁵⁷;

- garnituri de cingătoare de tip Jumsk, cu descoperiri la: Cervenik situată pe malul nordic al Dunării Mijlocii și Dobra pe Tisa Superioară, în Slovacia, Hajdúsböszörmény-Erdős, Karos, Tiszaeszlár-Bashalom în bazinul Tisei Superioare din Ungaria, Biharea, în România, Gnezdovo pe Nipru Superior, Krjukovo-Kusnovo și Liada, între Don și Volga, Timerovo pe Volga Superioară, Kocergino, Mydlan Say, Rozdestvenskoe și Vakina, între Volga și Kama, Cerdin, Chusanovo, Jumsk și Zagar pe Kama, Bolsije Tigani și Tankeevka, la sud de confluența Kamei cu Volga, Hana, Kara Coga, Kopenskiji, Krasnij, Kuraj lângă Altai, Minussinsk, Novokamysinka, Srostki și Tomsk din Asia Centrală, Samarkand din Uzbekistan și alte patru localități din estul Chinei⁵⁸;

- garnituri de cingătoare tip Liada, cu descoperiri la: Sered'I și Sal'a Veca, în Slovacia, Budapesta-Farkasrét, pe Dunăre, Hajdúsböszörmény-Erdős și Szerencs pe Tisa Superioară, în Ungaria, Gnezdovo pe Nipru, Krjukova-Kusnovo și Liada, între Don și Volga, Timerovo pe Volga Superioară, Mydlan Say, între Volga și Kama, Chusanovo, Fedorova și Zagar pe Kama, Bolgary, Bolsije Tigani și Tankeevka, la sud de confluența Kamei cu Volga, Kara Coga, Kopenskiji, Krasnij Jar, Minussinsk, Tekeli, Uspenskajia, Zevakino din Asia Centrală, Samarkand din Uzbekistan și alte două localități din China de est⁵⁹;

- cercei de tip Tankeevka, cu descoperiri la: Lipovo-Ondrochov, în Slovacia, Koroncó și Koroncó-Ujtelep pe Dunărea Mijlocie, Sóshtyán-Murahegy, între Tisa și Dunăre, Gáva, Hajdúsböszörmény și Kenézlő pe Tisa Superioară, Gádos, la sud de Mureș, în Ungaria, Sudova Visnia, în sudul Poloniei, Subotica, în Ucraina, Novotroizkoe și Verchne Saltovo, între Nistru și Doneț, Dimitrovskogo Mogila și Podgorovskij Mogila, între Doneț și Don, Soksino pe Volga Superioară, Bolse Tarchanskij, Bolsije Tigani și Tankeevka, la sud de confluența Kamei cu Volga, Sterlitamak, în Bașchiria, la poalele Munților Ural, Arac Kala, Kislovodsk și Martan Cu, la nord de Munții Caucaz⁶⁰;

- garnituri de tolbă (sac) de tip Kiev, cu descoperiri la: Nesvady și Streda nad Bodrogom în Slovacia, Sóshtyán-Murahegy între Tisa și Dunăre, Eperjeske, Karos, Kenézlő, Tarcál și Tiszabездéd pe Tisa Superioară, Kiev și Tabaiv bei Cernigov pe Nipru, Sarkel pe Don, Biljar și Tankeevka, la sud de

⁵⁷ *Ibidem*, harta nr. 6, de la p.381 și lista nr. 5, de la p.453-454

⁵⁸ *Ibidem*, harta nr. 9, de la p.384 și lista nr. 6, de la p.454-455

⁵⁹ *Ibidem*, harta nr. 13, de la p.386 și lista nr. 7, de la p.456-457

⁶⁰ *Ibidem*, harta nr. 15, de la p.390 și lista nr. 8, de la p.457-458

confluența Kamei cu Volga, Martan Cu și Rim-Gora, la nord de Caucaz, în apropiere de Minussinsk, la est de Urali⁶¹;

- săbii de tip Koban, cu descoperiri la: Košice, Nesvady, Zemplin, în Slovacia, Gesztered, Rakamaz, Tarcal, Karos, Tiszaeszlár-Bashalom, Tiszafüred, Zemplénagárd, în bazinul Tisei Superioare din Ungaria, Verchne Saltovo, între Doneț și Don, Worobjewo pe Don, Bolse Tarchanskij și Bolsije Tigani, la sud de confluența Kamei cu Volga, Polom și Zagrebinj, între Kama și Volga, Alchaste, Kaukasus, Kislovodosk, Koban, Martan Cu, Smejskaja Stanica și Uckeken, la nord de Caucaz, Orlovka, Srotski și Zevakino, între Irtîș și Obi în Asia Centrală, Nishapur, în nord-estul Iranului⁶²;

- zăbale de tip Šestovici, cu descoperiri la: Besenov, Nesvady și Sered'I la nord de Dunărea Mijlocie, Dobra pe Tisa Superioară, în Slovacia, Hajdúsböszörmény, Tiszabezdéd și Kenézlő pe Tisa Superioară, Mosonszentmiklós și Öttevény pe malul drept al Dunării, la confluența cu râul Raba, Sestovici lângă Cernigov și Voznesenki lângă Zaporozze pe Don, Novgord, lângă lacul Ilmen, Veskovo pe Volga Superioară, Bolse Tarchanskij, Bolsije Tigani și Tankeevka, la sud de confluența Kamei cu Volga, Bij-Chem, la est de Urali⁶³.

B. Obiecte provenite din zona Volga-Kama:

- măști de tip Gorbunjata, cu descoperiri la: Karos și Rakamaz pe Tisa Superioară, în Ungaria, Demenki, Gorbunjata și Sterlitamak pe Kama⁶⁴;

- garnituri de curea de tip Tiszaeszlár cu descoperiri la: Bana și Tiszaeszlár-Bashalom, în Ungaria, Dubnik, în Slovacia, Subotica, în bazinul vestic al Niprului, Bolsije Tigani, Chusanova, Kocergino, Malceva, Rozdestvenkoe și Zagrebinj, în bazinul Kama-Volga, Martan Cu, la nord de Caucaz, Uspenskaja, la est de Urali⁶⁵;

- garnituri de cingătoare în formă de inimă de tip Čerdin, cu descoperiri la: Streda nad Bodrogom pe Tisa Superioară, în Slovacia, Gesteréd pe Tisa Superioară, în Ungaria, Dinoțeția, în România, Čerdin, Michaleva și Rozdestvenkoe pe Kama, Ehem pe Volga Superioară, Gorka la Marea Baltică, Staraja Ladoga la sud de lacul Ladoga, Gratrask și Klinta, în Suedia, pe țărmul Mării Baltice, Eura-Papilanmaki și Hameenlinna-Linnaniemi, în Finlanda⁶⁶;

- plăci ornamentale pentru tolbă de tip Eperjeske, cu descoperiri la: Streda nad Bodrogom pe Tisa Superioară, în Slovacia, Eperjeske, în Ungaria, Szvaljava, în Ucraina de sud-vest, Gnezdovo pe Niprul Superior, Rozdestvenkoe

⁶¹ *Ibidem*, harta nr. 17, de la p.393 și lista nr. 9, de la p.458-459

⁶² *Ibidem*, harta nr. 19, de la p.395 și lista nr. 10, de la p.459-460

⁶³ *Ibidem*, harta nr. 23, de la p.399 și lista nr. 12, de la p.462-463

⁶⁴ *Ibidem*, harta nr. 25, de la p.401 și lista nr. 13, de la p.463

⁶⁵ *Ibidem*, harta nr. 26, de la p.402 și lista nr. 14, de la p.463-464

⁶⁶ *Ibidem*, harta nr. 28, de la p.404 și lista nr. 15, de la p.464

pe Kama, Martan Cu la nord de Caucaz, Mongolei și în apropiere de Minussinsk la est de Urali⁶⁷;

- garnituri de harnașament de tip Kenezlő, cu descoperiri la: Lipova-Ondochov și Nove Zamky, în Slovacia, în apropierea Dunării Mijlocii, Kenezlő, pe Tisa Superioară, Gádos și Törtel pe Tisa Mijlocie, în Ungaria, Bolsije Tigani și Tankeevka, la sud de confluența Kama-Volga, Lugovskoe, în bazinul mijlociu al Volgăi, Duba Jurt, Komunta, Lezgor și Martan Cu, la nord de Caucaz, Aserbaidșan și Hamadan, în nord-estul Iranului, Birka, pe țărmul Mării Baltice, în Suedia⁶⁸;

- zăbale de tip Minussinsk, cu descoperiri la: Hencinda și Koronco, în Ungaria, bazinul de la Minussinsk pe Irtiș, Broa Gotland, în Suedia, Provinz Satakunta, în Finlanda⁶⁹;

C. Obiecte din zona dintre Volga și Nipru:

- zăbale de tip Csorna, cu descoperiri la: Czerchowa-Lodz, în sudul Poloniei, Besenov, Breclav-Pohansko, Kosuty, Mikulcice, Nesvady, Pobedim, Sered'I, Siner, Troubsko, în sudul Slovaciei, Csorna, Csorna-Sulyhegy, Esztergom, Győmőre, Koroncó-Racomb, Koroncó-Újtelep și Neszmély, în Pannonia, aproape de Dunăre, Gégény, Kenezlő, Mándok, Szerencs și Tiszaeszlár-Bashalom pe Tisa Superioară, în Ungaria, Vizgorod pe Niprul Mijlociu, Verchne Saltovo, între Nipru și Donet, Liada, între Don și Volga, Bolse Tarchanskij, la sud de confluența Kama-Volga⁷⁰;

- garnituri de cingătoare în formă de pică și inimă de tip Komárno, cu descoperiri la: Komarno în Slovacia, Rád-Kishegy, în Ungaria, Preslav, în Bulgaria, Tabaiev lângă Cernigov pe Nistru, Liada, între Don și Volga, Jumsk pe Kama Superioară, Tankeevka, la sud de confluența Kama-Volga⁷¹;

- placă ornamentală de tolbă de tip Vécș, cu descoperiri la: Bana în sudul Dunării de Mijloc, Eperjeske, Kenezlő, Rakamaz, Tarcál, Tiszabездé pe Tisa Superioară, în Ungaria, Krjukovo și Panovo, între Don și Volga, Veselovo pe Volga Mijlocie, Birka, pe malul Mării Baltice, în Suedia⁷²;

- scări de șa, cu descoperiri la: Besenov, Cervenik, Nesvady, Nove Zamky, Sered'I, Streda nad Bodrogom și Zemplin, în sudul Slovaciei, Csorna-Sulyhegy, Eperjeske, Esztergom, Győmőre, Hajdúsböszörmény, Hencinda, Karos, Koroncó, Kenezlő, Tiszabездé, și Tiszaeszlár-Bashalom, Törtel, Zemplénagárd în bazinul Tisei și zona Dunării Mijlocii din Ungaria, Biharea, în România, Przemyśl, în Polonia, Kiev, Sestovici și Sobotica, în bazinul Niprului, Worobjewo pe Don, Tankeevka pe Volga-Kama, Kalinovskij Mogila pe Volga Inferioară⁷³;

⁶⁷ *Ibidem*, harta nr. 30, de la p.407 și lista nr. 17, de la p.466

⁶⁸ *Ibidem*, harta nr. 33, de la p.410 și lista nr. 18, de la p.466-467

⁶⁹ *Ibidem*, harta nr. 39, de la p.414 și lista nr. 19, de la p.467

⁷⁰ *Ibidem*, harta nr. 41, de la p.415 și lista nr. 20, de la p.468-469

⁷¹ *Ibidem*, harta nr. 44, de la p.419 și lista nr. 21, de la p.469

⁷² *Ibidem*, harta nr. 45 de la p.420 și lista nr. 22, de la p.470

⁷³ *Ibidem*, harta nr. 47 de la p.422 și lista nr. 23, de la p.471

- garnituri pentru tolbă de tip Černigov, cu descoperiri la: Przemyśl, în Polonia, Streda nad Bodrogom, în sudul Slovaciei, Budapesta-Farkasrét și Újfehértó-Micskepuszt, în Ungaria, Birka și Rosta, în Suedia, Černigov, Kiev, Novij Bilous și Sestovici pe Niprul Mijlociu, Gnezdovo și Ianovo pe Niprul Superior, Borki, în bazinul Volgăi Superioare, Cemichino și Siaznega, în sudul lacului Ladoga⁷⁴.

D. Obiecte din regiunea nord-vestică a Europei Centrale:

- scări de șa cu gât în formă de sferă de tip Balladoole, cu descoperiri la: Breclav-Pohansko, Hoste, Kamenicna, Uherske Hradiste, Vrbka, în Slovacia, Koroncó, Nagytarcsa, Öttevény, Szerencs, în Ungaria, Viehof și Wiskiauten pe malul sudic al Mării Baltice, Balladoole în Insula Man și la Muzeul din Oxford din Anglia, L'Ampône și Caudebec-en-Caux, în Franța⁷⁵

- scări de șa de tip Esztergom, cu descoperiri la: Mikulcice, Nejdek-Pohansko, Nitra, Pobedim în Slovacia, Esztergom, Öttevény, Tiszaeszlár-Bashalom în Ungaria, Sebejne în Serbia⁷⁶

- scări de șa de tip Ladby, cu descoperiri la: Čierna na Tisou, Dobra, Kamenicna, Levice, Mikulcice, Prachov, Sered'I, Vécs, în Slovacia, Ártánd, Esztergom, Sárospatak-Baksahomok, Tiszasüly, în Ungaria și numeroase alte descoperiri ce se concentrează în jurul Mării Baltice (Germania, Danemarca, Polonia, țările baltice) și în special în Peninsula Scandinavică (Norvegia și Suedia), fiind puse în legătură cu vikingii⁷⁷.

Cronologic, aceste vestigii din Europa centrală se încadrează între circa 862 (primul atac spre vest atestat de cronicile occidentale, înainte de migrație) și 940 cu două faze. Faza I are două etape: a. vestigii vechi de dinaintea venirii triburilor conduse de Árpád; b. vestigii cuprinse între 896 și 930/940. Faza II, considerată de tranziție către orizontul cultural de tip Bjelo-Brdo, cuprinde perioada de până la 960/970⁷⁸.

Din punct de vedere geografic, descoperirile arheologice din bazinul carpatic, prezentate mai sus, se grupează în două zone: pe Tisa Superioară, cele mai numeroase, și pe Dunărea Mijlocie, la vest de Budapesta, după cotul Dunării cu precădere, atât la nord, cât și la sud de fluviu, în imediata apropiere. Descoperirile din Ucraina și sudul Poloniei, conturează și ele drumul urmat de unguri spre centrul Europei, începând cu a doua jumătate a secolului al IX-lea. Nu sunt descoperiri arheologice care să ateste o pătrundere dinspre est în Transilvania a ungurilor.

Obiectele încadrate în grupa A nu sunt caracteristice numai ungurilor, ele provin dintr-un spațiu unde trăiau și alte populații precum: bulgarii, chazarii,

⁷⁴ *Ibidem*, harta nr. 48 de la p.424 și lista nr. 24, de la p.472

⁷⁵ *Ibidem*, harta nr. 49 de la p.425 și lista nr. 25, de la p.472-473

⁷⁶ *Ibidem*, harta nr. 54 de la p.431 și lista nr. 26, de la p.473

⁷⁷ *Ibidem*, harta nr. 57 de la p.433 și lista nr. 27, de la p.474-475

⁷⁸ *Ibidem*, p.440-441

pecenegii, uzii și mulți alții, deci originea lor din punct de vedere etnic nu poate fi cunoscută. Din rândul acestor nomazi s-au individualizat o parte a căror morminte conțin obiecte caracteristice grupei B, originare din zona cuprinsă între Volga mijlocie, Kama și Belaja, descoperite și în apropiere de Minussinsk. Această populație, după constatările făcute de M. Schulze-Dörlamm, s-a deplasat destul de rapid spre vest, astfel încât nu a lăsat urme semnificative de-a lungul drumului prin Rusia, ceea ce denotă că se poate vorbi de unguri, a căror urme de locuire nu pot fi localizate mai precis, fiind necesară o analiză minuțioasă a ritualurilor de înmormântare în necropolele din acest spațiu, sarcină ce revine arheologilor ruși⁷⁹. Din rândul invadatorilor bazinului carpatic face parte și populația căreia îi aparțin artefactele încadrate în grupa C, care provin din zona situată între Volga și Nipru, putând fi vorba, după cercetătorul amintit mai sus, de kabarii chazari care s-au alăturat ungarilor înainte cu ceva vreme de ocuparea teritoriului din 896⁸⁰.

Concluziile la care a ajuns cercetătorul german sunt extrem de interesante. Se precizează că descoperirile arheologice confirmă rezultatele cercetărilor lingvistice în ceea ce privește componența etnică a nomazilor care au pătruns în bazinul carpatic începând cu a doua jumătate a secolului al IX-lea, fiind vorba de un conglomerat de etnii. Purtătorii inițiali ai numelui de unguri fac parte din acea grupă care a locuit în spațiul dintre Volga mijlocie, Kama și Belaja, și care au migrat spre vest cu repeziciune, după cum arată analiza cercetărilor arheologice. Împreună cu celelalte etnii care i-au însoțit în migrație, unii unguri ar fi ajuns cu mult mai devreme în bazinul carpatic, decât triburile ungarilor aflate sub conducerea lui Árpád, ce au staționat o perioadă de timp în Levedia și Atelkuzu. În timp ce istoria primilor unguri s-a pierdut, istoria lui Árpád și a triburilor sale a fost scrisă și transmisă de împăratul Constantin Porphyrogenetul urmașilor săi și lumii întregi, această versiune dominând până azi⁸¹.

Într-un riguros studiu întreprins asupra mormintelor de călăreți din secolele X-XI, Bálint Cs. separă cinci grupe principale de morminte⁸²:

I. Morminte fără oase de cal, cu piese de harnașament (zăbale, aplice, scări de șa), plasate foarte rar lângă cap, de obicei spre baza picioarelor înhumatului;

II. Morminte ce cuprind oasele și pielea de cal dispuse la baza membrilor inferioare ale înhumatului, de obicei în partea stângă. Uneori craniul calului era pus deasupra oaselor de la picioare, cu piesele de harnașament alături sau în zona corpului uman;

III. Morminte cu oase de cal înșirate în dispoziție anatomică firească, paralel cu scheletul uman, pielea calului fiind umplută cu organe sau paie;

⁷⁹ *Ibidem*, p.444

⁸⁰ *Ibidem*

⁸¹ *Ibidem*, p.445

⁸² Bálint Cs., *A honfoglaláskori lovastemetkezések néhány kérdése*, în *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged, I, 1969, p.108-110

IV. Morminte cu craniul calului așezat la nivelul oaselor bazinului și femurului, iar oasele de la picioare paralel cu tibia și peroneul scheletului uman;

V. Morminte cu oase de cal răsfirate în zona membrelor inferioare ale înhumatului, craniul calului fiind paralel cu acesta. Piele acoperea și extremitățile picioarelor omului.

În mormintele tuturor grupelor, cele mai întâlnite obiecte de inventar sunt piesele de harnașament (zăbale, scări de șa, spițe distribuitoare de curele), armele (săbii, arcuri, vârfuri de săgeată) și accesoriiile vestimentare (catarama, aplice). Autorul, bazându-se și pe concluziile specialiștilor care l-au precedat, consideră că numai primele două grupe pot fi atribuite maghiarilor, morminte care reprezintă circa 80 % din complexele funerare supuse investigației. Celelalte trei grupe aparțin comunităților de origine turcică, în primul rând cabarilor care s-au alăturat ungurilor⁸³.

---

⁸³ *Ibidem*, p.110-111. S-au studiat aproximativ 600 de complexe funerare dintr-un total de circa 4000 de morminte.

CONSCRIEREA PAROHIILOR ORTODOXE DIN BIHOR REALIZATĂ ÎN ANUL 1769

Conscrierea ce urmează a o reproduce și analiza mai jos se găsește în *fondul Episcopia Ortodoxă Oradea*, aflat la Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale¹. Ea este parte integrantă a „*Conscriptio totius Diocesis Aradiensis*”²; reamintim aici că ortodocșii din comitatul Bihor erau păstoriți de episcopii de la Arad.

Elaborarea unor acte administrative de acest gen era o practică curentă în cadrul Mitropoliei de Carloviț, instituție căreia îi era subordonată și Episcopia Aradului. I. D. Suciș și R. Constantinescu amintesc, în *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, o serie de conscrieri ale Episcopiei Aradului realizate în anii anteriori³; o altă serie, ulterioară acestui an, a fost publicată de către noi⁴.

Înainte de a prezenta situația pe protopopiate se impune o observație asupra documentului. În titlul conscrierii, aflat pe prima pagină, sunt enumerate categoriile avute în vedere, anume: „*loca parochialia, cum nonnullis filialibus, ecclesiarum item, parochorumque, ac diaconorum numerus prompte exponitur*”; nu apare pomenit cuvântul „*domus*”, scris, cu o altă cerneală, într-o coloană la tabelul de sub titlu. Concluzia care se desprinde este că numărul caselor a fost adăugat ulterior. Astfel, este posibil ca datele despre case să redea realitatea aceluia an, în cazul în care au fost înregistrate după un timp scurt, zile, luni, un an. De

¹ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *fond Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 1, f. 5v-12. Vezi ANEXA.

² Ne rezumăm a reproduce și a analiza aici doar datele care privesc comitatul Bihorului.

³ I. D. Suciș, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980 (în continuare: *Documente...*), p. 204 (doc. 117, conscrierea eparhiei Arad din anul 1755, Bihorul nu este menționat de autori), p. 291 (doc. 128, conscrierea eparhiei Arad din anul 1765, Bihorul nu este menționat de autori), p. 291 (doc. 129, tablou statistic al Mitropoliei de Carloviț din anul 1765, Bihorul nu este menționat de autori), p. 292-303 (doc. 131, statistica Eparhiei Arad pe anul 1767, din Bihor este publicat doar protopopiatul Beliu)

⁴ Cristian Apati, *Reformarea numerică a clerului ortodox din Bihor. Conscrierile realizate în 1786 și 1791*, în *Analele Universității din Oradea*, seria Istorie-Arheologie, tom XV (2005), p. 55-93; Idem, *Reformarea numerică a clerului ortodox între normă și realitate. Consemnarea districtului ortodox Oradea din anul 1811*, în *Revista Bihoreană de istorie*, anul IV (2006), nr. 6-7, p. 67-95; Idem, *Conscrierea din anul 1819 a parohiilor ortodoxe din Bihor*, în *Cele Trei Crișuri*, seria a III-a, 2007, nr. 5-6, p. 33-59; Idem, *Date privind clerul ortodox bihorean. Conscrierea realizată în anul 1815*, în *Cele Trei Crișuri*, seria a III-a, 2007, nr. 7-8, p. 1-28; Idem, *Date privind Biserica ortodoxă din Bihor. Conscrierea anului 1825*, în *Cele Trei Crișuri*, seria a III-a, 2007, nr. 9-10, p. 23-47.

asemenea, este posibil ca datele să fie preluate din conscrierile anilor anteriori⁵. O ultimă interpretare ar fi aceea că numărul caselor a fost scris la câțiva ani după 1769. Nu excludem această variantă, dar nu credem că lucrurile s-au petrecut așa, deoarece nu apar modificări ale celorlalte categorii recensate. Așadar, în centralizarea făcută de noi pentru fiecare protopopiat în parte, precum și în tabloul general, am considerat numărul caselor ca real pentru anul 1769.

În anul amintit, **protopopiatul Oradea Mare** număra 82 de parohii și 9 filii – în total 91 de așezări; 3469 de case, 82 de biserici (o parohie nu avea biserică, pe când o filie avea locaș de cult propriu), 106 preoți și 3 diaconi – în 18 parohii activau câte doi parohi, iar câte trei erau în alte trei, erau așadar 109 slujitori ai altarului.

Protopopiatul Beiuș se întindea asupra a 48 de parohii și 24 de filii – în total 72 de așezări; 1975 de case, 51 de biserici (o parohie deținea două biserici, iar două filii aveau biserici proprii), 69 de preoți parohi și 3 diaconi – suma slujitorilor altarului se ridica așadar la 72 de clerici (7 parohii cu câte doi preoți, 5 parohii cu câte 3 preoți și o parohie cu 5 preoți).

Protopopiatul Meziad administra 24 de parohii și 14 filii – în total 38 de așezări; 1069 de case, 24 de biserici, 36 de preoți parohi și un diacon – rezultă 37 de clerici (zece parohii aveau cu câte doi preoți, iar într-o parohie activau trei preoți).

Protopopiatul Pomezeeu cuprindea 22 de parohii și 11 filii – în total 33 de așezări; 975 de case, 25 de biserici (un număr de trei sunt consemnate în filii); 39 de preoți parohi și 4 diaconi – în total 43 de clerici (cinci parohii cu câte doi preoți, trei cu câte trei, o parohie cu patru și două filii cu câte o preot).

Protopopiatul Peștiș însuma 45 de parohii și 11 filii – în total 56 de așezări; 2584 de case, 45 de biserici (trebuie specificat că o parohie nu avea biserică, pe când o filie apare cu biserică proprie), 50 de preoți parohi și 3 diaconi – erau așadar 53 de clerici (sunt consemnate trei parohii cu câte doi preoți și o filie cu doi preoți⁶).

Protopopiatul Beliu reunea 18 parohii și 6 filii – în total 24 de așezări; 800 de case, 18 biserici, 26 de preoți parohi și un diacon – clerul adună 27 de persoane datorită faptului că cinci parohii aveau câte doi preoți parohi, iar într-o parohie activau patru.

Protopopiatul Luncii aduna 43 de parohii și 3 filii – în total 46 de așezări; 2243 de case, 43 de biserici, 44 de preoți parohi și 2 diaconi – deci 46 de clerici (a fost recensată o parohie cu doi preoți parohi).

Districtus [et simul] MagnoVaradiensis oferă, pentru anul 1769, o imagine generală care poate fi descrisă astfel: 282 de parohii și 78 de filii – în total 360 de

⁵ Vezi nota 3.

⁶ „Damiș cu Bratca”. Interesant este faptul că Damiș este enumerat cel dintâi, cu toate că Bratca are și ea biserică, fiind consemnați chiar doi preoți parohi – capul de tabel spune: „locurile parohiale și filiale”, să fi fost într-adevăr Bratca filie și Damiș parohia matcă?

așezări în care trăiau credincioși ortodocși; 13115 de case, 288 de biserici, 370 de preoți parohi și 17 diaconi - clerul însuma 387 de persoane. Numărul preoților parohi, acesta ajunge la cifra 370 datorită faptului că în 49 de parohii activau câte doi preoți, în 12 parohii erau câte trei, câte 4 erau în două parohii, o singură parohie înregistrând cinci preoți, iar două filii aveau câte un preot.

Observând satele cu mai mulți preoți, constatăm că multe dintre acestea aveau un număr mic de case. Spre exemplu: în Vecherd, protopopiatul Oradea Mare, erau doar 26 de case și doi preoți, în Chișirig, același protopopiat, erau 30 de case și doi preoți, în Drăgoteni, protopopiatul Beiuș, erau 28 de case și doi preoți, în Feneriș erau 37 de case și trei preoți; cifrele ne indică existența unei inflații de preoți. Aceeași situație o întâlnim și în restul teritoriului episcopiei arădane, cu doi ani în urmă, în anul 1767⁷.

---

⁷ *Documente ...* , p. 292-303.

Anexa

Conscrierea Districtului Ortodox Oradea Mare elaborată în anul 1769

1. Protopopiatul Oradea Mare

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Orașul Velența cu	224	1	2	---
	2	filia Orașul Nou		---	---	---
2	3	Cheriu	60	1	1	---
3	4	Alparea	72	1	1	---
4	5	Oșorhei	30	1	1	1
5	6	Fughiu	19	1	1	---
6	7	Betfia	16	1	1	---
7	8	Hidișelu de Jos	30	1	1	---
8	9	Hidișelu de Sus	40	1	2	---
9	10	Sântelec	50	1	1	---
10	11	Tășad	40	1	1	---
11	12	Felcheriu	40	1	1	---
12	13	Calea Mare	15	1	1	---
13	14	Dicănești cu filia	18	1	1	---
	15	Gruilung		---	---	---
14	16	Lăzăreni	24	1	1	---
15	17	Gepiș	30	1	2	---
16	18	Oșand	40	1	1	---
17	19	Fonău	22	1	1	---
18	20	Râpa	20	1	1	---
19	21	Dumbrava	17	1	1	---
20	22	Lupoaia	30	1	1	---
21	23	Hodiș cu filia	19	1	1	---
	24	Valea Mare de Codru		---	---	---
22	25	Dumbrăvița	23	1	1	---
23	26	Rogoz	25	1	1	---
24	27	Forosig cu filia	23	1	1	---
	28	Incești		---	---	---
25	29	Săldăbagiu Mic	50	1	1	---
26	30	Rohani	12	1	1	---
27	31	Căpâlna	50	1	2	---
28	32	Suplacu de Tinca	52	1	3	---
29	33	Dumbrăvița de	40	1	1	---

		Codru				
30	34	Ursad cu filiile:	63	1	1	---
	35	Poclușa de Beiuș		---	---	---
	36	Șoimi		---	---	---
31	37	Petid cu filia	90	1	2	---
	38	Cărăsău		1	---	---
32	39	Cheșa	50	1	1	---
33	40	Cociuba Mare	22	1	1	---
34	41	Sititelec	40	1	1	---
35	42	Șumugiu	16	1	2	---
36	43	Mierlău	34	1	1	---
37	44	Apateu	48	1	1	---
38	45	Cihei	38	1	1	---
39	46	Șauaieu	36	1	1	---
40	47	Husasău de Criș	52	1	1	---
41	48	Rontău cu filia	60	---	1	---
	49	Haieu		---	---	---
42	50	Sânicolau Român	78	1	3	---
43	51	Roit	44	1	1	---
44	52	Toboliu <i>Vizes Gyan*</i>	32	1	2	---
45	53	Girișu de Criș	70	1	2	---
46	54	Tărian	30	1	1	---
47	55	Bedeu	28	1	1	---
48	56	Peterd	50	1	1	---
49	57	Jaca	40	1	1	---
50	58	Darvaș	50	1	1	---
51	59	Veched	26	1	2	---
52	60	Homorog	14	1	1	1
53	61	Săcal	30	1	1	---
54	62	Apateu	34	1	1	---
55	63	Cheresig	54	1	2	---
56	64	Berechiu	47	1	1	---
57	65	Cefa	100	1	2	1
58	66	Ateaș	40	1	1	---
59	67	Mărțihaz	30	1	1	---
60	68	Mădăras	40	1	1	---
61	69	<i>Sumegy ? cu fil.</i>	16	1	1	---
	70	<i>Sacsuba ?</i>		---	---	---
62	71	Homorog	55	1	2	---
63	72	Tulca	95	1	2	---
64	73	Căuajd	30	1	1	---
65	74	Batăr	43	1	1	---
66	75	Tăut	33	1	1	---
67	76	Girișu Negru	30	1	1	---

68	77	Gurbediu	40	1	1	---
69	78	Husasău de Tinca	52	1	1	---
70	79	Ianoșda	75	1	2	---
71	80	Miersig	70	1	1	---
72	81	Bicaciu	65	1	2	---
73	82	Inand	15	1	1	---
74	83	Gepiu	50	1	2	---
75	84	Leș	35	1	1	---
76	85	Păușa	28	1	1	---
77	86	Chișirid	30	1	2	---
78	87	Nojorid	30	1	3	---
79	88	Cherestur	20	1	1	---
80	89	Tâmașda	40	1	1	---
81	90	Vizes Gyany**	70	1	2	---
82	91	Ciumeghiu (Ilia)	30	1	1	---

* Alături de Toboliu, este scris ulterior, cu o altă cerneală, Vizes Gyany.

** Este posibil să fie o greșală, Vizes Gyany este Toboliu, dar Toboliu apare și mai sus.

2. Protopopiatul Beiuș

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Beiuș	50	1	1	---
2	2	Sudrigiu	20	1	1	---
3	3	Rieni	38	1	1	---
4	4	Seghiște cu filiile	83	2	5	---
	5	Ștei		---	---	---
	6	Hârsești		---	---	---
	7	Poiana		---	---	---
5	8	Câmpanii de Sus	60	1	2	---
	9	Câmpanii de Jos		---	---	---
	10	Seghiștel		---	---	---
6	11	Fânățele	30	1	3	---
7	12	Fânațe	20	1	1	---
8	13	Vârzarii de Sus cu	68	1	3	---
	14	Vârzarii de Jos		---	---	---
9	15	Câmp	38	1	1	1
10	16	Sohodol	27	1	1	---
11	17	Cârpinet	38	1	1	---
12	18	Criștior	38	1	1	1
13	19	Leheceni cu filia	65	1	1	---
	20	Săliște de Vașcău		---	---	---
14	21	Călugări	35	1	1	---
15	22	Briheni cu filia	12	1	1	---

	23	Colești		1	---	---
16	24	Șuștiu	20	1	1	---
17	25	Lunca	20	1	3	---
18	26	Sârbești	20	1	1	---
19	27	Hotărel	20	1	1	---
20	28	Poiana	20	1	2	---
21	29	Cusuiuş	36	1	2	---
22	30	Lazuri de Beiuş	20	1	2	---
23	31	Totoreni cu filia	50	1	2	---
	32	Băleni		---	---	---
24	33	Ghigheșeni cu	75	1	2	---
	34	filiile: Voieni		---	---	---
	35	Petriteni		---	---	---
	36	Zăvoieni		---	---	---
	37	Cucuceni		---	---	---
25	38	Mierag cu filia	22	1	1	---
	39	Tărcăița		---	---	---
26	40	Hinchirîș	50	1	1	---
27	41	Finiș	40	1	1	---
28	42	Șuncuiuş cu filia	20	1	1	---
	43	Ioaniș		---	---	---
29	44	Ursești	20	1	1	---
30	45	Petrani Văleni	40	1	1	---
31	46	Pocola	30	1	1	---
32	47	Feneriş	37	1	3	---
33	48	Sănmartin de Beiuş	202	1	1	---
34	49	Delani	30	1	1	---
35	50	Șoimuș-Petreasa	29	1	1	1
36	51	Roșia cu filiile	80	1	1	---
	52	Lazuri		---	---	---
	53	Sohodol		---	---	---
37	54	Căbești cu filiile	90	1	3	---
	55	Josani		---	---	---
	56	Goila		---	---	---
38	57	Drăgoteni	28	1	2	---
39	58	Săucani cu filia	42	1	1	---
	59	Săliște		---	---	---
40	60	Prisaca	20	1	1	---
41	61	Forău	40	1	1	---
42	62	Uileac de Beiuş	18	1	1	---
43	63	Urviș de Beiuş cu	40	1	1	---
	64	Borz		---	---	---
44	65	Sănicolau de Beiuş cu filia	35	1	1	---

	66	Șoimi		---	---	---
45	67	Vintere	50	1	1	---
46	68	Corbești cu filia	55	1	1	---
	69	Remetea		1	---	---
47	70	Băița	12	1	1	---
48	71	Vaşcău cu filia	42	1	1	---
	72	Bărăști		---	---	---

3. Protopopiatul Meziad:

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Sohodol Lazuri	16	1	1	---
2	2	Meziad	73	1	2	1
3	3	Nimăiești	80	1	2	---
4	4	Curățele	48	1	2	---
5	5	Pocioveliște	34	1	1	---
6	6	Beiușele	25	1	2	---
7	7	Cresuia	40	1	1	---
8	8	Burda	40	1	1	---
9	9	Budureasa cu filia	74	1	2	---
	10	Cărbunar		---	---	---
10	11	Saca	30	1	1	---
11	12	Săliște	40	1	1	---
12	13	Talpe cu filia	38	1	2	---
	14	Teleac		---	---	---
13	15	Mizieș	50	1	2	---
14	16	Grădinari (Negru)	14	1	1	---
15	17	Drăgănești	50	1	2	---
16	18	Sebiș cu filiile	69	1	1	---
	19	Păcălești		---	---	---
	20	Pântășești		---	---	---
	21	Țigănești de Beiuș		---	---	---
	22	Belejeni		---	---	---
17	23	Buntești cu filia	29	1	1	---
	24	Lelești		---	---	---
18	25	Săud cu filia	67	1	3	---
	26	Ferice		---	---	---
19	27	Poienii de Sus cu	57	1	1	---
	28	Poienii de Jos		---	---	---
20	29	Cociuba Mică cu	106	1	2	---
	30	Gurani		---	---	---

	31	Pietroasa		---	---	---
21	32	Chișcău cu filiile	45	1	1	---
	33	Măgura		---	---	---
	34	Vale Neagră de Sus		---	---	---
22	35	Stâncești (Broaște) cu filia Brădet	18	1	2	---
	36			---	---	---
23	37	Dumbrăvani	10	1	1	---
24	38	Vale Neagră de Jos	16	1	1	---

4. Protopopiatul Pomezueu

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Ceișoara cu filia Ceica	68	1	1	---
	2			---	---	---
2	3	Cotiglet	46	1	2	---
3	4	Buciumi	22	1	1	---
4	5	Barest (Drăgești?) cu filia Topești	26	1	1	---
	6			---	---	---
5	7	Stracoș	28	1	2	1
6	8	Bucuroaia	27	1	1	---
7	9	Corbești	46	1	2	---
8	10	Topa de Sus cu fil Topa de Jos, Csurkenyest ?	72	1	3	1
	11			---	---	---
	12			---	---	---
9	13	Hidișel cu filiile Dobrești, Gavorest ?	46	1	2	---
	14			---	---	---
	15			---	---	---
10	16	Lunca Sprie	35	1	1	---
11	17	Sitani	48	1	4	---
12	18	Câmpani de Pomezueu cu filiile Pomezueu, Vălani de Pomezueu	86	1	1	1
	19			---	---	---
	20			1	1	---
13	21	Cojdeni	43	1	2	---
14	22	Spinuș de Pomezueu	27	1	1	---
15	23	Hidiș cu filia Albești	50	1	3	---
	24			1	---	---

16	25	Răbăgani	30	1	1	---
17	26	Vărășeni	30	1	3	---
18	27	Sâmbăta cu filiile	80	1	1	---
	28	Rotărești,		---	---	---
	29	Copăcenii		1	1	---
19	30	Crâncești	35	1	1	1
20	31	Cornișești	51	1	2	---
21	32	Zăvoiu	39	1	1	---
22	33	Dușești	40	1	1	---

5. Protopopiatul Peștișului

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Peștiș	106	1	2	---
2	2	Chistag	45	1	1	---
3	3	Țețchea	18	1	1	---
4	4	Hotar cu filia	68	1	1	---
	5	Subpiatră		---	---	---
5	6	Tilecuș	42	1	1	---
6	7	Șerghiș	71	1	1	---
7	8	Surduc	77	1	1	---
8	9	Chijic cu filia	138	1	1	---
	10	Copăcel		---	---	---
9	11	Sărand	51	1	1	---
10	12	Borșa	39	1	1	---
11	13	Săcădat	78	1	1	1
12	14	Săbolciu	89	1	1	---
13	15	Tileagd	20	1	1	---
14	16	Vărciorog	47	1	1	---
15	17	Fâșca	37	1	1	---
16	18	Călătea	30	1	1	---
17	19	Aștileu cu filia	97	1	1	---
	20	Peștere		---	---	---
18	21	Butan cu	33	1	1	---
	22	Măgești		---	---	---
19	23	Ortiteag	37	1	1	---
20	24	Cacuciu Român cu filia	29	1	1	---
	25	Cacuciu Maghiar		---	---	---
21	26	Tinăud	56	1	1	---
22	27	Groși	60	1	1	---
23	28	Gheghie cu filia	91	1	1	---

	29	Aușeu		---	---	---
24	30	Topa de Criș	38	1	1	---
25	31	Luncșoara	70	1	1	1
26	32	Cetea	36	1	1	---
27	33	Borozel	30	1	1	---
28	34	Valea Mare de Criș	50	1	1	---
29	35	Borod	30	1	1	---
30	36	Cornitel	26	1	1	---
31	37	Beznea (Delureni)	101	1	1	---
32	38	Valea Crișului	20	1	1	---
33	39	Negreni cu filia	96	1	1	---
	40	Bucea		---	---	---
34	41	Bulz	56	1	2	---
35	42	Ponoară	60	1	1	---
36	43	Damiș cu filia	63	1	1	---
	44	Bratca		1	2	---
37	45	Bălnaca	68	---	1	---
38	46	Șuncuiuș	50	1	1	---
39	47	Dobricionești cu	98	1	2	---
	48	Birtin		---	---	---
	49	Josani		---	---	---
	50	Gălășeni (Păliceni)		---	---	---
40	51	Lugașu de Sus	38	1	1	---
41	52	Bălaia	50	1	1	---
42	53	Botean	24	1	1	---
43	54	Îneu	85	1	1	---
44	55	Husașău	56	1	1	---
45	56	Lugașu de Jos	80	1	1	1

6. Protopopiatul Beliului

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Olcea	45	1	1	1
2	2	Călacea	84	1	2	---
3	3	Ucuiș	40	1	1	---
4	4	Șiad cu filia	20	1	1	---
	5	Rogoz		---	---	---
5	6	Măraș cu filia	58	1	2	---
	7	Ciuntești		---	---	---
6	8	Secaci cu filia	54	1	2	---

	9	Bochia		---	---	---
7	10	Botfei cu filia	37	1	1	---
	11	Agrișu Mic		---	---	---
8	12	Hășmaș cu filia	82	1	4	---
	13	Urviș		---	---	---
9	14	Groșeni cu filia	39	1	2	---
	15	Bârzești		---	---	---
10	16	Nermiș	30	1	1	---
11	17	Cărand	20	1	2	---
12	18	Săc (Seliște?)	30	1	1	---
13	19	Archiș	30	1	1	---
14	20	Comănești	18	1	1	---
15	21	Tăgădău	56	1	1	---
16	22	Beliu	85	1	1	---
17	23	Chișlaca	40	1	1	---
18	24	Craiva	32	1	1	---

7. Protopopitul Luncii

Număr parohii	Număr așezări	Parohii și filii	Nr. case	Nr. biserici	Nr. preoți	Nr. diaconi
1	1	Ciuhoi	50	1	2	---
2	2	Cenaloș	50	1	1	---
3	3	Sărsig	30	1	1	---
4	4	Chișlaz	50	1	1	---
5	5	Sînlazăr	40	1	1	---
6	6	Chiraleu	60	1	1	---
7	7	Chiribiș	51	1	1	---
8	8	Abrămuț	40	1	1	---
9	9	Petreu	36	1	1	---
10	10	Abram	37	1	1	---
11	11	Făncica	47	1	1	---
12	12	Crestur	42	1	1	---
13	13	Tarcea	45	1	1	1
14	14	Pișcolt	90	1	1	---
15	15	Cheț	62	1	1	---
16	16	Csetya (Ghenetea?)	56	1	1	---
17	17	Iteu	53	1	1	---
18	18	Săldăbagiu de Barcău cu filia	78	1	1	---
	19	Satul Barbă		---	---	---
19	20	Suiug cu filia	92	1	1	---

	21	Ghida		---	---	---
20	22	Margine	60	1	1	---
21	23	Ciutelec	50	1	1	---
22	24	Vosoja (Bogei?)	40	1	1	---
23	25	Suplacu de Barcău	34	1	1	---
24	26	Popești	39	1	1	---
25	27	Voivozi	50	1	1	---
26	28	Borumblaca	36	1	1	---
27	29	Varviz	50	1	1	---
28	30	Tria	70	1	1	---
29	31	Dernișoara	52	1	1	---
30	32	Diosig	51	1	1	---
31	33	Brusturi	69	1	1	---
32	34	Spinuș	50	1	1	---
33	35	Țigăneștii de Criș	43	1	1	---
34	36	Szemos (Șoimuș, Șinteu?)	36	1	1	---
35	37	Sacalasău	47	1	1	---
36	38	Fegernic	70	1	1	---
37	39	Burzuc	50	1	1	---
38	40	Șușturogi	30	1	1	---
39	41	Chioag	60	1	1	---
40	42	Sârbi cu	110	1	1	---
	43	Bistra (Spurcani)		---	---	---
41	44	Szvernass (Sfârnaș ?)	34	1	1	1
42	45	Parhida	46	1	1	---
43	46	Picleu	57	1	1	---

Sursa: A.N.-D.J.Bh., *fond Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 1, f. 1-12.

Blaga MIHOC

DIRECTORATUL LUI IOSIF PAPP-SZILÁGYI

Iosif Papp-Szilágyi (1813 – 1873) a fost numit director al școlilor confesionale greco-catolice din Eparhia de Oradea la începutul lunii noiembrie 1848, după moartea lui Ioan Corneli (1754 – 1848), survenită la 3 septembrie 1848⁸. Numirea sa a fost anunțată de către episcopul Vasile Erdelyi, printr-o scurtă notificare adresată învățătorilor din Eparhie la 8 noiembrie 1848⁹. Profitând de Constituția imperială din 4 martie 1849, Consistoriul greco-catolic orădean va încerca să întărească instituțiile școlare românești din subordinea sa, introducând în programa acestora studierea mai cuprinzătoare a limbii și istoriei poporului român. În acest context, la 4 decembrie 1849, episcopul Vasile Erdelyi și Iosif Papp-Szilágyi au declarat că *Preparandia greco-catolică de la Oradea*, deschisă încă din toamna lui 1848, este o „instituție de învățământ națională, cu limba de predare românească”¹⁰. Pentru a avea, la aceasta, elevi bine pregătiți trebuia îmbunătățită situația învățământului primar, prin asigurarea unor dascăli calificați, căci până atunci mulți

⁸ Cu ocazia morții lui Ioan Corneli s-a tipărit un *anunț* mortuar, pe hârtie de bună calitate, în limba maghiară, cu următorul cuprins:

„Subscrisul capitolu cu măhnire aduce la cunoștința onoratului public trecerea în neființă, în 3 septembrie anul curent, orele 10 a.m. a celui care a fost prepozitul Ioan Corneli; cel dispărut la etatea de 94 de ani s-a remarcat prin simțăminte creștinești, prin iubire față de semenii săi, prin grija manifestată față de săraci și orfani, fiind unul dintre cele mai de seamă personalități din acest secol. Corpul neînsuflețit va fi depus, în data de 5 septembrie, orele 8 a.m., în biserica Episcopiei; după slujba cuvenită, la care sunt invitați toți cei ce doresc să-i aducă un ultim omagiu, va fi înmormântat în cripta aceleiași biserici”. Acest *anunț*, aflat în proprietatea unui particular, este tipărit pe hârtie subțire, în chenar negru. Cuprinsul său corectează biografia lui Ioan Corneli, în sensul rectificării datei sale de naștere, pe care exegeții au plasat-o cu circa 6 ani mai târziu decât cea indicată indirect în acest anunț, adică 1754.

⁹ Încercător în promisiunile făcute de guvernul kossuthist, privind sprijinirea învățământului tuturor „locuitorilor patriei”, la 1 februarie 1849 Iosif Papp Szilágyi a dat o circulară adresată „Poporului Român carele este în Episcopia Oradea și a Muncaciului,” invitând pe toți enoriașii să-și dea copiii la școală. El face apel la trecutul glorios al strămoșilor românilor „cinstiți, de toate limbile pământului”, amintindu-le fiilor săi sufleștești că, spre deosebire de toate „dobitoacele și paserile”, omul „e zidit să cunoască adevărul, (...) să fie drept și cinstit (...) și, cât e cu putință, tot mai fericit”. Pentru realizarea acestor deziderate, românii trebuie să se „deștepte”, să-și dea fiii la școală, profitând de libertățile revoluției. „Pruncul tău, Române, poate (fi n.n.). acuma și solgăbirău, vicșpan, ministru, căpitan, obster, general (căci n.n.), nu-i vreo cinstie în țară la care să nu se poată înălța pruncul tău, numai să fie harnic. Școală, dară, să fie în tot satul, la școală să trimită părinții pe pruncii săi, de la 6 până la 12 ani, că până n-o fi școală în tot satul românesc, până nu vor fi toți Românii învățați, tot hulit și batjocorit va fi neamul nostru românesc”, se spune în circulara lui Iosif Papp-Szilágyi. (*Maramureșul și Unirea* 1918, Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, 1968, p.129-130; Blaga Mihoc, *Justiție și moralitate*, Editura Logos '94, Oradea, 2000, p.221-223)

¹⁰ Vasile Bolca, *Școala Normală Română Unită din Oradea 1784 – 1934*, Tipografia „Scrișul Românesc”, Oradea, 1934, p.70 – 72. .

dintre aceștia abia știau să scrie și să citească. În același timp era necesar ca proaspăt numitul director al școlilor confesionale greco-catolice să fie ajutat, în inspecțiile de pe teren, de către toți cei îndrituiți să o facă, respectiv de preoții și primarii localităților unde *poposea*. În acest scop, de altfel, la 14 februarie 1851, „Cezaro-Regeasca Jurisdicție școlară a Districtului Oradea”, *alias* Inspectoratul școlar, trimitea, pe adresa tuturor directorilor de școli confesionale din Eparhia de Oradea, respectiv a protopopilor și a preoților, a dascălilor și a *colegiului profesoral* de la gimnaziul din Beiuș, o scurtă circulară, anunțându-i despre numirea lui Iosif Papp-Szilagyi în funcția de „Împărătesc Inspector a(l) școalelor (...) g(reco) catolice” și rugându-i în primul rând „să-i fie lui cu ascultare, dându-i cuvenita cinste, și conlucrători la efectuarea ordinațiunilor care le va face” și apoi „să se nevoiască a se deprinde în lucrul instituției și înaintarea educației poporului în școale” și să trimită inspectoratului școlar de la Oradea „relațiuni despre Statul școalelor, despre defecturile și împiedecările învățământului”¹¹. Acest ordin era menit să întărească controlul asupra școlilor, urmărindu-se respectarea programei și a orarului elaborat „de la centru”, după modelul școlilor germane din împărăție, socotite a corespunde, și nu fără îndreptățire, cerințelor învățământului modern. Este semnificativă, în acest sens, o „programă” primită de la Inspectoratul școlar, prin intermediul aceluiași Iosif Papp-Szilagyi, pe care protopopul greco-catolic de Beiuș, Andrea Pappfalvayi o trimite, la 9 octombrie 1852, preoților din subordinea sa¹².

După ce le mulțumește că au reușit să asigure plata *canto- docenților*, adică a învățătorilor, împlinindu-și, astfel, datoria de preoți față de enoriașii lor și de fiii acestora, prin inițierea „în cele dumnezeiești”, le trimite și un „metod prescris în privința împărtășirii învățaciunii în școlile populare”, în care se arată materiile ce trebuiau studiate în acestea, după cum urmează: doctrină religioasă „catolico-creștinească”, „citirea” în limba maternă, maghiară, latină și germană, aritmetică (învățarea numerelor și a celor patru operațiuni) și, în fine, „scrierea” în cele patru limbi pomenite. În programă mai apar și alte „puncte”, cum ar fi, de exemplu, „timpul învățaciunii”¹³. Preconizarea studierii unor limbi străine în școlile confesionale din mediul rural vădește intenții bune din partea oficialilor, dar din nefericire și o *inadecvare* la realitățile din învățământul rural de atunci, lipsit, nu doar de baza materială necesară, ci și de cadre bine pregătite. Pe lângă aceasta, trebuie să remarcăm că, dacă învățarea limbii maghiare era cât de cât mai la îndemâna elevilor de la țară, cea a limbii germane și a latinei era aproape inaccesibilă, chiar dacă orarul era bine alcătuit. Conform acestuia se stabilea că „timpul învățaciunii pre săptămână” să fie de 5 zile, cu întrerupere în ziua de joi, cea în care țăranii veneau, uneori cu copii cu tot, la târgul săptămânal din Beiuș, și ca în fiecare zi să se învețe „dimineața 3 ore, iar după masă 2”, cu verificare în primele trei, și „propunere” în celelalte două, adică dimineața de la 8 la 11, iar după amiază de la 14 la 16 (în detalii dimineața de la 8 la

¹¹ Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale (D.J.B.A.N.), *Fond Parohia greco-catolică Șuncuiș*, Dos. 2, f.48

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

9,30 „propunere”, de la 9,30 la 10 „interstițiu pentru recreația coconilor”, și, în fine, de la 10 la 11 iar „propunere”) ¹⁴. Urmează, apoi, în programă, „așezarea” pe zile a celei mai importante dintre materiile predate (luni, miercuri și sâmbăta de la 10 la 11, „învățătura religiei prin respectivul domn paroh”, duminica de la 14 la 15 „repetițiunea din învățături”), fixarea pe 25 octombrie a începerii anului școlar 1852–1853, și o somație pentru învățători de a „pregăti conscrierea pruncilor de ambe sexe, de la 6 – 12 și de la 13 – 18 ani”, după un anumit formular ¹⁵.

Către sfârșitul „programei”, trimise în parohii de către protopopul Andrea Papfalvayi, dascălii erau informați că trebuie să întocmească cataloage cu numele „tinerilor studioși” și a disciplinelor „aprofundate” în școală, precum și cu „pedepsele aplicate elevilor”, după un anume „model”, redactat de Inspectoratul școlar, să completeze un „protocol” sau un registru, „în care ordinațiunile” în privința școlilor „de la înaltele locuri veninde (se n.n.) vor înscrie curat” și, în fine, să țină „un ziar” sau o condică, pentru a consemna în ea, „din zi în zi, învățăturile propuse și numele propunătorului” ¹⁶.

Cerințele din această programă, exprimate atât de minuțios, erau, așadar, foarte pretențioase, presupunând o mare disciplină și o riguroasă pregătire profesional – pedagogică din partea învățătorilor. Așa se explică de ce înaltul ierarh orădean, de comun acord cu directorul școlilor confesionale din eparhia sa, Iosif Papp-Szilágyi, a dispus, la 8 octombrie același an. Printr-o *încunoștiințare*, conformându-se unei „ordinațiuni mai înalte, emanate pe calea măritei C.R. Locotenente orădene”, încă din 26 septembrie, ca la școlile confesionale greco-catolice să nu poată fi angajată, ca dascăl, nicio persoană „dacă nu va ști produce testimoniu despre calificățiunea sa” ¹⁷.

„Testimoniul” sau diploma de absolvire trebuia să dovedească că dascălul respectiv a absolvit Preparandia de la Oradea, sau cel puțin un curs preparandial. În *încunoștiințare* se precizează că la preparandia amintită vor fi primiți doar tineri trecuți de 16 ani, apți a-și exprima, cu deplină maturitate, opțiunea pentru cariera de dascăli, și numai după absolvirea a „două cursuri la școlile reale inferioare, sau toate clasele gimnaziului inferior”, exceptarea de la această obligație putându-o aproba, printr-un „atestat legitimator”, numai „C(ezaro) R(egeasca) Locotenentă”, și doar cu condiția ca cei în cauză să urmeze la fără frecvență, studiile preparandiale de la Oradea, absolvindu-le în cel mult 3 ani de la data numirii ¹⁸. Dascălii suplinitori care nu îndeplinesc condițiile cerute de lege, așa cum sunt consemnate în „ordinațiunea” din 26 septembrie 1855, „se vor lipsi de stațiunile sale”, urmarea la fără frecvență a cursurilor preparandiale fiind aprobată cu acceptul „C(ezaro) R(egeștii) Locotenente” doar pentru aceia dintre ei care au „dăscălit” cel puțin 3 ani la o școală publică și au obținut, în acel timp, rezultate apreciable, documentate prin „atestare fide demne despre purtarea religioasă, morală și politică, bun(ă) în toată privința”, din partea

¹⁴ Idem, *Parohia Uileacul de Beiuș*, Dos.1, f.113-114

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ Idem, *Parohia Șuncuiș*, Dos.2, f.86

¹⁸ *Ibidem*

vicearhidiaconilor în a căror protopopiate activează, și ceea ce e mai interesant, menționându-se că toate aceste condiții trebuiau îndeplinite și de dascălii *izraelitani*, adică evrei, din eparhie, obligați „a depune examenul acesta în Preparandia catolică diecezană”¹⁹. Pentru ca această dispoziție să poată fi pusă în practică, toți protopopii, ca directori ai școlilor confesionale greco-catolice, erau obligați să întocmească câte un „tabel” sau o situație privind „calificațiunea învățătorilor din subordinea lor, pe care până cel târziu la sfârșitul lui octombrie 1855 să o înainteze „la mărita C(ezaro) R(egeasca) Locotenență orădeană”²⁰.

Dacă cerințele pretinse dascălilor prin această dispoziție s-ar fi realizat, așa cum dorea Iosif Papp-Szilágyi, situația învățământului confesional s-ar fi îmbunătățit în mod considerabil. Lucrurile nu stăteau în realitate așa, căci în multe dintre parohiile greco-catolice învățătorii nu dispuneau de calificarea cerută de lege, funcționând pe baza unor „dispense”, emise anual. Ei se deosebeau prea puțin de restul enoriașilor din sate, comportându-se, câteodată, asemenea celor mai răi dintre aceștia. În multe cazuri ei lipseau de la post nemotivat, ocupați cu treburi gospodărești, sau pentru că, spre a-și completa câștigurile insuficiente, îndeplineau și alte funcții. Forurile politico-administrative comitatense au sesizat Consistoriul, încă din 19 august 1857, că unii dintre dascălii confesionali din eparhie lipsesc din școlile lor perioade lungi de timp, umblând pe la târguri, sau participând la tot felul de festivități, ba chiar făcând pe notarii comunali, și că în acest fel neglijează activitatea didactică. Scăderile acestea sunt *înșirate* și într-o adresă, trimisă învățătorilor de către Iosif Papp-Szilágyi la 20 septembrie același an; în aceasta el îi informează pe dascăli că pe viitor niciunul dintre ei nu va putea lipsi din școala unde profesează, căci nu se mai permite înlocuirea la catedră prin vreun „dascăl ajutorial”, excepție făcându-se doar atunci când cineva ar fi bolnav sau obligat să lipsească din cauze deosebite, fără, însă, ca învățătorul titular să fie absolvit de răspunderea totală pentru bunul mers al procesului de *învățare*. Dascălii erau, apoi, informați că timpul acordat predării și verificării elevilor trebuie respectat cu strășnicie, că lipsirea de la ore, fără știrea și învoirea superiorilor, adică a directorilor de școli, care sunt parohii, este interzisă, și că orarul și data vacanțelor nu pot fi schimbate decât cu aprobarea acelorași foruri. Toți cei care nu vor ține cont de aceste reguli de disciplină vor fi pedepsiți după fapte, cu muștrare de către preoți, cu „dojeni” în scris din partea „inspectorului școalelor” districtuale sau din partea Episcopiei și, în cazuri foarte grave, cu mutarea în alte comune, sau demiterea urgentă, prin obligarea renitentului ca, până la aducerea unui alt învățător titular, să plătească pe cel care-i va lua locul²¹.

Dacă forurile de conducere a școlilor, respectiv patronul acestora, sau Episcopia, nu vor fi în stare a rezolva problemele de abateri disciplinare, săvârșite de anumiți „dascăli leneși și nepăsători”, atunci oficialitățile politice comitatense se vor înțelege „cu superiorii școlilor respective despre modalitatea de a restabili *ordul*

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*, f.95 – 96

(disciplina, regula n.n.) recerut în toate școalele neglijate”, ținând cont de rapoartele sau informațiile parvenite lor din partea inspectorilor „mireni de școală” și a primarilor comunali²².

Pentru îmbunătățirea procesului instructiv-educativ, numirea directorilor de școli și a profesorilor și învățătorilor era de mare importanță, și modalitățile efectuării ei au fost consfințite prin ordinul („ordinațiunea”) Ministerului de învățământ din 27 octombrie 1857, transmis în parohii de către Iosif Papp-Szilágyi abia în 22 ianuarie 1858²³. În acest ordin se preciza că directorii, profesorii și învățătorii preparanților, ai școlilor principale, considerate ca fiind instituții școlare model, „adică a aceloră cu care sunt împreunate institutele pentru formarea de învățători (preparanți)”, (în această categorie intrând, conform unui ordin al Ministerului de cult și învățământ din 23 martie 1855, „școala principală de rit latin din Urbea Mare și Satu Mare, pentru prunci, (și) pentru fete, școala de fete din claustrul monialelor de Satu Mare”), precum și cei de la „școalele reale inferioare de trei clase și învățătorii de preparanți”, vor fi numiți de către minister²⁴. Forurilor politico – administrative comitatense li se lăsa libertatea de a-i numi pe directorii „celorlalte școale principale și reale inferioare, precum și pe învățătorii de la toate școalele principale și de la cele reale de două clase și pre toți învățătorii acestor instanțe școlare”²⁵. În ordin se menționa că directorii trebuie să fie numai bărbați, dintre cei care s-au distins la „altar” sau la catedră, având în plus și aptitudini manageriale („capacitate excelentă de a purta lucrurile împreunate cu acest oficiu”), directorilor de la școlile importante din orașe mari putându-li-se încredința conducerea mai multor instituții școlare. În localitățile unde pentru directori nu exista locuință aparte sau pământ cultivabil din care să se întrețină, cei în cauză vor fi „designați” numai după numirea învățătorilor, fie din rândurile acestora, fie dintre cele ale preoților de acolo. Oficialitățile locale au la îndemână și posibilitatea de a-i „întări” sau *contingenta* în funcție pe vechii directori de școli, acolo unde au constatat că aceștia și-au îndeplinit cu corectitudine toate îndatoririle, urmând ca doar pe viitor numirea lor să se facă „după prescrișul” din „ordinațiunea” emisă la 27 octombrie 1857. La numire toți directorii, profesorii, învățătorii și „catiheții”, sau persoanele care predau religia în toate școlile, de orice categorie ar fi ele, vor fi supuși la examen, „în scris și cu gura”, (adică oral n.n.) de către minister sau de „autoritatea diecezană (...) în care cade școala”²⁶. De menționat că, în privința școlilor „principale și reale inferioare”, autoritățile politice nu doreau să lase numirea cateheților numai la latitudinea Episcopiei și de aceea cereau ca după „concurs”, adică după examenul menționat mai sus, să li se trimită rezultatele, inclusiv ale candidaților de pe locurile următoare celui de pe locul întâi, ca să hotărască ele, în ultimă instanță, care să fie numit. *Mutatis mutandis*, acesta era un procedeu oarecum asemănător celui

²² *Ibidem*

²³ Ordinul semnat de către Iosif Papp-Szilágyi se află în colecția preotului greco-catolic Radu Eugen Sava din New-York (Statele Unite).

²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*

întrebuințat la numirea episcopilor în Eparhia greco-catolică a Oradiei, uzitat, precum se știe, în mai multe rânduri, deși în ordinul din 27 octombrie 1857 se menționa că de la propunerea Episcopiei „dicasteriul politic al țării” nu se va abate decât în mod excepțional și numai atunci când „se va arăta (vreo n.n.) dificultate de însemnătate specială”, și abia după un raport despre aceasta, făcut de către minister²⁷.

În privința cerințelor ce trebuiau îndeplinite de către cei numiți ca profesori la preparandii sau „învățători de preparanți”, în ordin se precizează că aceștia să fie preoți sau mireni, „probați și versați deplin în treburile școlare și în metoda bun de învățământ”²⁸. De asemenea, se menționează că dascălii claselor inferioare de la școlile principale, care obțin rezultate foarte bune, pot să „treacă cu învățăceii săi în clasele superioare”, adică să apară în statul de funcțiuni ca titulari la o clasă superioară; în acest scop era necesar, însă, ca, atunci când se publicau posturile vacante, să se menționeze numai salariul profesorului, fără indicarea clasei la care acesta va predă. La școlile aflate în subordinea inspectorilor diecezani aprobarea de participare la examene pentru ocuparea posturilor de „dascăli” le va da Episcopia, iar la celelalte „inspectorul școalelor de cerc”; același „organism” va *contingenta* și rezultatele concursurilor, trimițându-le, apoi, „locotenenței orădane”, care la rândul ei le va înainta Ministerului de cult și învățământ²⁹. Directorii școlilor subordonate amintitorilor inspectorilor diecezani vor fi numiți fără concurs, dintre dascălii cei mai merituoși, de către Episcopie, „pe temeiul propunerii ce o va face inspectorul de cerc școlar la Ordinariatul diecezan și acesta la Locotenență” în Oradea; aceasta va emite un „decret de denumire”, pe care cel numit va depune un jurământ³⁰.

Numirea dascălilor și directorilor de către „autoritățile împărătești” se va definitiva abia după trei ani și doar dacă cei în discuție „vor fi dat probe îndestulătoare despre activitatea și despre purtarea lor cea bună, în carele caz, apoi, li se vor număra și cei trei ani trecuți, tocma ca cum i-ar fi petrecut în serviciu definitiv”, iar dacă asupra calităților lor vor exista dubii „timpul de probă se va putea îndelungi încă pre trei ani”³¹. Dacă, după trecerea perioadei de probă, un „dascăl” de la școlile principale sau reale inferioare nu va fi socotit competent pentru școala la care a primit numire, va fi demis sau, după caz, mutat la o alta „poporală inferioară”³². „Rangul” și ca atare remunerația „dascălilor” de la școalele principale și reale inferioare nu va depinde de clasa la care predau, ci de „timpul de serviciu ce-l vor fi plinit în calitatea de învățători (sau profesori n.n.) definitiv”³³.

Școlile confesionale simple din parohii vor fi conduse de învățători, cele principale de către „dascălii” cei mai capabili, denumiți cu aprobarea forurilor politice comitatense, iar cele triviale de către un *director* designat prin concurs, fixat la „șase

²⁷ *Ibidem*

²⁸ *Ibidem*

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Ibidem*

³¹ *Ibidem*

³² *Ibidem*

³³ *Ibidem*

săptămâni” după eliberarea postului respectiv, de către „ordinariatul diecezan”, cu știrea inspectorului de cerc școlar, căruia candidații vor trebui să-i prezinte o cerere, împreună cu o documentație privind vârsta, vechimea, calificarea și *aptitudinile*. Pe baza acestor informații inspectorul trebuia să facă o apreciere asupra candidaților, specificând, după situație, dacă documentele prezentate le dă sau nu dreptul de a candida pe postul respectiv.

Urmează, apoi, în ordinul ministerului din 27 octombrie 1857, o serie de precizări privind „serviciile auxiliare” de la școli, mai greu inteligibile pentru cititorul neavizat, dar care vizează înscrierea vieții instituțiilor școlare în disciplina riguroasă, de proveniență germană, promovată de organele puterii de stat din Imperiul habsburgilor. Astfel, în ele se arată că unele „serviciuri” de la „școlile triviale”, asupra cărora „dreptul de patronat” îl exercitau „Bunurile Camerale”, vor fi coordonate de „Directoratul financiar de țară, iar la serviciul de la acele școli ce vor fi stând sub patronatul *Bunurilor de fonduri publice*, acel drept îl va exercita Locotenența, dacă va fi administrând fondurile respective”³⁴.

Ocuparea posturilor cerute de aceste „serviciuri” urma a fi făcută de către „competitori” care au dovedit că sunt apți pentru „vacantul serviciu de școală”, pe baza unui „decret de denumire”, emis de ordinariatul diecezan, comunicat prin inspectorul cercului școlar, atât persoanei numite, cât și „locotenenței orădene”³⁵.

Există în acest ordin al ministrului câteva precizări și despre numirea dascălilor suplinitori sau a *subînvățătorilor*, acolo unde numărul elevilor era foarte mare, sau la școlile la care cei titulari erau „morboși”, adică bolnavi. Astfel, pe cei de la școlile triviale îi numea, cu de la sine putere, sau la propunerea preoților și învățătorilor titulari, inspectorul cercului școlar, printr-un „decret de denumire” (comunicat „deregătoriei cercuale politice”) sau, după voia sa, prin concurs în toată regula, cu condiția, *sine qua non*, ca toți competitorii „să-și documenteze, după prescripte, capacitatea de a da (elevilor n.n.) învățătură, precum și purtarea lor morală”³⁶. Aceștia vor ocupa posturile pe câte un semestru *școlastic*, schimbarea lor pe parcurs putându-se face de către inspectorul școlar, dar numai atunci când vor exista „cauze ponderoase (...)”, cum ar fi transferul în alt cerc școlar, (sau n.n.) înaintarea unui *subînvățător* la un post de învățător, ori la un post de *subînvățător* dotat mai bine”, și în fine în cazuri de indisciplină³⁷. *Subînvățătorii* se pot transfera, la cerere, în același cerc școlar sau în altele, anunțându-l pe inspectorul din cercul de unde pleacă și pe cel în care vor să se stabilească, dar numai după ce au funcționat la școala respectivă cel puțin șase săptămâni, desigur pentru a nu conturba procesul de învățământ. În fine, un ultim capitol al ordinului ministerial din 27 octombrie 1857, interpretat și transmis, așa cum am văzut, în dieceza Oradiei de către Iosif Papp-Szilágyi, se referă la „școalele fundați(on)arii și mănăstirești” și la directorii și profesorii acestora, numiți dintre călugări de către „antistiile” sau conducerele

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Ibidem*

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*

ordinelor de care aceștia țineau, cu avizul Consistoriului episcopesc greco-catolic, și prin verificarea capacității lor de a exercita aceste funcții. Ordinul prevede, apoi, tinzând către o *idealitate* greu de atins în acele timpuri, ca niciun învățător de la școlile „poporale publice” să nu-și poată ocupa funcția dacă nu va îndeplini cerințele legale, legate de calificarea profesională și ținuta „morală, religioasă și cetățenească” corespunzătoare, dovedite prin „testimoniu”, obținut fie la cursurile de zi ale „preparandiilor publice”, fie pe baza unui decret al ministerului din 5 ianuarie 1855, referitor la examenele private pentru dascălii cu vechime, aflați pe funcții și obligați ca, până în septembrie 1859, să-și completeze studiile³⁸. Dascălii trebuiau, apoi, să aibă și calificarea de „cântăreți bisericești” sau de cantori (acolo unde îndeplineau și această funcție), obținută în urma unui examen, dat fie la fața locului, fie în altă localitate, examinatorii fiind designați numai dintre cei „pricepători” în activitatea cantorală. Între candidații pentru ocuparea funcției de dascăli vor fi preferați cei cu calificarea mai înaltă, „cu portarea” mai bună, „simțământul religios și abilitatea practică” mai evidentă, de vechime ținându-se cont doar în caz de „egalitate” între candidați³⁹. O altă prevedere a ordinului din 27 octombrie 1857, de astă dată de natură administrativă locală, viza raporturile dintre cadrele didactice din aceeași instituție de învățământ, specificând că la aceasta din urmă pot fi angajate persoane înrudite, cu condiția să nu fie „subordonate una la alta”, spre a se evita, desigur, „abuzurile” sau „protecția”, asigurându-se, din partea directorilor, o obiectivitate indiscutabilă. Excepție de la această regulă făceau doar „subînvățătorii” fii de cadre didactice, care puteau fi angajați la școlile triviale conduse de frații sau părinții lor doar cu aprobarea Episcopiei. Angajarea ca dascăli a străinilor, adică a celor fără cetățenie *ungară*, și a militarilor se făcea „numai cu Înalta convoire Împărătească”, respectiv cu „concesiune de la comanda supremă de oaste și de la Ministerul de cult și învățământ”, demiterea neputându-se face decât prin „locotenența ordeană”, cu aprobarea Episcopiei și ținând cont de dispozițiile ministerului, din 19 august 1857⁴⁰. Controlarea modului în care era aplicat acest ordin ministerial, trimis, așa cum am văzut, tuturor preoților și dascălilor din Dieceza de Oradea de către Iosif Papp-Szilágyi la 22 ianuarie 1858, îi revenea acestuia din urmă, prin funcția pe care pe atunci o deținea, sprijinit fiind de către cei îndrituiți să o facă, respectiv episcopul, protopopii și preoții ca directori ai școlilor confesionale greco-catolice. Pregătirea unora dintre tinerii ieșiți de pe băncile școlilor „poporale” de la o vârstă timpurie, continua, în cazuri excepționale pe atunci, în instituții de învățământ mai „înalte”, majoritatea rămânând doar cu clasele primare, ca simpli țărani în localitățile de baștină. Pentru aceștia, în Împărăția habsburgică s-a hotărât, în virtutea unui luminism întârziat, și în spiritul unui utilitarism-realist, prezent în mentalitatea multor conducători din Statele Europei de atunci, că ar fi cazul să-și perfecționeze cunoștințele primite în școala primară, modalitatea fiind, așa cum se arată într-o

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ *Ibidem*

instrucțiune trimisă tuturor „directorilor” de școli confesionale din dieceza Oradei la 20 septembrie 1859, de același Iosif Papp-Szilágyi, despre care am vorbit altădată, aceea a întemeierii unor școli repetiționale de „duminică”⁴¹.

Toate chestiunile legate de acest gen de „instituții de învățământ” urmau a fi discutate, alături de altele privind învățământul, la conferințele școlare protopopești, care se țineau anual, cu „rezultate mulțumitoare”, apreciate cu „deplină îndestulare” de către oficialități, așa cum rezultă dintr-un „grațios prescris” trimis Episcopiei greco-catolice de Oradea de „C(esaro) R(egeasca) Locotenentă orădană” în 30 aprilie 1860, spre satisfacția episcopului Vasile Erdelyi, manifestată într-o circulară, expediată la începutul lunii mai același an, tuturor preoților din Eparhie, ca să le fie spre îndemn a se năzui „către culmea perfecțiunii și a înfloririi școalelor aflate în încredințarea lor”⁴². Episcopul, împreună cu „inspectorul” Iosif Papp-Szilágyi, dispun ca amintitele conferințe să aibă loc la fiecare început de septembrie, atunci când se începea anul școlar, și cu acea ocazie „fieștecă preot, ca director de școală, să deie înaintea adunaților la conferință, *rațiuni* (rapoarte n.n.) despre școală”, incluzând rezultatele la învățătură, frecvența la ore, motivele care au făcut, acolo unde era cazul, ca procesul de învățare să stagneze, precum și măsurile necesare ca acesta din urmă „să se deie înainte”, adică să progreseze⁴³. În circulară se mai precizează că la acele conferințe, după prezentarea *rațiunilor* sau rapoartelor, cel mai destoinic dintre preoți trebuie să țină o „prelegere” despre necesitatea educației religioase a elevilor, arătând în ea „cum se vor învăța pruncii din tinerețe a iubi biserica, ce este biserica, ce dobândesc ei prin îndătinarea de a umbla la biserică, cum se înaușesc sufletește umblând la biserică și laudând pe Dumnezeu în cântări și ce preot va avea odinioară (în viitor n.n.) acea generațiune, care nu din datină, cu mult mai puțin din silă, fără din îndemnul dinlăuntru, din știință, va fi umblătoare la biserică și va fi destoinică, prin școală pregătită, de a lua parte activă în desăvârșirea cultului divin”⁴⁴.

Se recunosc, în aceste cuvinte, gândurile înalte ale lui Iosif Papp-Szilágyi, izvorâte din concepția sa luminată asupra necesității instruirii prin școală și biserică, prezente și în alte circulare ale sale, adresate preoților și dascălilor din Dieceza greco-catolică de Oradea⁴⁵. Pentru a fi *foarte explicit* el le sugerează dascălilor și temele care ar trebui dezbătute la aceste consfătuiri, după cum urmează: „ 1. Carele sunt datinile cele rele carele pruncii de acasă necrescuți le aduc și le arată în școală și cum le va împiedeca și le va îndrepta învățătorul în școală? 2. Cum va avea școala influență în îndreptarea moravurilor celor rele ale părinților și ale casnicilor (și n.n.) cum se va mijloci aceea? 3. Carele este folosul și momentul școalelor repetiționale de Duminecă? 4. Ce folos va avea națiunea în privința cultivării cei sufletești din deprinderea pruncilor în școală, grădinarie, școala de pomi, stupărie și cultivarea

⁴¹ Vezi Blaga Mihoc, *op.cit.*, p.249-253

⁴² D.J.B.A.N., *Fond Parohia greco – catolică Șuncuiș*, Dos.2, f.113

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Vezi Blaga Mihoc, *op.cit.*, p.196 – 304; Idem, *Biserică și societate în nord vestul României*, Editura Logos '94, Oradea, 2003, p.164 – 317

viermilor de mătăsă? 5. Carele este metoda deprinderii pruncilor în aplicarea regulilor fundamentale a(le) ortografiei, prin intențiune în scris și în tipar? 6. În ce felurite privințe poate și trebuie să se explice legendariu sau cuprinsul în legendariu? Să se explice din partea a II-a, legendariul pentru a III-a clasă, §25 „Amoarea Patriei, pag(ină) 119 în formă dialogică. 7. Carele sunt cuvintele acele străine carele nu le înțelege cititorul prunc? Cum le va explica și le va face înțeles?”⁴⁶. Aceste indicații demonstrează cunoașterea deplină a cerințelor pe care trebuiau să le îndeplinească școlile confesionale din acel timp, răspunzând nevoilor practice ale populației, chiar dacă prezentarea lor este greoaie, făcută într-un limbaj parcă desprins din vorbirile aceluiași Marius Chicoș Rostogan, din scrierile lui Caragiale. Ele izvorăsc din intenții bune, urmărind *înarmarea* tineretului cu cele mai noi cunoștințe practice de natură economică, spre a contribui, astfel, la îmbunătățirea situației materiale a poporului român din mediul sătesc, aflat pe atunci într-o stare de *pauperitate* aproape generală.

O grijă deosebită a avut cel amintit față de asigurarea remunerației dascălilor, chiar dacă pentru cei care predau și la școlile repetiționale nu se acorda, în plus, niciun ban, în afara unor situații excepționale, și atunci când în visteria comunei respective era un excedent pecuniar⁴⁷. De altfel de acest lucru s-au preocupat și *oficialitățile comitatense*, grăitor fiind în acest sens gestul făcut de vicecomitele Bihorului, care în 15 aprilie 1862 a ordonat „oficialilor magistrali” să se îngrijească de păstrarea, în bune condiții, a edificiilor școlare și bisericești și de salariile cadrelor acestora⁴⁸. Pe baza acestui ordin, la 27 mai 1862 Iosif Papp–Szilágyi îi *anunță* pe toți preoții și dascălii din Eparhie că salariile le vor fi asigurate, în majoritatea lor, din contribuțiile enoriașilor și doar acolo unde va fi nevoie, din ajutoarele primite de la „asistența magistrală”, respectiv de la diversele instituții oficiale (primării, notariate, preturi etc.). *Strângerea* contribuțiilor pentru „întregirea plății învățătoresți” de la enoriași nu era, pe atunci, o treabă ușoară, datorită sărăciei acestora, și de aceea Iosif Papp–Szilágyi le cerea preoților și dascălilor să procedeze cu tact, „cu toată cruțarea poporului (ei urmând a fi pentru acesta n.n.) părinți și nu executori. Cu acest prilej”, arată Iosif Papp–Szilágyi, „să aveți grijă de toate edificiile bisericești, școlare și parohiale, ca la timpul său îndată să se facă reparațiuniule, când încă nu recer atâtea spese, să nu se lase a se strica așa de tare până la risipire, precum s-au lăsat mai multe biserici, școli, și case parohiale, care toate sunt închise, neputându-se folosi”⁴⁹. Această ultimă solicitare, utilă și salutară, era, însă, greu de împlinit, în condițiile lipsei cronice de mijloace materiale, fără de care doar abnegația *cadrelor* din Eparhie nu era suficientă. Preocuparea lui Iosif Papp–Szilágyi pentru dezvoltarea învățământului a continuat și după ce a fost ales episcop. Proaspăt numit în scaunul arhieresc al Diecezei de Oradea, rămas vacant după moartea lui Vasile Erdelyi, la 19 martie 1863 el se adresează preoților, informându-i că încă din 22 decembrie 1862 Consiliul locumtenențial a emis un „întimat” către „jurisdicțiunile politice”, în care li

⁴⁶ D.J.B.A.N., *Fond Parohia greco-catolică Șuncuiș*, Dos.2, f.113

⁴⁷ Idem., *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*, Dos.26, f.43-45

⁴⁸ Idem., *Fond Parohia greco-catolică Șuncuiș*, Dos.2, f.116-117

⁴⁹ *Ibidem*

se pretindea să se intereseze de „umblarea pruncilor la școală”, obligându-i pe părinții acestora să nu-i întrebuințeze la muncile gospodărești, în dauna frecventării orelor, prin amenințarea cu amenzi drastice, dar și de asigurarea salariilor pentru dascăli⁵⁰. Pentru a fi sigur că aceste dispoziții ale sale se vor împlini, Iosif Papp–Szilágyi le ordonă preoților să ceară „asistența diregătoriei locale”, sesizând punctual Episcopiei orice lipsă de reacție din partea acesteia, firește pentru ca el să poată interveni la oficialități în favoarea lor. Prestigiul gimnaziului din Beiuș depășise, în acest timp, nu doar *granițele* Diecezei greco- catolice de Oradea, ci și pe cele ale întregii Transilvanii⁵¹, mulți dintre marii demnitari politici fiind convinși că instituțiile de învățământ, de mărimea acestuia, puteau contribui la ridicarea generală a nivelului de cultură al populației, cu toate urmările benefice, despre care se vorbea cu fervoare pe atunci. Greutatea asigurării salariilor pentru profesori i-a determinat pe unii dintre directorii acestora, în anumite împrejurări să se gândească la trecerea lor din proprietatea bisericii în cea a erariului, sau a statului. Amintim aici pe Teodor Kövály-Chioreanu (1819-1906) directorul aceluiași gimnaziu de la Beiuș, care în 25 septembrie 1870, confruntat cu lipsa de posibilități materiale, pentru a putea plăti salariile dascălilor din subordinea sa, l-a lămurit pe episcopul Iosif Papp– Szilágyi să trateze cu guvernul etatizarea instituției școlare amintite, cu condiția păstrării pe mai departe a *românei* ca limbă de predare în aceasta. Formal, propunerea a fost acceptată, dar etatizarea nu s-a făcut, întrucât cele două părți nu s-au putut înțelege pe deplin asupra condițiilor de realizare a ei⁵². Gimnaziul intrase, de acum, în atenția Ministerului de culte și instrucțiune publică, și de aceea la 26 octombrie 1870 ministrul Iosif Eötvös (1813-1871)⁵³, un distins intelectual cu vederi largi, orientat spre o integrare adecvată a minorităților naționale în viața de stat a Ungariei de atunci,

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ Vezi pentru istoria acestui gimnaziu Traian Farkaș, *Istoria gimnaziului greco – catolic din Beiuș*, Gherla, Tipografia „Aurora” A. Tudoran, Beiuș, 1896, 139 p.+ XXXV

⁵² *Ibidem*, p.91-92; Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș 1828-1928*, Tipografia „Doina” Beiuș, 1928, 343 p.; Gavril Hădărean, *Torțe arzânde în Țara Beiușului*, Editura Bunavestire, Beiuș, 1995, p.204-299

⁵³ Om de stat și scriitor maghiar, Iosif Eötvös s-a născut la Buda, în 3 septembrie 1813 și a murit la Pesta, în 8 februarie 1871. A participat la viața politică a țării sale începând din 1839, când, în parlamentul Ungariei a rostit un discurs privind emanciparea evreilor. A combătut sistemul de administrație al comitatelor, militând pentru centralizare, așa cum rezultă din lucrarea sa, intitulată „Reforma” și din romanul „Notarul satului”. A mai scris un roman istoric „Ungaria la 1514”. În martie 1848 a fost cooptat în guvernul revoluționar ca ministru de culte în locul lui Battyányi. După revoluție s-a stabilit la München, unde a rămas până în 1851, ocupându-se cu literatura. În acest timp a scris „Influența ideilor dominante ale secolului al XIX-lea asupra statului” și „Egala îndreptățire a naționalităților în Austria”, lucrare de mare interes pentru românii din Transilvania. În 1859 a publicat, sub anonimat, „Garanțiile puterii și unității Austriei”. Din 1861 reîntră în viața politică, devenind ministru al cultelor. În timpul său s-a aprobat „Statutul organic al bisericii române ortodoxe”. A ocupat funcția de vicepreședinte al Academiei maghiare în 1856, iar din 1868 pe cea de președinte. În 1868 și-a tipărit discursurile, sub titlul „Scriitori și bărbați de stat maghiari”. După moartea sa, în 1886 i s-au tipărit „Operele complete”, în 14 volume. (C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, tom II, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1900, p.309-310)

a trimis direcțiunii gimnaziului din Beiuș o dispoziție în care cerea ca, în lunile de iarnă, cadrele didactice să organizeze niște cursuri, în limbile maghiară și română, pentru locuitorii adulți din oraș și împrejurimi, menite a-i *înarma* cu acele cunoștințe „indispensabile bunului mers al carierei alese (și n.n.) realizării în viață”⁵⁴ (vezi Anexa 5). El indică și domeniile din care profesorii și-ar putea alege temele lecțiilor lor, și anume: matematica, geografia, biologia, chimia, științele naturii, *gramatica* și contabilitatea, în acest din urmă caz intenționându-se dobândirea de „cunoștințe legate de redactarea principalelor acte, cerute de viața administrativă”⁵⁵. Direcțiunii gimnaziului i se cerea să dezbată chestiunea acelor cursuri cu profesorii și „cu autoritățile locale”, luând toate măsurile ca, pe baza unui plan riguros întocmit, înaintat Ministerului de cult și învățământ, ele să se poată desfășura în condiții optime. Pe exemplarul tipărit, cu această dispoziție ministerială sosită la Beiuș, directorul Teodor Kövály-Chioreanu a adăugat o *completare* amplă, arătând că ministrul i-a onorat, cumva, pe beiușeni, propunând ținerea acelor cursuri în orașul lor, socotindu-l un centru economic și cultural de mare importanță. Așa stând lucrurile, el îi roagă pe profesori să dea curs așteptărilor ministeriale și să țină niște expuneri accesibile adulților din oraș „indiferent de religia pe care o au, sau limba ce o vorbesc”, pentru a contribui la înlăturarea ignoranței poporului, care „duce la scăderea prestigiului acestuia și la incapacitatea de a fi în pas cu cerințele timpului”⁵⁶. Teodor Kövály-Chioreanu își exprimă speranța că primarul orașului Beiuș și consilierii comunali vor sprijini această nobilă activitate, anunțându-i pe toți profesorii că deschiderea cursurilor va avea loc în data de 27 noiembrie la orele 14, în sala festivă a gimnaziului din Beiuș, unde va fi anunțat numele celor care vor face expuneri, materiile din care s-au ales temele, precum și orarul de desfășurare.

Cât efect vor fi avut aceste cursuri nu se știe precis, chiar dacă, la 7 decembrie 1870, ministrul se grăbea să mulțumească colegiului profesoral de la gimnaziul beiușean pentru solitudinea arătată. Rămâne, însă, de apreciat această inițiativă, menită să contribuie la răspândirea științei și culturii, într-o vreme în care majoritatea populației din Transilvania era analfabetă sau, în cel mai bun caz, cu foarte puțină știință de carte. În plus, ea a sporit mult prestigiul intelectualilor locali printre locuitori, determinându-i să răspundă cu promptitudine tuturor inițiativelor luate de aceștia, inclusiv a celor de ordin politic, așa cum o va demonstra, în viitor, derularea evenimentelor.

⁵⁴ D.J.B.A.N., *Fond Protopopiatul greco – catolic Beiuș*, Dos.41, f.117

⁵⁵ *Ibidem*, f.111

⁵⁶ *Ibidem*, f.117

ANEXE DOCUMENTARE

1

Mult Onoraților Domni Parohi

După ce cu ajutorul lui Dumnezeu, grijii sufletești fraților Voastre încredințat, prin ceea ce au asigurat plata învățătorilor, care vor fi și cantori și prin aceasta ați face destul datorințelor părințești și coconii (copiii n.n.) săi a-i deștepta în cele Dumnezeiești. Drept aceea, spre acest scop sânt rânduiți învățătorii în fiecare comunitate prin mărita Jurisdicțiune împăratească.

În privința împărtășirii învățaciunii în școlile populare, următorul metod e prescris:

1. Materia învățaciunii:

- a) Doctrina Religiei Catholico-Creștinești
- b) Cetirea în limba maternă, maghiară, latină și germană
- c) Din aritmetică, cunoașterea numerelor și 4 operațiuni
- d) Scrierea în sub b) însemnatele limbi

2. Timpul învățaciunii pre săptămână 5 zile, joi recreație

3. În ziua învățaturii dimineața 3, după amiazăzi 2 ore vor servi spre propunere

4. Dimineața de la 8 – 11, după amiazăzi de la 2 – 4 ore

5. Dimineața de la 8 - ½ 10 propunere, de la ½ 10 – 10 interstițiu pentru recreația coconilor, de la 10 – 11 iar propunere

6. Luni, Miercuri și Sâmbăta dimineața (de la n.n.) 10–11 ore se va propune învățătura Religiei, prin respectivul Domn Paroh.

7. Dumineca de la 2 – 3 ore, după amiazăzi, repetițiunea din învățături

8. Anul scolastic 185 2/3 se va începe în 25 octobrie

9. Învățătorii, îndată după primirea acesteia, vor pregăti conscrierea pruncilor de ambe sexe, de la 6 – 12 și de la 13 – 18 (ani n.n.) după formularul sub a) alăturat

10. Tot aceia vor găti catalogul tinerimii, după forma sub b)

11. Vor ține învățătorii un Protocol, în care ordinațiunile în privința școlilor, de la înaltele locuri veninde, vor înscrie curat.

12. În școală se va ține un ziar în care se vor scrie din zi în zi învățăturile propuse și numele propunentului, după formular sub c)

13. Un Catalog va ține Învățătorul despre pedepse, după forma sub d)

14. Cartea (Formularul n.n.) pentru aceste(a) va cumpăra Comunitatea.

Frații Voastre, despre împlinirea acestora mie, până în 30 octombrie 1852, relațiune oficioasă veți face.

Dat în Beiuș, 9 oct. 1852

Andrea Pappfalvay

V(ice) A(rhi)Diacon G.C. de Beiuș

(D.J.B.A.N., *Fond Parohia greco-catolică Uileacul de Beiuș*, Dos.1, f. 113-114)

Iubiților în Cristos frați și fii,

În sensul ordinațiunii mai înalte, emanate pe calea măritei C.R. Locotenente orădane, sub 26 sept. 1855, nr. 978, se încunoștiințează Frățiile Voastre, pentru trebuincioasa cunoștință și strânsa îndreptațiune, ca:

1. În viitor nimenea nu se va putea apleca de dascăl, dacă nu va ști produce testimoniu despre calificațiunea sa.
2. Testimoniul va fi a se căpăta de la Derigînția preparandială despre absolvitul curs preparandial.
3. La Preparandie nu se vor primi în viitor numai unii ca aceia juni care vor fi trecuți de 16 ani și vor fi absolvit, au 2 cursuri în școlile reale inferioare, au toate clasele gimnaziului inferior.
4. De la aceste numai C.R. Locotenență va putea dispensa dascălii în stațiuni, și fără testimoniul menit vor avea de a depune examen privat din studiile Preparandiei, în decursul mai lung de 3 ani. Care vor fi dispensați prin menita C.R. Locotenență de la examenele acestea vor căpăta atestat legitimator, spre trebuincioasa îndreptațiune. Toți aceia care nici vor depune examenul amintit, nici se vor dispensa de la acela pe calea sa se vor socoti ca supliniți (suplinitori n.n.) și se vor lipsi de stațiunile sale, la timpul său.
5. Dispozițiunea de sub nr.4, în privința depunerii examenului menit, va avea valoarea sa și în privința dascălilor adjuncți, dintre care, însă, numai aceia se vor lăsa la examenul privat, care vor fi dascălit barem în 3 ani la ceva școală publică, cu succes bun. Dispensațiunea de la examenul prescris pentru dascălii ajutoriali nu se va da.
6. La examenul acesta privat nu se va putea lăsa nimenea fără de a fi căpătat mai întâi facultate spre acela de la C.R. Locotenență orădană. Facultatea aceasta se va da numai aceloră despre care vor arăta, la pretitulata C.R. Locotenență, respectivii V(ice)arhidiaconi sau directorii școlilor, rugămintele încuviințaților dascăli, prevăzute cu atestate fide demne despre purtarea acestora, religioasă, morală și politică, bune în toată privința și despre hărnicia aceloră destulă. Dacă vor fi în cutarele district V(ice)ardiaconal mai mulți dascăli de aceștia, atunci vor fi de a se arăta aceia toți într-o tabelă de calificațiune. Cu asemenea modalitate vor fi de a se cere și dispensațiunea amintită sub numărul 4.
7. Examenul privat, repetit de mai multe ori în punctele premise, va fi de a se depune în Preparandia diecezană.
8. Dascălii israeliteni încă vor avea de a depune examenul acesta în Preparandia catolică diecezană.

9. Taxa pentru examenul acesta va fi una sumă de 4 fl(orini) conv(ertibili), iară pentru învățătorii ajutorali una sumă de 2 florini conv(ertibili). Celor mișei (săraci n.n.) se vor putea ierta taxa.

Aceste Ordinațiuni, emanate de la Înaltul C.R. Minister de culte și Învățământ, cu aceea se încunoștiințează Fr(ă)șilor Voastre, ca despre una parte să le faceți cunoscute acele îndată învățătorilor locali districtuali, iară despre altă parte să și pregătiți, Fr(ă)șile Voastre, respectivi V.A.Diaconi districtuali, una tabelă de calificațiune despre toți dascălii districtuali, în care tabelă să se arate, cu toată acuratețea și conștiinciozitatea, mai ales rubrica despre căpătata au necăpătata calificațiune de învățat pentru aceia, și aceste tabele să se aștearnă la mărita C.R.Locotenență orădană, mai târziu (până la n.n.) sfârșitul lunii lui octombrie (al) anului curent.

Dat în Urbea Mare, în 6 octombrie 1855

Binevointe Vasiliu Episcop, m.p.

(D.J.B.A.N. *Fond Parohia greco-catolică Șuncuiș*, Dos.2, f.86)

3

Amaților în Cristos frați și fii,

Pervenind la cunoștință locurilor mai înalte că mulți dascăli, cantori, necugetând nimica cu deregătoriile sale, se depărtează de la acele pe un timp mai îndelungat pe la târguri, pe la festivitățile sfințirilor de biserici și altele asemenea, iară alții duc și alte deregătorii, spre exemplu notariatul, sau altele, și așa își negrijește datorințele sale cele principale cu mare scădere a creșterii și a luminării poporului, drept aceea au găsit Înaltul C.R. Ministeriu de cult și Învățământ de a preveni un abuz ca acesta, prin așezarea următoarelor defigeri, inculcate pe calea Măritei Locotenențe C.R. orădane, su(b) 19 august a.c., nr.11009, care toate vor fi de a se ține strâns și anume:

1.Fiecare dascăl harnic, aplecat la școala poporală este dator de a învăța singur, în persoana sa, după toate puterile sale, drept aceea nimănui nu-i este iertat de a se dispensa de la învățare, prin conducerea cutarelui dascăl ajutorial și pentru aceea este oprit fiecare dascăl de a-și conduce dascăli ajutorali numai de sine, fără de cumva dascălul școalei ar fi neputinte trupește , au sufletește de a învăța, au s-ar împiedica prin cauze momentoase (de moment n.n.), ca să nu poată învăța, atunci se va putea da dascăl ajutorial pe calea sa, însă, pentru aceea tot dânsul va rămâne responsaver (responsabil n.n.) în privința învățării școlare. Aceste toate se înțelege și de unii ca aceia care de una dată sunt și cantori și dascăli.

2.Fiecarele dascăl are de a ține acurat timpul prescris spre învățat și pentru aceea nu-i va fi iertat nimănui de a se sustrage de la învățare, su timpul acela fără

de știrea și învoirea superiorilor școlii respective, precum nici de a face strămutări în timpul prescris spre învățat, și pentru aceea și zilele de vacanțiuni iertate (permise n.n.) încă trebuie încunoștiințate tinerimii școlare, totdeauna cu știrea și învoirea preotului local, ca a directorului școlii.

3.Dascălii care se arată nepăsători, au negrijiți de învățatură școlară, sau altcum nu-și împlinesc datorințele sale cu acurătate, întrelăsând au cu totul, au pe câțva timp învățarea tinerimii, au neținând rândul recerut în toate, sau neîmbrățișând cu tot zelul cultura religioasă morală a tinerimii școlare, trebuie să se mustreze cu toată asprimea prin preotul local și dacă această muștrare ar rămâne fără oftata urmare, atunci unii ca aceia vor fi de a se dojeni prin Inspectorul școalelor districtuale, în scris, după toată recerința; de cumva și această înfruntare ar răsuna fără efortul oftat, unii dascăli ca aceia vor fi de a se arăta aici, la acest guvernium diecezan, de unde vor căpăta meritata îndrumațiune, pe lângă amenințarea demiterii, în tocma se va și dispune alt dascăl provizoriu, pe speșele inculpatului. Rămân unii ca aceia tot mai nainte, așa vor avea de a-și aștepta demiterea și țâparea din deregătoria cuprinsă și negrijită.

4.De cumva muștrările meritate s-ar întrelăsa prin superiorii școalelor în privința unor dascăli leneși și nepăsători ca cei numiți mai sus, atunci diregătoriale politice se vor coîntelege cu superiorii școlilor respective, despre modalitatea de a restabili ordul (disciplina n.n.) recerut în școalele negrijate și pentru aceea au datoria strânsă și inspectorii mireni de școale, dară și superiorii comunali, de a încunoștiința îndată superiorilor școlari fiecă negrigență și defect ce ar observa în privința dascălilor încuvințați.

Dat în Oradea Mare, în 20 septembrie 1857.

(D.J.B.A.N. *Fond Parohia greco-catolică Șuncuiș*, Dos.2, f.95.96)

4

Amaților în Cristos frați și fii,

În înțelesul Ordinațiunii Înaltului C.R. Ministeriu de Cult și învățământ de su 27 octombrie (1)857, comunicate pe calea Măritei C.R. Locotenente orădane, su(b) 25 decembrie (1)857, nr.16465, se încunoștiințează frăției voastre modalitatea ținândă în aplicarea Directorilor, cateheților și învățătorilor la școalele populare catolice din Ungaria, Voievodatul sârbic și Banatul temișean, Croația și Slovenia.

A. Despre școalele principale și despre școalele reale inferioare unite cu aceste /:școalele elementare superioare :/

§ 1. Diriginții școalelor principale de muștră (model n.n.), adecă a acelora cu care sânt împreunate Institutele pentru formarea de Învățători /: Preparanzi :/ ,

precum și diriginții și învățătorii de la școalele inferioare de trei clase și învățătorii de preparanți se vor denumi prin C.R. Ministeriu de Cult.

Notă : Prin Ordinațiunea Înalțului C.R. Ministeriu de Cult, din 23 martie (1)855, nr. 18788, sunt declarate de școale principale capitale /: Muster-Hauptschüllen /: în ținutul Locutenențial orădan, școala principală de Rit latin din Urbea Mare și Satu-Mare pentru prunci, pentru fete Școala de fete în claustrul monialelor de la Satu Mare.

§ 2. Locotenența va denumi pe diriginții (directorii n.n.) celorlalte școale principale și reale inferioare, precum și pe învățătorii de la toate școalele principale și de la cele reale, de două clase și pre toți învățătorii acestor instanțe școlare.

§ 3. De diriginte se va denumi totdeauna un bărbat din statul preoțesc, sau mirenesc, carele se va fi distins prin capacitatea de învățător, prin zelul întru împlinirea chemării sale, precum și prin simțămintele religioase și prin prestațiuni pline de merite pe câmpul școlar și totdeauna va fi arătând capacitate excelență de a purta lucrurile împreunate cu acest oficiu. În Cetăți mai mari dirigintelui principal i se va putea încrede, după necesitate, și supravegherea asupra celorlalte școale poporale catolice din loc.

Acolo unde nu va exista pentru diriginte o dotațiune anumită, ci numai remunerațiune pentru purtarea trebilor directoratului, se va institui de diriginte cel mai demn dintre învățătorii preoți au mireni ai școalei, însă denumirea se va face numai după denumirea învățătorilor pentru toate posturile.

Notă: Toți diriginții locali de acum, de la școalele principale catolice, privind la deplinirea acurată (corectă n.n.) a deregătoriei lor sunt întăriți, iară denumirea în viitor se va întâmpla după prescriș.

§ 4. Capacitatea de a da învățătură din religiune în școalele principale și reale inferioare, unde sunt cateheți anume, se va constata de autoritatea diecezană a diecezei în care cade școala, prin un examen de concurs, în scris și cu gura (oral n.n.).

Ordinariatul diecezan pre candidatul pre care, pe temeiul examenului de concurs îl va afla mai apt, îl va propune spre denumire la dicasteriul politic al țării, trimițînd totdeauna și numele celorlalți competitori, precum și actele examenului. De la propunerea autorității diecezane nu va fi permis a se abate, de cumva nu se va arăta dificultate de însemnătate specială. Însă de ar fi de lipsă a se face vreo abatere de la alegerea ordinariatului diecezan, pe temeiul unor împrejurări excepționale, atunci, neputîndu-se face vreo coînțelegere cu acesta, se va da raport la Minister. Acesta se va coînțelege cu ordinariatul, însă, la toată întâmplarea, va denumi de catehet numai un preot, pe carele va recunoaște episcopii de capace. Dealtmintea nu stă nicidecât în contrazicere cu această dispozițiune, ca catehișilor denumiți de Locotenență /: Dicasteriu politic al Țării /: să le poată da și Ordinariatul, în formă de decret, misiunea bisericească, carea o capătă ei de la acesta pentru anumite posturi.

§ 5. Ca învățători de preparanți (profesori n.n.) /: formatori de docenți (sau învățători n.n.) nu se vor apleca decât bărbați de școală, preoți ori mireni, ce vor fi probați și versați deplin în treburile școlare, și în metoda bună de învățământ.

§ 6. Spre ocuparea posturilor indicate în § 1, 2, 3 și 5 Locotenența va publica totdeauna concurs.

Fiind că unde și după cât va fi prosperă pentru scopul școlii să permită ca învățătorii de la școlile principale să treacă cu învățăceii săi în clasele superioare, prin urmare să nu rămână tot în aceeași clasă a școlii; de aceea postul vacant de învățător la școlile principale se va face cunoscut fără arătarea clasei de școală, însă suma salariului se va indica în concurs. Obiectele pentru care se vor fi căutând candidați numai atunci se vor indica expres în concurs, când vor fi vacante stațiuni de învățători (catedre n.n.) la școlile reale inferioare. La Ordinariatul diecezan numai atunci se vor da de-a dreptul suplicile de competență (cereri de numire n.n.) când nu va fi supusă respectivă școală principală la niciun Inspector de (la n.n.) școlile de cerc, ce va fi subordonată de-a dreptul la inspectorul superior al școlilor diecezane.

§ 7. După decurgerea termenului de concurs Inspectorul cercului școlar, suplicile de competență venite la el le va trimite, dimpreună cu părerea sa, de-a dreptul la ordinariatul diecezan, sau dacă va fi având cineva dreptul de prezentare sau de propunere la postul vacant, le va trimite întâi la cel cu dreptul de a prezenta sau propune ca acesta să facă o propunere de trei și apoi la Ordinariatul diecezan. La școlile principale, ce vor fi stând de-a dreptul sub suprainspectoratul școlar diecezan, propunerea din partea celui cu drept de a face aceasta se va exopera prin Ordinariatul diecezan. După aceasta Ordinariatul diecezan, actul de denumire îl va trimite de-a dreptul la Locotenență, dimpreună cu propunerea sa și cu o tabelă de competitori, completă și prevăzută cu rubricile necesare.

Locotenența sau va face propunerea mai departe la Minister, după § 1 și 2, alăturând și părerea sa, sau va pronunța denumirea.

Notă: Cine e Patronul Școlii, sau cine are drept de a (se) prezenta la stațiunile vacante învățătoresci, se vede din fasiunile școlare, care parte s-au gătit, parte sunt su(b) prefacere, la care vor avea Inspectorii districtuali afite totdeauna cu privința, iară în cazul de dubiu va fi de a se subșterne cauza aceea, pe calea ordinariatului diecezan, la locurile mai înalte, pentru a decide.

§ 8. Diriginții, care după punctul din urmă al § 3 vor fi de a se pune dintre învățători, nu se vor denumi pe cale de concurs, ci pe temeiul propunerii ce o ar face inspectorul de cerc școlar, la Ordinariatul diecezan și acesta la Locotenență.

§ 9. Decretul de denumire îl va compune Locotenența și îl va trimite Ordinariatului diecezan, care va exopera intimarea mai departe și va jura pe denumitul, sau va autoriza spre aceasta pe inspectorul districtului școlar.

§ 10. Toți învățătorii denumiți de autoritățile împărătești la școlile principale și la cele reale inferioare nu se vor privi de stabili în trei ani, începând din ziua denumirii cei dintâi, de cumva nu vor fi fost denumiți definitiv încă mai înainte, tot în acea calitate. Numai după trei ani se vor declara de stabili, dacă vor

fi dat probe îndestulătoare despre activitatea și despre purtarea lor cea bună, în carele caz, apoi, li se vor număra și cei trei ani trecuți, tocma ca cum i-ar fi petrecut în serviciu definitiv. Declarațiunea de stabilitate se va alătura lângă decretul de denumire, în formă de aditământ (anexă n.n.). În cazul unei aplicațiuni neîndestulătoare, timpul de probă se va putea îndelungi încă pre trei ani. După ce va trece și acest termen, fără să fi avut vreun rezultat, se va putea concede competirea la vreun post de învățător la școalele poporale inferioare, de cumva nu se va arăta mai cu scop demiterea de tot din scaunul învățătoresc.

§ 11. Rangul Învățătorilor de la școalele principale, precum și a acelor de la școalele reale inferioare împreunate cu aceste, nu se va considera după clasele în care se vor fi plinit în calitatea de învățători definitiv.

§ 12. La școalele simple parohiale vor fi învățători conducători în locul diriginților. La instituirea persoanelor învățătoare de la școalele parohiale principale se va proceda ca și la școalele triviale, numai că orice denumire de învățător definitiv, și anume denumirea învățătorului conducător, va fi de a se supune aprobării Locotenenței, conform cu dispozițiunile statorite la înființarea acestor școale.

B.Despre școalele triviale /: școalele elementare inferioare :/

§ 13. Aplecarea învățătorilor la școalele teritoriale, triviale, va compete Ordinariatului diecezan, de cumva nu se vor fi staverit (stabilit n.n.) pe calea legală alte dispozițiuni încă înainte de fundarea școlii sau după aceasta. Ordinariatul diecezan va avea de a respecta, la denumire, dreptul de prezentațiune sau propunere, de va fi sustând oarecare.

§ 14. Îndată ce se va face vacant oare vreun post de învățător la vreo școală trivială, inspectorul cercului școlar va face despre aceasta arătare numaidecât la Ordinariatul diecezan, care va emite în dieceza întreagă un concurs, pe un termen ce nu va fi permis să treacă peste șase săptămâni, și cu acea observațiune ca competitorii, suplicele lor, adresate patronului școlii, respective celui cu drept de a prezenta, sau de a propune, iară acolo unde nu s-ar afla unul ca aceștia, Ordinariatului diecezan și instiutuite cu testimoniile despre etate, capacitate, timpul de serviciu, și despre aplecare să le deie la Inspectoriul de cerc școlariu, în a cărui cerc se află postul vacant.

Inspectorul cercului școlariu le va trimite îndată suplicele sosite după expirarea termenului de concurs, dimpreună cu propunerea sa, motivată la prezentantele sau la cel cu dreptul de a propune, fie acesta o persoană singură, o corporațiune, sau o deregătorie și totdeodată va face observațiune, care competitor, din lipsa testimoniilor prescise, nu va fi apt de a se apleca de învățător.

Prezentatorul, precum și cel cu drept de a propune, va fi îndatorit a-și alege în patru săptămâni și a înștiința în scris despre aceasta pe Inspectorul Cercului Școlar. Acest din urmă va așterne, apoi, actul de denumire Ordinariatului diecezan, dimpreună cu părerea sa.

§ 15. Unde nu va fi existând nici dreptul de prezentare, nici de propunere, acolo inspectorul cercului școlar va cerca, în privința denumirii la postul vacant,

voința Preotului local, sau unde va fi fost și până acum usul legal de a întreba pe antistele (primarul n.n.) comunal voința acestuia, numind tot deodată pre toți competitorii. Declarațiunea acestora va alătura propunerii sale, ce o va trimite la Ordinariatul diecezan.

§ 16. În privința acelor serviciuri de școli triviale, asupra cărora au Bunurile camerale dreptul de Patronat, dreptul de prezențațiune îl va exercea (exercita n.n.) Directoratul finaniar de Țară, iar la serviciul de la acele școli ce vor fi stând sub Patronatul bunurilor de fonduri publice, acel drept îl va exercita Locotenența, dacă va fi administrând fondurile respective.

§ 17. Prezențațiunea nu va fi (i)ertat a se face sub condițiuni precum d.e. ca prezentantul să grijească de rămașii predecesorului său și nu va fi iertat (permis n.n.) să se prezinte vreun competitor, care nu va fi documentat capacitatea prescrisă pentru vacantul serviciu de școală.

§ 18. Nefăcându-se prezențațiunea în termenul de patru săptămâni, inspectorul Cercului școlar va avea dreptul de a face la locul său cuvenita aducere aminte, iară dacă nici în patrusprezece zile după aceasta nu s-ar justifica întârzierea după cuviință, atunci îi va sta în putere a propune Ordinariatului diecezan un învățător din oficiu. Acesta va face, apoi, denumirea pentru serviciul vacant.

Notă: În arătarea despre propunerea unui învățător se va alătura și rugămintea aceluia, cu toate documentele /: atinînțele :/ (adeverințele n.n.) în origine (original n.n.), care după reviziune în cel mai scurt timp se vor retrimit.

§ 19. Ordinariatul diecezan va compune decretul de denumire; mai încolo va face ca acesta să se întimeze prin inspectorul cercului școlar și totodată va înștiința Locotenența despre denumirea fiecărui învățător.

§ 20. Unde nu va fi prescrisă o procedură specială, subînvățătorii pentru școalele triviale îi va denumi Inspectorul cercului școlar.

Acesta va compune decretul de denumire; mai încolo va da raport despre acesta Ordinariatului diecezan și va înștiința și pre deregătoria cercuală politică. Lui îi va sta în voie a emite concurs pentru ocuparea unui post vacant de subînvățător, sau a face denumirea și fără concurs. El, însă, va avea de a pretinde de la competitori ca să-și documenteze, după prescripte, capacitatea de a da învățătură precum și purtarea lor morală; mai încolo va lua aminte ca subînvățătorii sunt a se pune numai la acele școli triviale unde vor fi fiind fundațiune pentru ei, sau unde va fi așa de mare numărul școlarilor, încât denumirea de subînvățători să se arate necesară, după normativele ce există. Tot așa se va face și denumirea ajutorilor personali, adică a atâtor subînvățători care vor fi de lipsă, din cauza unor împrejurări temporare întevenite la unele școli, precum pentru că învățătorii ar fi morboși (bolnavi n.n.), foarte bătrâni, sau deveri (lipsiți n.n.) de spirit.

Preotul local, precum și învățătorul le va fi conces a propune inspectorului de cerc școlar un subînvățător, însă nu le va fi permis a suscepe (a pune n.n.) vreun subînvățător din puterea lor.

§ 21. Asemenea și schimbarea de subînvățători o va face numai inspectorul cercului școlar, și de regulă numai la capătul fiecărui semestru școlastic, afară de cazurile când vor exista cauze ponderoase (importante n.n.), din care ar rezulta necesitatea de a-l depărta numai decît, precum înaintarea unui subînvățător la un post de învățător, ori la un post de subînvățător dotat mai bine, mai încolo necesitatea de a-l apleca în alt post, sau vreun delict; subînvățătorii care vor voi a trece din un cerc școlar în altul se vor insinua pentru aceasta la Inspectorul cercului școlar în a(l) cărui cerc vor fi voind a se apleca, iară și despre promisiunea ce o vor căpăta, vor raporta la Inspectorii de cerc școlar de până atunci. Subînvățătorii care vor cugeta a nu rămâne în postul ce li s-au dat vor avea a face arătare despre aceasta la Inspectorul cercului școlar și de a aștepta instrucțiunea acestuia în privința ieșirii lor. De regulă, nu le va fi iertat să iasă înainte de șase săptămâni.

C.Despre școalele fundațiilor și mănăstirești

§. 22. La școalele de sub îngrijirea călugărilor, diriginții și învățătorii se vor denumi de antistele ordului călugăresc de care se vor ține, orice schimbare s-ar face în privința aceasta, va fi de a se face cunoscută sau de-a dreptul, sau prin Inspectorul cercului școlar, Ordinariatului diecezan, carele va avea grijă ca la învățămîntul școlar să se aplece numai persoane declarate prin lege de capace (capabili n.n.).

D. Dispozițiuni generale

§ 23. În statul învățătoresc de la școalele poporale publice nu se va apleca nicio persoană ce nu va avea capacitatea de a da învățătură, după cum va fi prescris prin lege pentru postul vacant, sau nu va fi fără maculă (pată n.n.) în privința morală religioasă și cetățenească.

Testimoniul despre capacitatea de învățămînt, ce va fi de produs, va căuta să fie sau de preparandiile cele vechi, publice, și aprobate de Ministerul de Cult și învățămînt, sau să fie câștigat din examenul pentru mai târziu, pe temeiul Decretului ministerial din 5 ianuarie 1855, nr. 17557, ori a unei dezlegări speciale. Fiecare suplică de competire va căuta să fie scrisă de mîna competitorului, iar în cazul din contră, nici să nu se accepte.

Notă. Ca să se ușureze depunerea examenului privat din studiile preparandiale din partea învățătorilor, care nu sunt prevăzuți cu testimonii despre capacitatea lor de a învăța și care sunt obligați de a depune examen în urmarea înaltei ordinațiuni ministeriale citate în § acesta, se va prelungi termenul prefapt în suscrisul Măritei C.R. Locotenențe orădene, de sub 26 septembrie (1)855, nr.978, până în luna lui septembrie (1)859.

§ 24. Unde va fi împreunat serviciul școlar cu serviciul sacristier (sfātu) or de cantor, acolo calificarea spre acesta și anume spre serviciul de cantor, se va proba sau prin testimonii demne de credință, sau prin un examen pus în presiunea unor pricepători.

§ 25. Oricând se vor face propuneri pentru posturi vacante se va lua în considerațiune mai ales capacitatea, zelul, portarea bună morală, simțămîntul

religios și abilitatea practică. Timpul serviciul(ui) se va lua în considerațiune specială numai atunci când nu va fi distingere între capacitatea, desteritatea și încrederea concurenților.

§ 26. Persoanele ce vor sta în legătură de afinitate, au de consângetate (rudenie n.n.) ca ascendenți ori descendenți, sau în linia laturată ca veri, ori mai aproape, precum și cele ce vor fi tot asemenea în cumnătăție, se vor putea apleca la una și aceeași școală, ca coordonate: nu însă ca subordonate una la alta. Numai fiii de învățători de la școalele triviale se vor putea apleca ca subînvățători pe lângă părinții săi, însă și aceștia numai cu convoirea specială a Ordinariatului diecezan.

§ 27. Străinii se vor putea apleca la școale austriece numai cu înalta convoire Împărătească.

§ 28. Pentru ca să se poată apleca la școalele poporale persoane militare, va fi necesară (o aprobare n.n.); din confiniul militar nu se vor putea apleca la școalele poporale, fără concesiune de la Comanda supremă de oaste și de la Ministerul de cult și învățământ.

§ 29. Învățătorii aplecați pe temeiul ordinațiunii acesteia nu se vor putea dimitte din serviciu decât prin Locotenentă și numai după pertractarea făcută cu Ordinariatul diecezan împreună. Pe lângă o asemenea pertractare îi va mai sta Locotenentei încă în putere a depărta din statul școlar toate acele persoane ce se vor fi aplecat de învățători în contra deputațiunelor acestei ordinațiuni.

Notă. Cu privință la partea din urmă în § acesta, ce se ține de dimisiunea învățătorilor, aceea se va întâmpla conform dispozițiunilor Înalțului minister, emanate su 19 august (1)857, nr. 11009.

§ 30. Ce s-a zis în ordinațiunea aceasta despre diriginți, învățători și subînvățători, se va extinde și la antistele învățătoarelor și subînvățătoarelor de la școalele publice de fete. Ordinațiunei acesteia înalte vă veți avea frățiile voastre de a vă acomoda în toate cazurile întrevitoare.

Dat în Urbea Mare, la 22 ianuarie (1)858.

Episcop Vasiliu (Erdelyi n.n.)

5

**A belényesi g.k. főgymnázium igazgatóságának,
Erdelyi János urnak - helyben**

Másolat

359 sz.

városi

Folyó év és hó 20, a vallás és közoktatás m. Kir. Miniszter úr Ö nagyméltóságától 24441 sz a következő tartalmu rendelet érkezett a helybéli g. Katolikus főgymnázium igazgatóságához:

Városi lakosaink nagy része az oktatás csak első elemeiben részesül és nélkülözi azon ismereteket melyek a jelenkor igényeihez képest megkívántatnak, hogy választott életpályájukon sikerrel működhessenek és haladhassanak.

Ezen hiányon nézetem szerint legcélszerűbben úgy lehet segíteni ha a felnőttek számára a téli hónapokon át a város és vidék szükségleteinek megfelelő és az ottani életkereseti ágaknál leginkább szükséges ismeretek köréből alkalmas modorban összefüggő előadások tartatnak oly képen hogy a halgatok az előadások folyama alatt az illető tantárgyból szükségletöknek megfelelő egy magában kiegészített egészet nyerjenek.

Ezen tantárgyak lehetnek: a számtan, földrajz, természetrajz, vegytan, természettan, könyvitel, szükség esetén nyelvtan és a közéletben az illető életkereseti ágaknál leginkább előforduló ügyiratok szerkesztése.

Minthogy pedig ezen előadások tartására leginkább a középtanodai tanárokat tartom hivatottnak, felhívom az igazgatóságot miszerint ezen ügyet a tanári testülettel tanácskozás alá tévén és szükség esetében az illető helyhatóságokkal értekezvén a tanár testülettel együt értőleg a szükséges intézkedéseket és az előadandó tantárgyak megnevezése és az előadások vázlatos programjának előterjesztése mellett eljárása eredményét a lehető legrövidebb idő alatt közvetlenül nekem jelentse be, s azon tanárokat kik ezen előadásokra vállalkoztak, az előadandó tárgy mellett egyenként megnevezvén terjessze fel.

Buda 1870, okt.28

Eötvös József, m.p.

A miniszter úr Ö méltóságának ezen kegyes rendeletéből bölcsen átadni méltóztatik, annak az iránti szándékát, miszerint a város lakósága is a jelenkor igényeihez képest a többi tudomány és műveltség térén emelkedve választott élet pályájához sikerrel működhessenek, és evégett a helybeli gimnázium tanárai által a fennevezett tantárgyakból a megnöttek számára nyelv és vallás különbség nélkül népies modorban nyilvános előadásokat tartani kíván a gimnáziumi tanárok a miniszter úr Ö nagyméltóságának abbeli felhívása folytán annál örömessebben vállalkoznak megfelelni a várakozásnak, mivel inkább e város felnőtt egyénei a fenemlitett tárgyak ismereteit tulajdon káruk és polgári állásuk tekintélye alácsülyedése nélkül nem nélkülönözhetik; ennél fogva hivatalos tisztelettel felkérem tek. Biró úrat rendelkezése alatt álo közegei által oda működni, miszerint azon városi és nemzetiség különbség nélkül kik a fennevezett miniszteri rendelet értelme szerint az elősorolt tantárgyakban bővebb kiképzést igényelnek, f. hó 27 napján délután 2 órára a helybeli g. kat főgymnáziumi nagy terembe jelenjenek meg, ahol az illetők befognak iratni, és velők a tantárgyak felosztása a szükséglet és igényhez képest, és a tanorák tartása tanácskozás alá fog vétetni és az egész megindítani, hogy azután azonnal a következő héten a tanárokat megkérdezni lehessen, a tanítás mind a két nyelven fog előadatni.

Azon esetre ha a tek. Biró úr a miniszter úr Ö nagyméltóságának fenidézett rendeletét fogamatba vetetni nem fogná, vagy nem akarná, akkor kérem arról az alulírott igazgatóságot a legrövidebb idő alatt hivatalos úton értesíteni.

Kelt Belényesben, 1870 nov.21

Köváry Tivadar m.k. igazgató,
1019/1870

Az 1870 nov. 25 tartott értekezletnél fogva másolatban terjesztetik föl :
Antal Ágoston, esperes úrral
Belényes, nov. 25 1870
Erdelyi János

(D.J.B.A.N., *Fond Protopopiatul greco-catolic Beiuș*. Dos. 41, f.117)

(Traducere)

Către Direcțiunea Gimnaziului pincipal greco-catolic din Beiuș,
d-lui Erdelyi János - loco

Copie
Nr. 359

A.C., l. c., 20, de la Excelența Sa D-I ministru regal maghiar al cultelor și învățământului, cu nr. 24441, a sosit o circulară către Direcțiunea gimnaziului pincipal greco-catolic din localitate, având următorul conținut:

Marea majoritate a locuitorilor orașului nostru beneficiază doar de noțiunile cele mai elementare ale învățaturii, nefiind în posesia acelor cunoștințe care, ținând cont de cerințele vremurilor actuale, sunt indispensabile bunului mers al carierei alese, realizării în viață.

Această stare s-ar putea remedia, după părerea mea, dacă în lunile de iarnă s-ar organiza niște cursuri, pe diferite teme, pentru adulți; aceste teme să fie în strânsă legătură cu ocupația predominantă a locuitorilor orașului și împrejurimilor. Cursurile să fie astfel concepute ca, după audierea lor, participanții să poată dobândi cunoștințele esențiale despre tema propusă.

Cursurile pot fi cu teme de: matematică, biologie, chimie, cunoștințe despre natură, contabilitate, iar dacă va fi cazul și gramatică. Participanții la aceste cursuri dobândesc cunoștințe legate de redactarea principalelor acte, cerute de viața administrativă.

Având în vedere faptul că profesorii din ciclul gimnazial mi se par cei mai potriviți pentru ținerea acestor cursuri, atrag atenția direcțiunii ca să dezbată această problemă cu corpul profesoral și cu autoritățile locale, luând măsurile necesare realizării acestui proiect. De asemenea, planul cuprinzând temele, materiile, precum și lista profesorilor implicați în realizarea acestor cursuri, să-mi parvină în cel mai scurt timp posibil. Doresc să fiu informat și despre rezultatele acestor cursuri.

Budapesta, la 28 octombrie 1870

Eötvös Iosif m.s.

Din această ordonanță a Excelenței Sale, D-l ministru, reiese intenția înțeleaptă pe care o are față de populația orașului și anume: în conformitate cu cerințele timpurilor și asemenea locuitorilor orașelor mai dezvoltate, atât din punct de vedere industrial cât și cultural, cetățenii orașului nostru să ajungă, atât în ce privește cunoștințele științifice cât și culturale, în situația de a putea munci cu succes în domeniul ales. Din acest motiv, profesorii de la gimnaziul din localitate sunt chemați ca la materiile enumerate mai sus, să țină cursuri accesibile tuturor, la care să participe adulții, indiferent de religia pe care o au, sau limba ce o vorbesc.

Profesorii gimnaziului local sunt gata să răspundă acestei chemări, conștienți fiind de faptul că ignoranța poporului duce la scăderea prestigiului acestuia și la incapacitatea de a fi în pas cu cerințele timpului.

În vederea realizării acestui lucru, cu respect rog pe dl. Primar ca, împreună cu aparatul din subordine, să-și dea concursul ca populația adultă, indiferent de naționalitate, care, conform ordonanței ministeriale amintite, are nevoie de a se instrui la materiile pomenite mai sus, în data de 27 l.c., la orele 2 după amiaza, să se prezinte în sala mare a gimnaziului greco-catolic, în vederea înscrierii și a repartizării lor în funcție de necesități. Se va lua în discuție orarul acestor cursuri, repartizarea profesorilor, pentru ca din săptămâna ce urmează să se înceapă școala; cursurile se vor predă în cele 2 limbi vorbite.

În cazul în care dl. Primar nu ia în considerare ordonanța Excelenței Sale, atunci rog Direcțiunea gimnaziului ca în cel mai scurt timp, să-mi comunice oficial acest lucru.

Beiuș, la 21 noiembrie 1870

Kövény Teodor
Director m.s.

Dezbaterile conferinței din 25 nov. 1870 îi vor fi comunicate d-lui protopop Augustin Antal în copie.

Beiuș, la 25 nov. 1870

Erdelyi János

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎNTR-UN COMPENDIU STATISTICO- GEOGRAFIC DE LA SFÂRȘITUL VEACULUI AL XIX-LEA

Studiul de față își propune, prin analiza și prezentarea unor informații despre caracterul românilor, aflate într-un compendiu de geografie umană de la finele secolului al XIX-lea, să se înscrie în sfera largă a cercetării imagologice care a luat amploare în ultima vreme și în istoriografia românească. Cu alte cuvinte, vor fi puse în discuție datele furnizate de o voluminoasă carte redactată în germană de prof. dr. Friedrich Umkauft și apărută în a treia ediție la 1897, la Viena, Pesta și Leipzig, care tratează din punct de vedere geografic și statistic toate provinciile și locuitorii lor din imperiul austro-ungar. Compendiul era destinat lecturii tuturor stărilor sociale, așa cum este specificat chiar din titlu¹. Firește, această destinație viza o cunoaștere reciprocă a diferitelor etnii care populau Monarhia.

În ceea ce îi privește pe români, autorul a avut la dispoziție rezultatele îndelungatului și diversului interes al lumii germane pentru spațiul românesc². Se cunoaște foarte bine, de altfel, interesul austrieicilor față de românii din Monarhie. Dar acesta era urmarea naturală a diferitelor contacte pe care la aveau cu români³. Abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea științei etnografice și apariția în Germania a școlii de psihologie a popoarelor, ies la lumină însemnări și studii mai serioase despre români ca entitate psiho-socială. Cu toate acestea, Klaus Heitmann, cel care a aprofundat problematica, sustine că România și românii au fost puțin cunoscuți în spațiul lingvistic german⁴.

Prima parte a lucrării tratează geografia fizică a Monarhiei, incluzând și studii de geografie a populației. Referindu-se la locuitorii care populează Transilvania, se notează că mai mult de jumătate din locuitori sunt români sau valahi și se află răspândiți până în sud-vestul Banatului și nord-estul Bucovinei, ca o extensie a masei de români din Moldova și Valahia⁵. Precizări la acest aspect sunt formulate într-un subcapitol de etnografie și antropologie, iar unele date sunt preluate din lucrarea lui Ioan Slavici, *“Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen*

¹ Pr. dr. Friedrich Umkauft, *Osterreichisch-Ungarische Monarchie. Geographisch-statistisches Handbuch für Leser aller Stände*, dritte, umgearbeitete und erweiterte Auflage, Wien, Pest, Leipzig, 1897.

² Klaus Heitmann, *Oglinzi parelele. Studii de imagologie româno-germană*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 9-12.

³ Idem, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775-1918-un studiu imagologic*, Editura Univers, București, 1995, p. 44-52.

⁴ *Ibidem*, 54-62.

⁵ Friedrich Umkauft, *op. cit.*, p. 227.

und der Bukowina”, Wien und Teschen, 1881. Din grupa populației de sorginte romană a Monarhiei, care însumează 3488000, cea mai numeroasă era aceea a est-romanilor(ostromanen), formată din etnia românilor; valahi și moldoveni, comparativ cu cea vest-romană(westromanen), în număr de 675000, formată din etnia italienilor, retoromanilor și furlanilor. Românii ocupau întreaga graniță de est a Austro-Ungariei pe un spațiu vast de la vărsarea Dunării până la Prut în Bucovina și dincolo de Transilvania în jumătatea de est a Ungariei și peste vechea graniță militară din Banat⁶.

Dar cele mai importante informații despre români sunt cele referitoare la trăsăturile fizice, comportamentale, etice, de habitat și de nivel cultural. La modul general e vorba de descrierea ethosului. Aceste informații sunt cuprinse într-un capitol destinat trăsăturilor de caracter ale populațiilor din Monarhie. Informații de acest gen abundau în perioada respectivă grație cercetărilor etnografice, astfel încât autorul a avut de unde selecta. Nu cunoaștem motivele pentru care a operat o astfel de selecție, dar ele par suficient de subiective, probabil și din cauză că a dorit să prezinte un contrast cât mai mare între diferitele etnii. În ce-i privește pe români a preferat să citeze integral pagini din lucrarea lui Edmund Freiherr von Berg:” *Aus dem Osten der österreichischen Monarchie. Ein Lebensbild von Land und Leute*”, apărută la Dresda în 1860.

Se începe cu o caracterizare fizică, care se află în strânsă legătură cu cea morală, după tradiția fiziologiilor cu un larg ecou în curentul realist din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cei mai mulți dintre români sunt de talie mijlocie, bine legați, dar greoi și înceti în mișcare datorită mai mult lenei decât unei neajutorări fizice. Există și note pozitive în această descriere în comparație cu alte descrieri germane, impregnate de impresii negative. De altfel, utilizarea tușelor negre în creionarea portretului fizic și moral al românilor este aproape o caracteristică generală a acestui gen de scrieri până pe la 1850⁷. Abia după această dată, o astfel de prejudecată negativistă este înlăturată treptat și se poate constata cum românii apar reprezentați ca un tip uman cu mult farmec⁸. Caracterizarea din lucrarea lui Umlauf se situează la interferența acestor două tendințe în descrierea trăsăturilor, preluând firește din ambele: “*Fața bărbaților români este de obicei lunguiață, la fel și capul. La mulți bărbați se poate constata o formă nobilă a feței. Culoarea întunecoasă a feței este mai mult dată de climă decât de o culoare naturală a rasei, așa cum este ea la țigani. Cei mai mulți au ochii negri, care mereu au o expresie vicleană și scânteiază vioi în timpul emoției, dar imediat se întristează când au ceva de pierdut. Părul lung, negru și des, atârnă neordonat, sălbatic și neîngrijit pe cap. Gura fin formată, cu dinți frumoși și albi, este umbră de o mustață lungă și deasă. Dimpotrivă, niciodată nu vei vedea un român să poarte barbă, aceasta este exclusiv un privilegiu al preoților. Aceste*

⁶ *Ibidem*, p. 617-629.

⁷ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor...*, p. 91-93.

⁸ *Ibidem*, p. 94.

*trăsături frumoase sunt evidente mai ales în tinerețe. Forma capului și a feței se prezintă de un foarte frumos și regulat oval. Nasul este de o formă nobilă romană, ochii cu gene lungi și sprincene dese, sunt de regulă închiși la culoare, foarte adesea negri, precum părul, și au o expresie blajină, s-ar putea spune că reflectă expresia Mării Negre, ochi care în timpul emoției, de exemplu în timpul dansului, primesc un foc vioi, dar niciodată sălbatic. Părul lung este considerat de o frumusețe rară și nu numai că tinerele românce prin legarea de false coșite, întăresc părul, dar are parte de o specială îngrijire. Figura și talia sunt mlădioase și fără cusur, forme frumos rotunjite, fără vreo protuberanță deranjantă. Picioarele și mâinile sunt subțiri și mici. Mișcările fetelor tinere sunt, ca și atitudinea lor, în înalt grad grațioase și elastice. Femeile tinere au o culoare a feței proaspătă și piele netedă; din păcate acestea nu țin mult, căci persistă între fete un obicei prost să se fardeze cu alb și roșu, de asemenea să-și vopsească genele. Consecințele nefaste pentru piele sunt bine cunoscute*⁹.

Această descriere preponderent pozitivă este influențată de o manieră romantică și răzbat din ea ecouri ale culturii renaștentiste privitoare la români, comparabilă cu alte texte care descriu trăsăturile frumoase ale românilor din Principate, în special cele aparținând lui Uhl, von Khotzebue și Kunisch¹⁰.

Dimpotrivă, prezentarea comportamentului românilor nu beneficiază de aceleași opinii. *“Țăranul român e leneș, laș și viclean”,* în contrast cu vitejia, curajul și noblețea ungarilor, caracteristici preluate din lucrarea lui E. von Quitzmann: *“Deutsche Briefe über den Orient”*¹¹. *“El (românul) nu va ataca niciodată un bărbat deschis, față în față, în special dacă el este înarmat cu o armă de foc, la care el manifestă o sfântă oroare. Atacă numai din spate sau dacă el este de departe superior ca număr, în acțiuni tâlhărești, de exemplu prin prădarea caselor, unde nu face nici o diferență între cei din neamul lui și alți oameni. De aceea el a produs cea mai rafinată groază”*¹². Subiectivitatea și prejudecățile sunt cât se poate de evidente în acest pasaj, întrucât se cunosc suficiente izvoare care glorifică vitejia românilor.

Mai departe, sunt prezentate indispoziția românului pentru muncă, dezinteresul pentru câștig, bucuria de a nu fi constrâns de vreo obligație, lucruri care în mare parte sunt generate de o lungă asuprire. Aici opinia lui Umkauf și von Berg concordă cu alte opinii exprimate în epocă¹³. *“A nu face nimic este fericirea vieții lui (Nichtstun ist sein Lebensglück). El lasă ca și orientalii pe soția sa să lucreze pentru el. Cea mai mare desfătare a lui este aceea, când el, spre vremea coacerii prunelor, poate să stea în grădina sa ca să observe cu bucurie coacerea acestora și să presimță mirosul răchiei. Totuși, el lucrează*

⁹ Friedrich Umkauf, *op. cit.*, p. 647.

¹⁰ Klaus Heitmann, *op. cit.*, p. 95-108, 113-118.

¹¹ Friedrich Umkauf, *op. cit.*, p. 650-651.

¹² *Ibidem*, p. 647.

¹³ Kalus Heitmann, *op. cit.*, p. 275-279.

numai să câștige bani pentru cele strict necesare, pentru a-și putea plăti dărilor, pentru puținul de care are nevoie casa sa și cel mai mult pentru a-și cumpăra o pereche de boi. Strădania pentru a aduna capital îi este lui cu totul străină. Acestea sunt în general marile părți umbroase ale caracterului său, dar ele sunt în mare parte acelea care se află mai mult sau mai puțin la acele neamuri oprite și aservite. El desigur are o vină mai mică, fiindcă ele(viciile)i-au fost băgate în cap prin bătaie”.

Von Berg cât și Umkaufu nu pot să treacă cu vederea trăsăturile bune ale etosului românesc, care nu sunt dobândite prin voință și perseverență, ci mai degrabă sunt înzestrări naturale: “Cu toate acestea pe el l-a înzestrat natura cu unele lucruri bune. Românii sunt în general foarte chibzuiți, ei cunosc extrem de puține necesități, dacă se ia în calcul înclinația lor spre băutură. Capacitățile sale spirituale sunt bune; răspunsurile prompte le are imediat pregătite. El este foarte priceput în toate meșteșugurile; într-un anumit grad poate fi socotit un geniu mecanic(*Er ist sehr geschicklich in allen Handarbeiten, in gewisser Beziehung ein mechanisches Genie*)”. Dacă despre capacitățile sale native s-a putut vorbi în termeni laudativi, nu s-a putut afirma același lucru despre cultivarea acestora și despre educația lui. “Formarea spirituală a românului este egală cu zero. Cititul și scrisul aparține scriitorilor, pe care el numai în extrem de rare excepții poate să-i menționeze. Școlile sunt rare și poate absolut de loc frecventate, chiar și acestea fiind în cele mai mari lipsuri”¹⁴. Această constatare în legătură cu instruirea românilor, pe care Umkaufu o preia *ad literam* de la von Berg, nu mai are la ediția a III-a a lucrării sale din 1897, nici o bază reală, de vreme ce von Berg făcea asemenea constatări pe la 1850, iar istoria învățământului românesc înregistrează, chiar și la românii ardeleni, serioase progrese spre finele veacului al XIX-lea.

În linii mari este creionat și portretul femeii române, insistându-se asupra vredniciei și hărniciei ei, care depășește de multe ori pe cea a bărbatului. “Femeile române sunt după modelul oriental supuse total bărbaților săi, ele trăind de fapt numai pentru ei și copiii lor. Ele sunt cu unele excepții harnice și pricepute. Chiar și la fetele mici rar se poate vedea vreo una fără fus. Când merg la târg femeile iau ca însoțitor fusul ori ele brodează pentru înfrumusețarea cămășilor lor și alte asemenea. Româncea țese haine de lână pentru bărbații lor. Pe scurt, ele pregătesc tot materialul pentru îmbrăcăminte a bărbatului. Ele ornamează pantalonii largi ai bărbatului cu niște ace confecționate de ele, vopsesc lâna și bumbacul, se îngrijesc de toate treburile casnice și își ajută bărbatul la toate lucrările câmpului și a grădinii, la vie și în pădure. La toate activitățile acestea a fost adesea observată cu copilul ei mic înfășat. Pentru grija deosebită pe care i-o poartă copilului, ea se prezintă ca o gingașă mamă(*erscheint sie als eine zärtliche Mutter*)”. Îmbrăcăminte a românului este descrisă în detaliu, iar la fiecare piesă vestimentară este dat și corespondentul fonetic în limba română: camase, ismenje,

¹⁴ Friedrich Umkaufu, *op. cit.*, p. 647-648.

obelje, opincs(ciorapii nu-i cunosc), lobanica (o haină lungă din lână albă purtată pe vreme grea), burka(aceeași haină de culoare albastruie cu bogate tricotaje colorate și adesea cusută cu fir de aur și argint), palaria (vara), klebecz (iarnacăciulă de piele), nadras, peptare,coscok.

Habitatul românului ardelean este și el prezentat destul de precis: *“Locuința românilor situate în zonă montană sunt de cele mai multe ori construite din lemn nepreparat pe fundament de piatră și acoperite cu șindrilă. Hornul este adânc fixat în acoperiș, confecționat din nuele împletite și lipite cu lut. În satele de câmpie casele sunt mai mult din piatră cu acoperiș din trestie sau paie. În mod surprinzător ferestrele nu sunt mici, ci cu mult mai mari decât la slavi, dar în locul geamurilor nu de puține ori este pusă hârtie. În interior, pe lângă bucătărie, se află rar mai mult de una până la două camere foarte simplu mobilate, iar grajdul de cele mai multe ori este lipit de casă. Lângă acestea nu lipsește niciodată o mică grădină a casei, unde usturoiul și ceapa sunt cultivate cu predilecție, dar și câteva flori. Dintre pomii fructiferi, prunul este cultivat de preferință, a cărui prune aici sunt extrem de bune. În mediul rural românesc se obișnuiește să se sădească un salcâm lângă casa, fiind copacul lor îndrăgit”*¹⁵.

În ceea ce privește nivelul cultural și religios al românilor, textul nu se poate debarasa de opinia curentă a străinilor care au cunoscut spațiul românesc, conform căreia românii sunt extrem de superstițioși și lipsiți de cultură. Această opinie a devenit treptat un clișeu stereotipic în caracterizarea ethosului românesc. Majoritatea germanilor fiind catolici și protestanți, înclinați să privească totul dintr-un unghi cartezian, nu au înțeles religiozitatea folclorizată a românilor. “În general—subliniază Klaus Heitmann—descrierile autorilor noștri despre obiceiurile și credințele românilor vădesc mai degrabă o distorsionare a acestora, o critică lipsită de înțelegere făcută printr-o prismă iluministă”¹⁶. Textul din lucrarea lui Umkauft sună astfel: *“treapta culturală pe care se află românii este una foarte scăzută. Cântecul lor este fără excepție unitonic și aproape tot fără melodie, instrumente muzicale speciale ei nu dețin. Poezia pentru români este un lucru străin, poezii remarcabili lipsesc cu desăvârșire. În principal literatura națională este puțin cultivată. Românii sunt plini de superstiții și țin mult la preziceri și vrăjitorie. Se detașează în special credința în vampiri. Bărbații roșcovani sunt considerați vampiri, iar când aceștia mor sug de obicei sângele fetelor tinere. Trupul lor defunct de aceea e bine ținut în coșciug cu un cui mare de fier. În afară de roșcovani, chiar și alții sunt considerați vampiri. De exemplu, dacă în urma unei succesiuni rapide de mai multe cazuri de deces în aceeași familie, atunci se consideră ca un semn sigur că între cei morți se află un vampir. Se deschide apoi mormântul aceluia care a fost bănuit ca fiind vampir, iar dacă se află o gaură în coșciug atunci se trage un foc prin aceasta sau se bate un par din lemn prin coșciug pentru a nimici vampirul”*.

¹⁵ Ibidem, p. 649.

¹⁶ Klaus Heitmann, op. cit., p. 247. Vezi întreaga discuție la p. 244-251.

La fiecare caracterizare a unei etnii, Umkaufat atașează o ilustrație, care să surprindă în esență trăsăturile fiecărei nații. La toate celelalte etnii apar, cu excepția ungurilor și a țiganilor, câte o pereche, fie ea a unor tineri îndrăgostiți, ca în cazul sașilor, fie a unor soții, ca în cazul slavilor, toți în costume naționale. La unguri apare o frumoasă unguroaică tânără, iar la țigani un bărbat matur, stând liniștit și fumând din pipă. Tabloul care-i reprezintă pe români este o reproducere după o fotografie făcută de L. Adler la Brașov. El înfățișează patru țărani români stând într-o cârciumă, total dezinhibați. Trei stau la masă lângă care se află un ulcior mare, mâncând sau fumând și discutând aprins. Al patrulea se află în picioare și bea parcă cu nesaț dintr-un ulcior. În final, nu putem să nu remarcăm faptul că prezentarea românilor în această lucrarea masivă cu destinație largă la public a fost una dezavantajoasă, în comparație cu prezentarea celorlalte etnii care populau Monarhia la acea dată.

PROCESUL DE TRANSFORMARE SOCIALISTĂ A AGRICULTURII ÎNTRE LITERATURĂ ȘI ISTORIE

Abordarea obiectivă, dintr-o perspectivă istorică, a unor teme legate de procesul de transformare socialistă a agriculturii românești nu a fost posibilă până la Revoluția din decembrie 1989, fie din rațiuni ideologice, fie pentru simplul motiv că procesul nu s-a încheiat în 1962, așa după cum afirmase Gheorghiu-Dej, ci a continuat cu același „entuziasm” și sub Nicolae Ceaușescu. Cu alte cuvinte, răsturnarea regimului totalitar a surprins metamorfoza agriculturii noastre în plină desfășurare. Pe de altă parte, dat fiind accesul limitat la sursele arhivistice ale epocii, singurele informații privitoare la evoluția colectivizării puteau fi extrase numai din documentele oficiale de partid, din presă, sau din lucrările statistice întocmite periodic de putere, dar care erau tendențios întocmite și nu reflectau nici pe departe realitatea.

Astfel, una dintre primele monografii închinată prefacerilor survenite în economia agriculturii românești după aplicarea necondiționată a modelului sovietic, întocmită în 1951 de N. Puhlov, nu face altceva decât să prezinte, e drept că într-o formă mai cursivă, extrase din documentele programatice lansate de partid la diferite întruniri politice, argumentate pe ici pe acolo cu date statistice. Încă din primele pagini, pseudoistoricul Puhlov ține să le reamintească cititorilor cui datorează ei „binefacerile” de care au avut parte în ultimii ani. „Eliberați de Marea Uniune Sovietică de sub jugul fascist, oamenii muncii din România au scuturat jugul monopolurilor străine și al capitaliștilor și moșierilor, instaurând un regim de democrație populară și punând bazele economiei socialiste”¹ – subliniază acesta, după care procedează la o enumerare succintă a măsurilor promovate de comuniști pe făgașul destructurării vechilor rânduieli agrare. Între anii 1945-1946 reforma agrară, în 1946 legea care anula înstrăinările terenurilor agricole din regiunile care au suferit de pe urma secetei, în 1948 confiscarea domeniilor regale, în 1949 trecerea în proprietatea statului a restului pământurilor moșierești, în 1950 anularea ratelor datorate de țărani împroprietăriți prin reforma agrară, toate măsuri izvorâte dintr-o imperativă echitate socială, dar numai în aparență, întrucât în spatele lor puterea pregătea condițiile pentru desființarea completă a proprietății particulare și pentru organizarea sistemului kolhoznic. Acest lucru se va vedea bine în pasajele propagandistice îndreptate împotriva chiaburilor, la rândul lor țărani, zugrăviți în

¹ N. Puhlov, *Dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1951, p. 5.

culorile cele mai sumbre, conform ideologiei „luptei de clasă”, într-un total dispreț față de realitățile lumii rurale. „În Republica Populară Română, ca și în celelalte țări de democrație populară, chiaburii luptă cu îndârjire împotriva dictaturii proletariatului, împotriva transformărilor socialiste de la orașe și îndeosebi de la sate; ei sunt dușmanii neîmpăcați ai clasei muncitoare și ai țăranilor muncitori” – sună clișeul preluat de autor din arsenalul moscovit, asezonat cu „argumente” de pe la noi – „în satele din RPR chiaburimea mai reprezintă încă o forță economică destul de importantă, chiaburii exploatează peste 200.000 de muncitori agricoli și un mare număr de țărani săraci și mijlocași, ei încearcă să țină sub influența lor o parte dintre țăranii mijlocași și chiar dintre țăranii săraci”². Cam acesta era tiparul scrierilor de gen din anii '50.

În seria studiilor, de tip monografic, închinat procesului de transformare socialistă a agriculturii românești se înscrie și cel intitulat „Baza tehnică-materială a agriculturii socialiste, semnat de M. Levente, publicat în lucrarea colectivă „Probleme ale creării și dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului în RPR”³. De factură economică, cercetarea întreprinsă de autor abundă în argumente cifrice menite să demonstreze saltul calitativ înregistrat de agricultura noastră în anii socialismului la capitolul dotării ei cu mijloace tehnologice, termenul de raportare utilizat fiind pragul atins de economia capitalistă autohtonă în anul 1938. Creșterea înregistrată în cele aproape două decenii de prefaceri socialiste este indubitabilă și este firească, însă conținutul studiului urmează un curs îngust, limitat numai la o cercetare liniară a evoluției istorice a fenomenului, în spațiul românesc, fără componenta comparativă a vectorilor pe care s-a înscris agricultura altor țări, inclusiv a celor din „lagărul

² *Ibidem*, p. 10.

³ Lucrarea cuprinde articolele semnate de: Roman Moldovan, Constantin Grigorescu, *Industrializarea socialistă – pârghia principală a politicii PMR de creare și dezvoltare a bazei tehnice-materiale a socialismului*; R. Săveanu, M. Părăluță, P. Jica, *Rolul investițiilor capitale în crearea și dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului*; P. Veiner, D. Paulescu, *Ridicarea nivelului tehnic al producției, factor principal de sporire a productivității muncii și de dezvoltare a marii producții socialiste*; I. Desmireanu, *Valorificarea rațională și superioară a resurselor naturale ale țării*; Șt. Bălan, C. Moineagu, V. Trebici, *Formarea cadrelor necesare economiei naționale și ridicarea nivelului lor tehnic-cultural*; I. Craiu, B. Comisioneru, *Formarea acumulărilor bănești și folosirea lor pentru dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului*; C. Ionescu, N.N. Constantinescu, Gh. M. Belu, *Creșterea nivelului de trai al oamenilor muncii, scopul principal al politicii PMR*; I. Rachmuth, D. Dumitriu, *Crearea și dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului și unele aspecte ale perfecționării relațiilor de producție socialistă*. *** *Probleme ale creării și dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului în RPR*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963

păcii”⁴. Cititorul ar fi putu afla astfel că în condițiile „exploatării capitaliste” din statele occidentale – la care autorul face permanent trimitere – redresarea economiei agricole s-a desfășurat mult mai rapid și mult mai temeinic⁵, și că o bună parte a partidelor „frățești” de la cârma țărilor vecine renunțaseră la proiectele de colectivizare a agriculturii acestora⁶. Aceste „amănunte” contau însă prea puțin în fața sloganurilor politice. „Marea industrie mecanizată și folosirea ei în agricultură constituie singura bază economică a socialismului, singura bază pentru a duce cu succes lupta în vederea izbăvirii omenirii de sub jugul capitalului” – decretase atotștiutorul Lenin, și asta era de ajuns⁷. După cum se poate lesne constata, nici una din cele două materiale exemplificate nu întrunesc

⁴ Nivelurile exporturilor în diverse țări europene (1946):

Statul	Procentul din valoarea totală a exportului	
	Produse animale	Produse vegetale
Italia	8,80 %	2,30 %
Suedia	9,20 %	1,20 %
România	11,56 %	36,60 %
Elveția	15,30 %	13,10 %
Polonia	21,40 %	13,50 %
Bulgaria	23,30 %	65,30 %
Iugoslavia	26,00 %	18,60 %
Olanda	31,00 %	2,70 %
Ungaria	35,40 %	25,90 %

Buletinul informativ al Ministerului Agriculturii și Domeniilor, nr. 1-6 ianuarie-iunie 1946, Institutul modern de arte grafice «Unirea», București, 1946, p. 19

⁵ Dacă ne referim numai la randamentul fermelor de stat, care în 1993 mai aveau încă în posesie 1.842.000 ha (12% din suprafața agricolă totală), din care 1.466.000 ha teren arabil (16% din suprafața arabilă a țării), n-ar fi lipsit lipsită de interes comparația cu performanța Olandei, unde de pe o suprafață aproximativ egală se cresc de 16 ori mai multe bovine, de 3,6 ori mai mulți porci, de 18,5 ori mai mulți pui de carne, de 5,3 ori mai multe găini ouătoare. Apud: Nicolae Constantinescu, *6 martie 1945 - ziua în care a început distrugerea satului românesc și lupta cu țăranul*, în *Memoria*, nr. 46 din 2004

⁶ Atât în Iugoslavia, cât și în Polonia, iar mai târziu în Ungaria, au continuat să predomine gospodăriile individuale. În Iugoslavia, la sfârșitul anului 1958 exploatațiile private acopereau 93,86% din pământul agricol, dețineau 97% din șeptelul de vite, 95% din cel de oi și peste 88% din cel de porci. D. Mutapovic, *Yugoslav Agriculture and its Development*, in *Review of International Affairs*, 1 October 1959. Apud: *Information Service of Yugoslavia*, RN 721/58-E

În Polonia, guvernul a abandonat programul de colectivizare în octombrie 1956, când țăranilor li s-a permis să părăsească cooperativele agricole de producție. Aceștia au întors imediat și irevocabil spatele colectivizării, astfel încât, față de începutul anului 1956, când au fost închise 10.000 de cooperative, acoperind cam 4,6 milioane acri, sau 9% din ferme, pe la mijlocul lui 1957 mai rămăseseră în jur de 1.800 de gospodării colective, însumând 650.000 acri, cifră ce reprezenta mai puțin de 1% din totalul exploatațiilor agricole. Apud: Ygael Gluckstein, *Stalin's Satellites in Europe*, Part One: *The economy of the Russian satellites*, Chapter: *Changes in property. The land reform*, in *Marxists Archive*, 2004, p. 288

⁷ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957, p. 31

condițiile de formă și de fond pretinse de o veritabilă lucrare cu caracter istoric, și asta numai din cauza impedimentelor de ordin politic.

Într-un atare context impropriu cercetării științifice, până către mijlocul anilor '60 misiunea istoricilor a fost preluată de noua breaslă a poezilor și scriitorilor, mai mult sau mai puțin talentați, dar conștienți cu toții că partidul le poate garanta drumul către „succes” fără a lua în seamă darul cu care-i înzestraseră natura, ci numai măsura în care și-ar fi adus contribuția la susținerea și popularizarea doctrinei regimului. Este prematur de stabilit astăzi cu câtă convingere și sinceritate o făceau ce-i ce și-au asumat benevol o atare misiune ingrată. Cu siguranță istoria literară își va spune și în această privință cuvântul, dar până la elaborarea unui studiu cuprinzător în domeniu, nu ne rămâne o altă cale de cântărire decât aceea de a ne raporta la succintele radiografii găzduite în paginile publicațiilor de specialitate. „Poezia din anii '50, '60, '70 a mers spre un ermetism, care era în același timp o uscărire a sensurilor și a vieții, încât, în cele din urmă, s-a petrecut o totală rupere între cel care vorbea și cei care, eventual, ar fi vrut să-l asculte vorbind – consideră Ana Blandiana cu privire la creația lirică a epocii – Nu era un suprarrealism care făcea un joc din a nu înțelege nimic, era pur și simplu, în unele cazuri, lipsă de talent, pentru că este mult mai ușor să nu fii viu decât să fii, în alte cazuri, dimpotrivă, era vorba de o scufundare atât de adâncă a poetului în el însuși, încât la suprafață nu se mai vedea nimic”⁸.

Aprecierile de această natură nu sunt noi. Componentii tagmei artiștilor proletcultiști se știau prea bine între ei și cunoșteau la fel de bine câte „parale” valorează opera fiecăruia, însă ecoul răfuielilor intestinale avea să răbufnească de abia după Congresul al II-lea al PMR, în cadrul așa zisei „Conferințe secrete a Uniunii Scriitorilor, din iulie 1955”. La capătul a opt zile de „dezbateri”, dominate de critici, delațiuni, accese de invidie, orgolii, angajamente, adeziuni și lingușiri, s-au pomenit trimiși către „colțul rușinii” Victor-Emil Galan și Mihai Beniuc, primul pentru romanul „Bărăganul”, considerat prost de către toți, iar al doilea pentru „apolitism”, ilustrat prin absența luptei de clasă în poezia „Piersicul”. Cele ce se întâmplau la Uniunea Scriitorilor nu reprezentau altceva decât o transpunere mimetică a remanierilor politice dispuse de Gheorghiu-Dej, odată cu înlăturarea „grupului deviaționist” Pauker-Luca-Georgescu, regăsite aici sub expresia „apolitismului”. „A fi apolitic echivalează cu a fi dușman” – a postulat Aurel Baranga, acuza de care Beniuc a căutat să se disculpe, încercând să le explice confrăților săi că – „poți să scrii și despre un nasture” – completat iute de Dan Deșliu, cu precizarea – „dar cu condiția să oglindească problema construirii socialismului”⁹, sfat urmat de altfel de către Beniuc¹⁰.

⁸ A așeza poezia în centrul lumii (Ana Blandiana în dialog cu Gabriela Adameșteanu), în *Revista* 22, nr. 748 din 12 iulie 2004

⁹ Mircea Radu Iacoban, *Nasturele lui Beniuc*, în *Monitorul de Suceava* din 29 noiembrie 2006

¹⁰ *În veacul meu*

Cele mai multe opinii critice, după cum era și de așteptat, au inundat spațiul tipografic după decembrie 1989, atingând nu numai problema diletantismului, ci și pe cea a artiștilor înnașcuți, dar înregimentați corului celor care intonau ode la adresa regimului totalitar. „Labiș n-ar fi avut loc în Suceava – consideră în acest sens concitadinul său, scriitorul Ion Filipciuc – dacă ar fi mers la Cluj ori la Brașov, ar fi trăit mult și bine, poate chiar și în închisoare. Așa, așa l-a tras în București, unde gloria îl aștepta cu ștreangul pregătit. Urmele lui Labiș nu duc nicăieri, drumul său s-a pierdut în pădurea proletcultistă. A fost un talent în acele condiții istorice”¹¹.

Singurul care a avut puterea și curajul să-și recunoască public impostura în care s-a complăcut în anii comunismului a fost Petru Dumitriu, care pentru mai bine de un deceniu a reprezentat port drapelul noii literaturi „militante”. Din generația sa, nici un alt slujitor al condeiului nu s-a ridicat la nivelul de rafinament atins de tânărul scriitor în nuvelele și romanele depuse ca ofrandă pe altarul „realismului socialist”. Înzestrat cu un veritabil talent literar și beneficiar al unei educații situate cu mult peste media deținută de majoritatea colegilor săi de breaslă, Dumitriu a conștientizat că mai devreme sau mai târziu regimul nu-i va trece cu vedere originea „nesănătoasă”¹², meteahnă ce-i va motiva mercenariatul artistic pe care și l-a asumat. „În '47 mi-am dat seama că americanii n-or să vină, că eram vânduți rușilor ... sau dați, predați, trădați – avea să mărturisească acesta în 1993, după întoarcerea din exilul german – eram un schelet, și mă gândeam: «Mor de foame, mor de tristețe? Ce mă fac? Hai să încercăm cu ăștia!» Cred că raționamentul acesta l-au făcut mulți, numai că eu sunt unul dintre aceia care au înțeles repede”¹³.

Alte confesiuni de acest gen sunt voalat mascate în chiar operele literare ale corifeilor proletcultismului. Așa se întâmplă în romanul „Scrinul negru”, unde George Călinescu întruchipează metamorfoza arhitectului Ioanid. Într-o vizită la țară, acesta constată cu surpriză progresele înregistrate de satul românesc în anii colectivizării. „Nivelul de trai al țăranului s-a ridicat, tovarășe arhitect” – îl lămurește

*Am și trecut de-o eră, mi se pare,
câci nu mai sunt boieri peste
ogoare,
ori peste aur domni, iar ca cetății
pentru săraci nu-s doar pustietăți*

*Cu tulpice și cu cimpoaie n-am
cântat pe la oștepe-n bairam.
Lăsa-i pe alții-n vesele petreceri,
pe când trudeau din greu ciocane,
seceri.*

*Azi poate sunt legat în steagul
purpuriu,
Un punct ca altele, la fel de viu,
ori poate-un val sărind ca-ntr-un
salt, cu zgomot frânt de lanțuri și
de zale, și spumegând sălbatic
din înalt*

Mihai Beniuc, în volumul *Zi de zi*, 1965

¹¹ Relu Ursache, *Cu scriitorii priponiți nu se poate face literatură performantă* (convingerea scriitorului sucevean Ion Filipciuc, în *Evenimentul de Suceava* din 20 august 2002)

¹² Petru Dumitriu s-a născut la Baziaș, pe 8 mai 1923. Tatăl, Petre Dumitriu, ofițer de grăniceri, iar mama, Terezia Debreczy, descendentă dintr-o familie nobiliară secuiască, s-au străduit să-i ofere o educație corespunzătoare clasei „mic-burgheze”, din care făceau parte. Studiile primare le-a terminat la Orșova, cele liceale la Târgu Jiu, după care tânărul Dumitriu a urmat cursurile de filozofie la universitățile din București și apoi München (bursă Humboldt), ultimele întrerupte în august 1945.

¹³ Cristian Sandache, *Un geniu pervertit: Petru Dumitriu*, în *Tricolorul*, nr. 626 din 14 aprilie 2006, p. 3

activistul Leu, același care, în cadrul ședinței organizate la sediul gospodăriei colective, îl definește pe protagonist ca pe – „un exemplu de intelectual clarvăzător, ieșit din popor, care a înțeles că trebuie să se alăture clasei muncitoare în drumul ei spre construirea unei lumi mai drepte și mai fericite”¹⁴. Era același genial profesor care prin cuvântul și gestică sa stârnea odinioară aplauze la scenă deschisă în aula universității bucureștene, dar care acum, după înlăturarea sa de la catedră, se vedea constrâns să tolereze și să încuviințeze umilințele la care era împins de către o minoritate de semidocti, intoxicați de utopia marxist-leninistă¹⁵.

La fel de „clarvăzători”, chiar dacă nu se vor osteni să-și mărturisească vreodată capitularea, se vor dovedi și alți titani ai literaturii noastre interbelice, cum a fost cazul lui Sadoveanu, obligat „să se rescrie” după modelul stalinismului cultural, în 1944 cu „Lumina vine de la Răsărit”, în 1946 cu „Fantezii răsăritene”, în 1948 cu „Păuna Mică” sau în 1950 cu „Mitrea Cocor”, roman devenit simbol al prozei realist-socialiste. Arghezi, urmând aceeași cale, după ce în martie 1948 era „desființat” în paginile „Scânteii” de către politrucul Sorin Toma, în ciclul „Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei”¹⁶, și apoi atacat virulent la Uniunea Scriitorilor de către Maria Banuș cu remarcă „Arghezi nu face în poezie decât ceea ce a făcut Picasso în pictură, introducând ca material artistic excrementele”, se va vedea nevoit „să redebuteze” într-o revistă destinată pionierilor¹⁷. În ciuda compromisurilor făcute, acești clasici vor rămâne pe mai departe scriitori la fel de valoroși, încât astăzi ar fi de neconceput întocmirea unei antologii a literaturii românești din secolul XX fără prezența lor. Într-o atare întreprindere un loc aparte va fi rezervat adevăraților promotori ai „realismului socialist”, celor care au pus din plin umărul la distrugerea vechiului sistem național de valori, prin distorsionarea adevărului, prin cultivarea unei ideologii străine de spiritul românesc, întemeiată pe ură, dezbinare și crimă, cum au fost criticii Leonte Răutu, Ovid Crohmălniceanu, Silvian Iosifescu, Mihai Gafița, Nestro Ignat, Mihai Novicov, Traian Șelmaru, Ion Vitner, romancierii Zaharia Stancu, Alexandru Jar, Petru Dumitriu, Eusebiu Camilar, sau poeții Alexandru Toma, Dan Deșliu, Victor Tulbure, Marcel Breslașu, Mihai Beniuc, Eugen Frunză, Nina Cassian, Ion Brad, Veronica Porumbacu, Maria Banuș, Ștefan Iureș etc. – enumerați selectiv de Luminița Marcu, asistentă la Facultatea de Litere din București¹⁸.

Dacă promotorii stalinismului cultural din anii 1948-1953 și-au asumat misiunea desființării violente a vechilor instituții românești, cei care le-au luat locul, odată cu așa zisul „dezgheț” care a urmat decesului lui Stalin, nu au făcut

¹⁴ George Călinescu, *Scrinul negru*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960, p. 352

¹⁵ *Teribile și oribile experiențe umane* (Interviu cu Aurel Buzincu), Facultatea de Litere și Științele Comunicării – Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, în *Nordlitera*, din 19 octombrie 2002, p. 1

¹⁶ Emigrat în Israel în 1979, Sorin Toma susține că inițiativa excluderii lui Arghezi din Uniunea Scriitorilor a aparținut lui Iosif Chișinevski. Apud: Robert Stahl, *Un fost militant comunist se explică*, în *România-Israel* din 18 octombrie 2005

¹⁷ *Ibidem*, p. 2

¹⁸ Alexandra Olivotto, *Cele mai nocive cărți din cultura românească*, în *Cotidianul*, din 18 octombrie 2005, p. 2

altceva decât să le continue „opera”, dar pe un ton mai îndulcit, propunându-și și unii și alții realizarea omului de tip nou, un *homo sovieticus* român, iar în plan literar, a unui *poeta sovieticus*, modelul de imitat neputând fi decât cel moscovit. De pildă, în 1952, pe când fostul tâmplar Nagy István publica pe bani buni „La cea mai înaltă tensiune”, iar Emil Galan era gratulat cu premiul de stat pentru „Zorii robilor”, Dimitrie Gusti confecționa jucării de cauciuc într-o cooperativă meșteșugărească din comuna Cățelu, Simion Mehedinți, ajuns orb, era lăsat fără pensie și fără bibliotecă, la fel ca și octogenarul G.T. Kirileanu, cu toții excluși din Academie, la indicația lui Crohmălniceanu, „cu un picior în fund”¹⁹. În timp ce Mihai Beniuc își prezenta raportul la „Conferința secretă a Uniunii Scriitorilor, din iulie 1955”, Vasile Voiculescu zăcea în pușcărie, pe motive politice, iar Radu Gyr, condamnat inițial la moarte pentru poezia „Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane!”, își ispășea pedeapsa comutată în temniță pe viață. Și nu erau singurii care plăteau cu libertatea pentru „păcatele” trecutului lor, ori pentru lipsa de adaptabilitate la rigorile impuse de noul regim. Închisorile gemeau de scriitori, intelectuali, muncitori și țărani nealiniați la politica comunistă, atâta vreme cât cei rămași în libertate se străduiau să construiască societatea socialistă²⁰.

Suflu „novator” al literaturii „militante” a început în curând să prindă contur, inspirat de infailibilele teze trasate de partid, grupate tematic și cronologic după tiparul etapelor depășite de comuniști pe drumul parcurs de la „cucerirea” puterii în stat și până la instaurarea dictaturii proletariatului. Din suita menestrelilor regimului se vor bucura de aprecieri în special acei care au știut să exploateze cu perversitate arhetipurile spirituale ale sufletelor românilor, denaturându-le în folosul unei ideologii anticristice. Cea mai bună dovadă o reprezintă schimbarea produsă în creația lui Petru Dumitriu, câștigător în 1945 a premiului pentru cea mai bună nuvelă a anului „Argonautica”, care trădează o oarecare stângăcie a prozatorului în abordarea dogmelor proletcultiste, cel puțin în această etapă, tolerată însă interesat de gestionari modelelor de import.

În nuvela „Vântul de martie”, autorul cultivă tema personajului mesianic, aici fostul hamal Trandafir, însărcinat de organizația de partid de la oraș să transmită mesajul său civilizator unor spirite gregare, abrutizate de traiul mizer al unui sătuc uitat de lume, și nu oricum, ci invitându-le la o implicare activă și pernicioasă. „Măi oameni buni! Dacă vă adunați voi, și ne ajutați pe noi, muncitorii de la oraș, odată schimbăm guvernul, și atunci legile le facem noi! Și le facem pentru cine muncește, pentru oamenii care au palma bătută de ciocan și de sapă, nu pentru boieri și cucoane! Asta va fi în curând! O să vedeți voi” – sună îndemnul la rebeliune al activistului, preocupat apoi să expună țăranilor, adunați în jurul său, pașii care vor urma pe calea transformării socialiste a agriculturii, de îndată ce vechea ordine de stat va fi fost subminată. Reacția celor prezenți este zugrăvită în culorile furnizate de paleta luptei de clasă, uimire, revelație,

¹⁹ Magda Ursache, *Fotografii mișcate* (II), în *Oglinda literară*, nr. 57 din septembrie 2006, p. 1

²⁰ Ninna Casian, *Un congres al scriitorilor*, în *Agonia*, din 19 octombrie 2004, p. 3

dominanta spectrului cromatic fiind polarizată însă în jurul răzbunării și a urii neîmpăcate față de așa zișii exploataatori. „Bătrânul Lepădat asculta cu gura întredeschisă ce spunea Trandafir. Auzea de socialism, de revoluție, de lupta de clasă, de clasa muncitoare, de comitetul de partid de la oraș, în care era fiu-său (...) de rețeaua de organizații de partid care împânzea țara, de puterea clasei muncitoare ... și nu mai spunea nimic, asculta ca un copil, iar când obosea Trandafir, îi dădea un ghionț: «Ia mai zi, ia mai zi. Mai zi!»” – sunt nuanțele folosite de prozator pentru ilustrarea fascinației exercitate de muncitorul comunist asupra unei părți din auditoriu, sau excitația nervoasă transmisă altora: „Avram Saizu nu-și dezlipea ochii de pe Trandafir, din când în când deschidea gura să întrebe ceva, dar se răzgândea; frate-său Savu tăcea și el, însă se vedea că-i place, era un om mânios din fire, din naștere-i fierbea sângele, și avea nevoie să se bată și să lovească, îi plăcea învățătura asta luptătoare”.

Sunt numai două dintre ipostazele ideologice introduse de părinții comunismului în perspectiva impactului doctrinei lor asupra lumii satelor, disciplinat punctate aici de Dumitriu, respectiv „munca de lămurire” și „combaterea stângismului”, postulate de care activiștii trebuiau să țină seama în relația lor cu țărănimea săracă și mijloacă. Nu lipsesc nici personajele mai moderate, cu spirit constructiv, chiar dacă și acestea sunt atinse fie de exaltare, fie de prudență. „Vasile Coltubea se bucura și râdea lat: «Așa! Îi încălecăm și noi o dată pe boieri! Destul le-a fost!» și-i înjura cumplit pe boieri” – în vreme ce – „Godea întreba: «Și pe urmă statul o să ne dea tractoare? Păi ce să facem cu ele pe un pogon-două? Trebuie muncite mai multe la un loc!” – interogație intuitivă, ponderată însă cu tact de către activist – „Asta o să vedem noi ... acum, întâi să aibă oamenii pământ, pe urmă o să ne spună partidul cum îl lucrăm”. Într-adevăr, momentul nu era copt pentru abordarea unei teme atât de delicate precum era cea a colectivizării, el va veni peste numai trei ani²¹. Până atunci trebuia depășită etapa desființării marilor moșii.

Elogiul reformei agrare decretate de guvernul dr. Petru Groza se va regăsi cu mai mult aplomb în romanul „Setea”, sub condeul lui Titus Popovici, o poveste inventată, cu personajele inversate, după cum avea să recunoască autorul după 1989, dar care mai trezește și astăzi admirația contemporanilor scriitorului²². „Titus Popovici imaginează o luptă dramatică între personajele pozitive și personajele negative, între «exploatați» și «exploatați» – comentează criticul Alex Ștefănescu – în fruntea celor dintâi aflându-se, în afară de Mitru Moț, directorul școlii, George Teodorescu și instructorul regional de partid, Ardeleanu, iar liderul celei de-a doua tabere fiind baronul Romulus Papp de Zerind, proprietarul unei întinse moșii și președintele organizației regionale a Partidului

²¹ Cristian Sandache, *Un geniu pervertit: Petru Dumitriu*, în *Tricolorul*, nr. 626 din 14 aprilie 2006, p. 3

²² Alexandra Olivotto, *Cele mai nocive cărți din cultura românească*, în *Cotidianul*, din 18 octombrie 2005, p. 1

Național Țărănesc. Ardeleanu moare eroic, împușcat, mor și alți tovarăși ai lui de luptă, dar cauza pentru care ei se sacrifică învinge. Adversarii lor se poartă, bineînțeles, lamentabil, fiind repudiați de scriitor ca niște dușmani personali ai săi. Melodramatic și triumfalist, de un subiectivism agasant, romanul este totuși, și el, foarte bine scris, la nivelul fiecărei fraze” – încheie acesta, nu înainte de a considera că – „principala aptitudine a lui Titus Popovici, care îl impune încă de la apariția romanului «Străinul», este aceea de a crea iluzia de viață”²³. Criticul literar nu pomeniște nimic despre rolul nefast exercitat asupra tinerei generații de „iluziile” teziste mai sus amintite, nici chiar după cei doi, Petru Dumitriu și Titus Popovici, s-au spovedit în fața conaționalilor lor. Primul îi va mărturisi lui George Pruteanu, în 1993, că-i vine să-și taie mâna cu care a scris romanul „Drum fără pulbere”, închinat construcției Canalului Dunăre-Marea Neagră²⁴, iar Popovici va publica în 1998 „Disciplina dezordinii”, o frescă a nelegiuirilor săvârșite de soldații armatei sovietice de ocupație cantonate în vestul țării, în care, alături de drama țăranimii românești, este inserată tragedia familiei moșierului basarabean Covalenco, refugiată peste Prut după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940, ca o dovadă că și unul și altul cunoșteau bine realitățile vremii²⁵.

²³ România literară, nr. 24/2002, p. 4. Apud: Laszlo Alexandru, Frânarul, în *Evenimentul zilei*, din 23 octombrie 2002

²⁴ George Pruteanu, *Pactul cu diavolul (Șase zile cu Petru Dumitriu)*, Editura Universal Dalsi - Editura Albatros, București, 1995, p. 146-152

²⁵ „*Doctorul Pavel Covalenco se trăgea dintr-o familie moldovenească foarte veche și foarte bogată. Din 1818, când jumătatea Moldovei fusese «cedată» Rusiei, în pofida tuturor capitulațiilor, zise pe turcește ahidnamé, prin care Sultanul garanta integritatea teritorială a țărilor românești plătitoare de tribut în acest scop, Covalencii se străduiseră din răspuțeri să-și dovedească atașamentul față de noul stăpân, țarul. Acesta, la rândul său, fusese darnic în privilegii: titluri, comenzi exclusive de furnituri în timpul războaielor din 1828-30 și mai ales 1877-78.*

Pavlușa Covalenco, copil bolnăvicios, a fost crescut de o doică româncă. Ea i-a povestit și i-a cântat gloria străbună a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, Petru Rareș, Ioan Vodă Cumplitul și i-a murmurat cu lacrimi: «Prutule, pe malul tău, crește-ar iarbă și dudău, că ești rău ticăloșit și pe frați i-ai despărțit». Dar mai târziu, la Kiev și la Sankt-Petersburg, tânărul student a înțeles că «eliberarea Moldovei», ce jurase doicii sale că va întreprinde, este o bagatelă față de eliberarea lumii întregi de asuprairea de orice fel. Pentru atingerea acestui scop, nobil între toate, trebuiau să fie uciși mai întâi toți cei ce purtau coroană, chiar dacă unii, cum fusese nefericitul țar Aleksandru al II-lea, eliberase pe țărani din sclavie. Complotul în care intrase, pregătit pentru jertfa supremă, tânărul doctorand a fost descoperit, dar datorită puternicei influențe a familiei Covalenco la Curte, toată pedeapsa se reduce - era mai groaznic ca spânzurătoarea - la o bătaie cu biciul pe posteriorul gol pe care Kondrat Mihailovici Covalenco o administră fiului său, student la medicină în anul I la Kișiniov, în biroul generalului-guvernator, în prezența binevoitoare a acestuia. Asta se întâmpla la 5 ianuarie 1900! Secolul începea bine. După care, rebelul biciuit fu trimis în străinătate, unde, bineînțeles, începu să frecventeze cercurile emigranților ruși, hrănindu-i cu piroști și înecându-i în ceai, din substanțialele subsidii trimise de acasă, rod al sudorii țăranilor pâlmași pe necuprinsele moșii Covalenco din Basarabia.

Aici l-a cunoscut pe Lenin (auzeam pentru prima oară acest nume), un pisălog insuportabil, un maniac, un sifilitic, un obsedat de spânzurarea fratelui său Aleksandr, alt complotist, față de care nutrea o iubire incestuoasă, pot să te asigur! Lenin care și-a pus întreg geniul stărnit de

Adevărurile despre reforma agrară vor începe să transpară după cel de al doilea „dezgheț” ideologic care a urmat anului 1968. Mihai Fătu dedica mai multe pagini ale lucrării sale „1946. Din istoria politică a României contemporane”, redistribuirii funciare declanșate în martie 1945 de guvernul Petru Groza, analizată prin prisma „rolului hotărâtor” jucat de țărănime în bătălia electorală câștigată de coaliția FND în toamna anului 1946. Informațiile furnizate de autor sunt valoroase prin ineditul surselor arhivistice utilizate, alcătuite în cea mai mare parte din documente păstrate în fondul Comitetului Central al PCR, inaccesibile pentru majoritatea cercetătorilor. Chiar dacă împrumietărea țărănimii era descrisă în termeni laudativi²⁶, istoricul nu le ascunde cititorilor faptul că la aceea

treponema pallida în slujba dărămării Rusiei până în temelii, nu s-a dat în lături de la nimic, s-a înconjurat numai de aventurieri evrei, numiți de Sion să distrugă ortodoxia, singura pavăză împotriva eternei subversiuni iudaice (...)

Lenin a distrus Rusia, dar ia să vedem noi în folosul cui! Semnând cu Germania lui Wilhelm pacea de la Brest-Litovsk, tratatele din 1914 care dădeau Rusiei Bosforul și Dardanelele erau anulate ipso facto! Cine profita? Anglia, le perfide Albion, comme toujours... Istoria e sucită, jeune homme, o să înveți asta pe pielea-ți proprie. Da, istoria e comică și absurdă, iar Lenin era în fond și poate fără s-o știe un agent englez care a închis Rusiei accesul la mările calde! Pentru un timp mon jeune ami, numai pentru un timp! Lenin a distrus - atât știa să facă și știa mai bine ca oricine - tot ce era «intelighenție» rusească, floarea gândirii mondiale, iar când și-a dat seama ce-a făcut, s-a sinucis, acesta e adevărul asupra morții sale, a ales moartea ca un laș!

Stalin c'est le Rédempteur! Mântuitorul! Petru cel Mare al acestui veac! N-a avut suficient timp până acum (...) Stalin va reda Rusiei marea ei efuită. Și nu e departe ziua când acest geniu al duhului rus mântuitor își va pune pe cap coroana sfântului Monomah, având dreptul să strige: «Acum slobozește Doamne pe robul Tău!» căci a reînmodat firul de aur acolo unde l-au rupt înțelepții Sionului. Și Rusia, Rusia cea adevărată, simte acest lucru! Altfel de ce mujicii - din care a stărpiți cu bici de foc lenea, nepăsarea, fanatismul stupid - de ce acești așa-ziși persecutați, deportați și împușcați înfruntă zilnic moartea, strigând «Za rodinu! Za Stalina!». Îți spun eu: pentru că acum au o patrie și ea se cheamă Rusia! URSS e un nasture prost cusut la gulerul rubăștii. Poate fi oricând smuls și aruncat fără nici o pagubă..

Dar nu a răspuns întrebării mele: «de ce fugiți din calea lor?» Ne-am mai întâlnit undeva în Bihor, la Gurahonț, peste câteva săptămâni, la capătul refugiului nostru din calea armatei maghiare care trecuse granița la 4 septembrie 1944. Apăruseră în bogatul sat primii cercetași sovietici, și Pavel Kondratievici, în vestonul său lucios de alpaca, pantalonii albi, murdari, cu pince-nez-ul bălăgănindu-se pe pieptul vestei de pichet, agita pălăria de Panama și bastonașul cu măciulie de aur, strigând: «Au iarăși epoleți! Stalin le-a dat iarăși epoleți! Slavă armatei ruse! Un fierbinte salut dragii mei!».

L-am revăzut pe seară, într-un șanț, împușcat în ceafă. Îl denunțase că e mare moșier basarabean, fugit din calea Armatei Roșii eliberatoare, Tania, slujnica unduioasă cu pielea albă, ochi verzi și dinți stricați. Pe inginerul Covalenco, fiul doctorului, l-au luat și l-au dus, nu se știe unde. Cineva mi-a spus că l-ar fi văzut și pe el mort, într-o margine de drum, priveghiat de soția lui, neună, cu sânii atârând sub rochia sfâșiată și plină de sânge pe coapse. Alții însă jurau pe tot ce aveau mai scump că l-au întâlnit, viu și nevătămat, la Arad și Timișoara, în uniformă de colonel sovietic”. Titus Popovici, Disciplina dezordinii, (fragment), Editura „Mașina de scris”, București, 1998. Apud: Stalin: trei ipostaze. Mântuitorul, în Memoria, nr. 4 (57)/2006, p.

²⁶ În realitate, din cele 1.109.000 hectare expropriate prin reforma agrară, numai 825.000 au fost distribuite țăranilor îndreptățiți. Beneficiarilor nu li s-au pus la dispoziție nici fondurile de creditare necesare înzestrării cu inventar agricol, în vreme ce 243.000 de hectare au trecut în

vreme „o parte a țărănimii muncitoare se mai găsea încă sub influența politicii demagogice a partidelor burghezo-moșierești, îndeosebi a PNT-Maniu”, precizare menită să lase de înțeles că puterea s-a folosit de reforma agrară pentru deturnarea voinței electoratului sătesc, strategie reiterată și în paginile dedicate evoluției formațiunilor partenere, Frontul Plugarilor și PNT-Alexandrescu sau a PȚD-Lupu²⁷. „Fiecare împrumutat poate și trebuie să devină un luptător activ pentru câștigarea maselor țărănești în votarea candidaților propuși sau susținuți de partidul nostru” – stipula una dintre instrucțiunile emise de comuniști în acest sens²⁸, acțiunile de distribuire a titlurilor de proprietate fiind transformate în veritabile mitinguri politice pro-guvernamentale, organizate în piețe publice, cu prezența unor importanți demnitari ai executivului²⁹.

Alte amănunte cu privire la jocul de culise practicat de comuniști în vederea captării voinței păturii țărănești ne vor fi dezvăluite de către istoricii Gheorghe Ioniță și Gheorghe Țuțui în lucrarea monografică închinată „renașterii” Frontului Plugarilor, tipărită în 1970. Începutul lunii septembrie 1944 a găsit Frontul Plugarilor în plină activitate de reorganizare. Conform strategiei PCR, această grupare politică, reprezentată până atunci numai în câteva județe, trebuia să devină în cel mai scurt timp o organizație politică extinsă la nivel național. Frontul Plugarilor era investit cu misiunea de a concura prezența Partidului Național-Țărănesc, care se bucura de o mare aderență în satele românești, pentru ca în cele din urmă să-și legitimeze statutul de „unică formă organizatorică a țărănimii muncitoare din România”³⁰.

Prin apelul lansat de comuniști în 28 august 1944, țărănimea, cea mai reprezentativă categorie socială a țării, era îndemnată să se înroleze în comitetele Blocului Național Democrat și să se organizeze în „formațiuni de luptă patriotice”³¹. Mesajul a fost reluat într-o formă mai elaborată în articolul „Libertate pentru țărănime”, găzduit în coloanele ziarului „România liberă” din 2 septembrie, prin care populația rurală era sfătuită „să-și ia soarta în propriile mâini” asemenea muncitorilor de la orașe³². Pentru a-și asigura reușita în procesul

---

patrimoniul statului, suprafață ce va constitui patrimoniul funciar incipient al agriculturii de stat. Apud: Nicolae Constantinescu, *6 martie 1945 - ziua în care a început distrugerea satului românesc și lupta cu țăranul*, în *Memoria*, nr. 46 din 2004

²⁷ Mihai Fătu, 1946. *Din istoria politică a României contemporane*, Editura Politică, București, 1968, p. 36-37, 56, 70-71, 92

²⁸ *Ibidem*, p. 115

²⁹ Până în iunie-iulie 1946, înmânarea titlurilor de proprietate a fost încheiată în județele: Bacău, Brăila, Vâlcea, Ialomița, Buzău, Someș, Constanța, Tecuci, Vlașca, Timiș și Hunedoara. Acțiunile au fost însoțite de înscrierea automată în rândurile Frontului Plugarilor a tuturor celor împrumutați. *Ibidem*, p. 116

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvântarea la adunarea festivă cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*, Editura Politică, București, 1970, p. 11

³¹ *România liberă*, nr 15 din 30 august 1944. Apud: Gh. I. Ioniță, Gh. Țuțui, *Frontul Plugarilor*, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, București, 1970, p. 141

³² *România liberă*, nr 19 din 3 septembrie 1944. *Ibidem*

de acaparare a puterii, Partidul Comunist a propus apoi constituirea Grupului Patriotic Antihitlerist, în realitate un cartel politic în care a izbutit să atragă Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor și Partidul Socialist-Țărănesc, viitoare formațiuni politice partenere la guvernare³³.

Protocolul a fost încheiat la 6 septembrie 1944, sub sloganul utilității coordonării „luptei democratice și antifasciste și de aplicare a programului BND”³⁴, cu toate că fruntașii Partidului Național-Țărănesc și ai Partidului Național-Liberal, tocmai fondatorii Blocului Național Democrat, nu fuseseră invitați. În zilele de 27-29 septembrie 1944 s-a desfășurat la București ședința CC al Frontului Plugarilor, în cadrul căreia a fost analizat proiectul platformei-program elaborat de către PCR și înaintat tuturor formațiunilor partenere. După dezbateri, membrii delegației permanente, compusă din Dr. Petru Groza, Ion Moga-Fileru, Miron Belea și Romulus Zăroni, au aprobat documentul și au semnat aderarea partidului la platforma PCR³⁵. Conducerea Frontului Plugarilor a considerat necesar să precizeze totuși că își va menține în continuare structura inițială și „programul plugăresc propriu”. Totodată a înaintat Partidului Comunist o anexă ce cuprindea o serie de propuneri referitoare la îmbunătățirea condițiilor de trai a țăranimii³⁶. Pretențiile partidului condus de Petru Groza, cu privire la asumarea paternității reformei agrare, vor fi abandonate în favoarea comuniștilor, după „victoria” FND în alegerile din toamna anului 1946.

O primă radiografiere a tatonărilor politice care au însoțit actul de naștere a reformei agrare a văzut lumina tiparului de abia în 1982, prin grija unui grup de specialiști din cadrul Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR³⁷. În paginile volumului „6 martie 1945. Masele populare – forța hotărâtoare în instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor” erau analizate inițiativele și programele agrare propuse de principalele partide ale eșichierului politic al vremii, în speță PNT-Maniu și PNL-Brătianu, puse în antiteză cu cele lansate de PCR, PSD ori de Frontul Plugarilor³⁸. Este de apreciat obiectivitatea de care au dat dovadă autorii lucrării în abordarea critică a unor aspecte deficitare, din conținutul platformei FND, legate de oportunitatea legiferării imediate a reformei agrare, în special cele referitoare la consecințele negative pe care o aplicare pripită a redistribuirii fondului funciar le-ar fi putut

³³ *Scânteia*, nr. 16 din 7 octombrie 1944. *Ibidem*, p. 144

³⁴ *România liberă*, nr 25 din 9 septembrie 1944. *Ibidem*

³⁵ *Ibidem*

³⁶ 1) La punctul 5 – împrăștierea comunelor cu pășuni și păduri necesare; 2) La punctul 9 – învățământ secundar și universitar gratuit pentru fiii de plugari și muncitori; 3) Scutirea de impozite de orice fel, de urmărire și sechestru a 4 hectare de pământ la șes, 8 hectare la deal și munte, de fiecare familie de 4 plugari și impozit progresiv pe restul pământului, începând cu 4%; 4) Asistență gratuită plugarilor; 5) Desființarea dijmei la lucrările în parte. *Ibidem*, p. 146

³⁷ Autori: Ion Alexandrescu, Mihai Fătu, Ștefan Lache, Paraschiva Nichita, Gheorghe Țuțui și Gheorghe Zaharia

³⁸ *** 6 martie 1945. *Masele populare – forța hotărâtoare în instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor*, Editura Politică, București, 1982, p. 95-111

atrage asupra economiei naționale ori asupra nivelului general de trai. În acest sens, pentru argumentare, sunt înserate pasaje din articolele de presă semnate de specialiștii partidelor de opoziție, liberal și țărănesc, în organele de presă proprii, surse documentare „ocrotite” la acea vreme în depozitele „speciale” ale bibliotecilor. De pildă, era expusă opinia profesorului D. Danielopol, membru al PNL-Brătianu, care, în calitatea sa de ministru al Sănătății, în ianuarie 1945 atrăgea atenția că „fărămițarea pământului va provoca în mod inevitabil o foamete groaznică în mediul rural, ea va înlesni dezvoltarea epidemiilor și bolilor sociale (...) dacă față de această stare de lucruri procedăm înaintea recoltei din toamna viitoare (...) și populația va fi decimată”, fenomen care s-a și petrecut și care a atins proporții dramatice în anul 1946³⁹.

Nu au fost trecute sub tăcere nici criticile expuse de țăraniști în paginile ziarului lor, „Dreptatea”, prin care se opuneau demarării reformei agrare înainte de încheierea războiului și reîntoarcerea soldaților noștri acasă, după cum se opuneau și înfăptuirii acesteia „pe cale revoluționară”, variantă lansată atât de frunțașii Frontului Plugarilor, cât și de cei ai partidului comunist în scopul destabilizării climatului politic din țară⁴⁰. Într-un mod curajos este abordat și capitolul dedicat lucrărilor tehnice și administrative care au precedat momentul declanșării reformei agrare, în care, dincolo de aprecierile pozitive formulate la adresa comuniștilor, este trecută în revistă întreaga paletă de mijloace utilizate de reprezentanții acestora pentru zădărnicierea eforturilor depuse de guvernele Sănătescu și Rădescu în direcția constituirii cadrului organizatoric reclamat de un atare demers economic⁴¹, inclusiv prin utilizarea forței armate. „În zilele de 12 și 13 februarie 1945, echipe ale consiliilor locale ale FND au fost trimise într-un număr de comune ale județelor Dolj și Romanați. Membrii echipelor purtau arme pentru a nu cădea victimă provocărilor. În comuna Cetate, din sudul județului Dolj, a acționat o formație locală de luptă patriotică formată din 20-30 de săteni” – se amintește în lucrare⁴².

Domeniul propagandei legate de colectivizarea agriculturii va fi abordat pentru prima oară în literatură de Mihail Sadoveanu, în nuvela „Păuna Mică”, lucrare dedicată închipuitei aventuri trăite de către un grup de refugiați ardeleni stabiliți în Lunca Brăilei. Primiți cu antipatie de țărani autohtoni, noii veniți vor reuși printr-o muncă stăruitoare și organizată să înființeze o proto-gospodărie colectivă. Autorul cochetează cu aceleași resorturi mistice ale sufletului țărănesc, urmărind să insuflă cititorului din mediul rural iluzia nașterii unei lumi noi și prospere, pornind de la nimic, asemenea Genezei biblice, într-un spațiu impropriu și ostil⁴³. Lipsesc însă dogmele noii „religii” comuniste, în special aspectele cerute

³⁹ *Viitorul*, din 18 ianuarie 1945. *Ibidem*, p. 106

⁴⁰ *Dreptatea*, din 4 ianuarie 1945. *Ibidem*, p. 112

⁴¹ *Ibidem*, p. 227

⁴² *Ibidem*, p. 231

⁴³ Mihail Sadoveanu, *Păuna Mică*, Editura Cartea Românească, București, 1948. Apud: *Jurnalul Național*, dddin 13 mai 2007, p. 3

de „lupta de clasă”, întreaga societate a veneticilor fiind animată de același ideal comun.

Un an mai târziu, în 1949, Sadoveanu își va depăși deficiențele de natură doctrinară, ticluind romanul „Mitrea Cocor” în jurul unei povești orientate strict pe filonul „luptei de clasă”. Personajul ce dă numele lucrării întruchipează eroul pozitiv din basmele populare, adică, sărac dar cinstit, însă „dat dracului și îndărătnic” de mic, cu alte cuvinte „revoluționar din naștere”. În evoluția sa către maturizare, el cunoaște nedreptatea, umilința, bătaia stăpânului, a jandarmului, iar pe Frontul de Răsărit pe cea a ofițerului burghez. Iluminarea lui, și a colegului său de arme, fierarul Florea Costea, se produce în prizonieratul sovietic. Cei doi oropsiți, țăranul și muncitorul, trec prin momente de „revelație” în contact cu învățăturile lui Lenin și cu „realitățile raiului comunist”, pilde pe care, odată întorși acasă, vor să le aplice și în satul lor natal, Malu Surpat. Grație asistenței primite din partea activistului Voicu Cernet, de la centru, și a solidarității țăranimii sărace, Mitrea va înfrânge opoziția moșierului local, Cristea Trei-Nasturi, va trece la împărțirea pământurilor acestuia, după care, înfruntându-și fratele mai mare, pe Ghiță, proprietar de moară, va pregăti terenul pentru apropiata colectivizare⁴⁴. Intriga romanului respectă cu sfințenie canoanele „luptei de clasă”, susținută cu deja bine cunoscutele clișee mistice inspirate din etosul rural, cum ar fi „revelația” provocată de „adevărurile” scoase la lumină de Lenin, apropiata împlinire a „mesajului soteriologic” propovăduit de același „profet” țăranimii năpăstuite, ori imposibilitatea mântuirii bogatului, asemenea pildelor hristice.

Tema ostracizării „claselor exploatoare” fusese deschisă 1948 de Zaharia Stancu, cu romanul „Desculț”, prin avivarea așa zisului „trecut respingător”, exercițiu prin care autorul, folosindu-se exclusiv de tușe întunecate în descrierea realităților interbelice, nu făcea altceva decât să semene în conștiința cititorului germenii spiritului de vendetă și pe cei ai violenței împotriva moșierilor și chiaburilor⁴⁵. Oare poate fi încadrat îndemnul „să nu uiți Darie!” într-o altă categorie decât cea a instigării la ură? sau poate fi cuantificat vreodată răul produs societății românești de sloganurile de aceeași factură lansate confrății mai tineri care i-au urmat exemplul? Un fel de răspuns poate fi considerat și cel formulat de Nina Cassian la conferința scriitorilor, din iulie 1955, ocazie cu care slujitorii condeiului au încercat să întreprindă o reconsiderare a criteriilor de definire a realismului socialist. „Cărțile acestea se datorează îndrumării scriitorilor de către partid, prin presa de partid, prin toate formele de agitație și propagandă, prin învățământ și prin însăși transformarea societății – a conchis poetesa – scriitori ca

⁴⁴ Mihail Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București 1949. Apud: Eugen Negrici, *Rolul literaturii în campania de colectivizare*, în *** *Țărănimea și puterea* (coordonatori: Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi), Editura Polirom, Iași, 2005, p. 165

⁴⁵ Valeriu Râpeanu, *Ce roman viața lui Zaharia Stancu*, în *Magazin Istoric*, din septembrie 1998, p. 53

Zaharia Stancu sau Camil Petrescu n-ar fi scris ultimele și cele mai importante opere ale lor fără îndrumarea de către partid. Scriitorii mai tineri ar băjbâi poate până azi în căutarea unor formule realiste”⁴⁶.

Într-adevăr, cu modelele servite de mai vârstnicii lor dascăli tinerii literați n-au mai „băjbâit” prin mediul arid al tematicilor doctrinare. Acest lucru este bine argumentat în colecția de folclor nou, întocmită Alexandru Amzaulescu în 1962 pe baza poezioarelor difuzate pe la căminele culturale de o puzderia de „artiști” populari răsăriți peste noapte. „*Haideți frate după mine / Să vărsăm sânge de câine / Că ăst câine de ciocoi / Cât o ședea el la noi / Nu mai nojim car cu boi / Nici în obor zece oi / Că ne-a uscat câinele / Plătim și urzâcile / Pentru o oală de urzâci / Mi-a luat vadra din gârlici / Plâng copiii pe bordei / Că n-au lapte-n putinei / N-au de dulce să ne spurce / Nici pătură să se culce / Că ne-a uscat câinele / Tot plătindu-i clăcile*” – sună una dintre instigările la omor, inspirată din mai vechiul „Cântecul lui Ion ăl Mare” (1830)⁴⁷. Până în 1950 se înființaseră în țară 44 de cenacluri literare, cu peste 1.500 de membri, pe lângă diverse întreprinderi și gospodării colective, percepute de partid ca instrumente menite să-i faciliteze difuzarea discursului politic către mase⁴⁸. Cât privește producția acestor așa zise „pepinieri literare”, exemplele surprinse într-un studiu recent sunt dea dreptul ilare. Ion Dumitrescu, fost țăran, acum strungar la Schela din Târgoviște, face și el apel la lirica populară într-o „poezie” îndreptată împotriva chiaburilor. „*Le crește năduful / și gândul cel rău / cum crește urzica / pe lângă pârau*” – se exprimă acesta, după ce în prefața plachetei se confesa: „Simțeam că trebuie să scriu” – în vreme ce un alt coleg de breaslă, Dumitru Drumaru, îmbătat de noua postură în care fusese propulsat, va scrie: „Aud cum crește cucuruzul”. Nici numele înscrise în nomenclatorul noii specii de versificatori nu erau cu totul lipsite de haz. Selecționate cu intenția vădită de a exprima și pe această cale mutațiile intervenite în creația literară, precum Ștefan Zidărița, Mihail Gospodin, Constantin Jalbă, Adrian Mierlușcă sau Petre Geantă, acestea vor alcătui onomasiologia muncii, denumirile meseriilor fiind atașate la prenumele protagoniștilor lor asemenea unor titluri nobiliare⁴⁹.

Dintre profesioniștii noii generații, Marin Preda s-a descurcat cel mai bine prin hățușul tematic anchilozat de zelul colegilor mai în vârstă. În „Moromeții” el izbutește nu numai să evite jaloanele ideologice deja consacrate în literatura vremii, ci licitează până la un asemenea nivel încât contrazice cinica viziune doctrinară a țăranului primitiv și limitat în gândire, pe care tovarășul său de „alianță”, muncitorul-activist, trebuie mereu să-l lumineze și să-l lămurească.

⁴⁶ Nina Cassian, *Un congres al scriitorilor*, în *Agonia*, din 19 octombrie 2004, p. 1

⁴⁷ *Revista de folclor*, nr. 3-4/1962, p. 9

⁴⁸ Ana Selejan, *Literatura în totalitarism (1949-1951)*, Editura Thausib, Sibiu, 1994, p. 223

⁴⁹ Fernanda Emanuela Osman, *Note despre poezia agitatorică a anilor '50*, în *Phantasma. Caiete*, nr. 7/2006, p. 5-6

Plugarii din Siliștea gândesc, analizează, discută, își pun întrebări⁵⁰. Lupta de clasă este abia schițată, intrigă romanului ținându-se în jurul condiției țăranelor mijloacă, Ilie Moromete, care își vede visurile năruite din pricina crizei economice prin care trecea societatea capitalistă, subiect exploatat de comuniști pentru argumentarea ineficienței gospodăriei țărănești private. Evoluția ulterioară a operei scriitorului va dovedi că Preda a ignorat cu bună știință îndemnul corifeilor sovietici, Lenin, care considera că „a scrie despre ceva dăunător fără ură înseamnă a scrie plictisitor”, sau Simionov, cu formula: „Avem dușmani. Ei sunt numeroși. Trageți în ei, tovarăși artiști!”⁵¹.

Cei mai mulți membri ai Uniunii Scriitorilor s-a conformat însă cerințelor ideologice și chiar s-au înscris într-o veritabilă competiție de defăimare a „dușmanilor de clasă”, lucrările unora dintre aceștia situându-se adesea la limita grotescului. Așa de pildă, de îndată ce personajul lui Petru Dumitriu, activistul Trandafir, îi pune în gardă pe sătenii prezenți la adunarea de constituire a gospodăriei colective asupra pericolului de contaminare cu „otrava” zvonurilor lansate de chiaburi, relația cauză-efect, introdusă voit de autor, se va materializa într-o ploaie de invective lansate din mulțime de țărani Coltubea, convertit la comunism. „Ahahahaha! Acum v-a venit rândul! – își juca rolul provocatorului comunist infiltrat printre săteni – și turna un șir nesfârșit de înjurături și blesteme cumplite, înjura cu sete și cu ură, veninos și sălbatic, Ahahahaha! Acum încălecăm noi pe ei! Acum ne chivernisim și noi! Intram noi peste voi, maica și dumnezeii voștri”. Diferența de pregătire politică dintre cei doi actori ai alianței ideologice este pusă în evidență de către Dumitriu prin intervenția lui Trandafir, de origine muncitor, care încearcă să pondereze zelul „stângist” al partenerului său, însă fără a-l combate. „Să băgați de seamă, să vă feriți de vorbele acelora ce sunt chiaburi, să nu vă muște șarpele de inimă – îi sfătuiește el, în același registru mistic, pe țărani – nu-i ascultați și nu-i credeți, că începutul vostru e sfârșitul lor, crapă fierea în ei de supărare că vă lepădați lanțurile cu care vă țineau ei de gât”. După lichidarea moșierimii, locul frunțăș în topul „dușmanilor de clasă” revenea acum chiaburimii, identificată cu răul absolut. Aici autorul se întrece pe sine în întreprinderea de a personaliza lozincile vremii, supralicitând într-o manieră trivială tematica vetero-testamentară. „Iadul și raiul sunt pe pământ – tranșează activistul – în iad e țăraniul nostru muncitor, iar raiul poate să și-l facă, tovarăși, cu mâinile lor. Să-i spuie chiaburului «te cunosc cine ești, șunca de pe tine e sângele meu și al tatălui meu, iar șunca de pe tată tu e sângele lui tata și al părintelui lui»”. Să-i gonim dintre noi ca pe niște tâlhari! – îndemn la care, un alt țărăn „stângist” completa – cu bâzdoaca, să le frângem oasele!”⁵².

⁵⁰ Marin Preda, *Moromeții*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955. Apud: Emil Isailă, *Din ce se cunoaște până în prezent, Preda a fost în vizorul Securității mult timp*, în *Evenimentul zilei*, nr. 4885 din 11 februarie 2007, p. 3

⁵¹ Ana Selejan, *Literatura în totalitarism (1949-1951)*, Editura Thausib, Sibiu, 1994, p. 127

⁵² Cristian Sandache, *Un geniu pervertit: Petru Dumitriu*, în *Tricolorul*, nr. 626 din 14 aprilie 2006, p. 5-6

Pentru a putea fi mai lesne detectat în carne și oase de către cititorul neavizat, proletcultiștii i-au întocmit chiaburului un portret robot, dotat cu trăsături fizice distinctive. El este descris întotdeauna ca un ins supraponderal, diform, cu un aspect facial hidos, măcinat de gânduri negre, asemenea unui demon. „*Chiaburul cu ochii de pâclă și smoală / cu fruntea turtită, mustața pe oală / și greu burdihanul de pântec rășfrânt / pe brăul cu ținte d-argint*” – crochiu lansat pe piață de Victor Tulbure, sau „*Cu dinții vineți, buze clăpăuge / mânănd prin sate faetonul / cu râț de porc, tot suge, suge / Să-i crească banița, pogonul*” – schițat de Mihai Cosma, sunt numai două dintre sutele de ipostaze surprinse în lirica vremii⁵³. Versificatorii comuniști au dezvoltat apoi un adevărat bestiariu în jurul imaginii chiaburilor, destinat îmbogățirii arsenalului steril al propagandei de partid, cu o seamă de epitete, precum hiene, lupi, câini turbați, șobolani, cameleoni, vipere, șopârle, năpârci, ploșnițe, corbi, viermi, limbrici sau lipitori⁵⁴. Sugestive sunt în acest sens câteva dintre producțiile literare ale lui Dan Deșliu, ca de pildă: „*Balaurii cu pânțece rotunjite / din plânsorile lor obidite, / scorpzii străvechi, îmbuibate / și toate jivinele necurate și fiarele / care le-au dijmuit bucuria și soarele*” sau „*Undeva lângă cetate, / zid dărăpănat de ani / cuib de gușteri și guzgani, / loc de liniște pustie / înecat-n bălărie*”⁵⁵. Comportamentul chiaburilor este descris, de asemenea, ca unul deviat. Ei nu văd cu ochi buni realizările oamenilor muncii, se strecoară în rândurile membrilor gospodăriilor colective, spre a le compromite, sunt puși numai pe sabotaje și întotdeauna sunt surprinși de organele de ordine cu damigene cu benzină prin preajma „obiectivelor”, în special noaptea⁵⁶. „*Dușmanul se tot zbate / își fierbe sângele și face spume / aduc gândaci pe ogoarele gospodăriei colective*” – afirmă Eugen Frunză în „Revederea”, sau că – „*Stau după gard / și ar urla la lună*” – în „Cântecul brigadierului”. A. E. Baconsky le stabilește locația adecvată, precum „șerpilor cu-nveninate mușcături / ce stau în ascunzișuri și pândesc”, iar Nicolae Tăutu le găsește mediul preferat: „*Suduie-n noapte pe negre poteci / dar viclean pânđește, ar goli în noapte / dimineața caldă de miere și lapte*”⁵⁷. Specificul acestui gen de „creații literare” se rezumă la îndemnul la ură, la omor, la stârpirea unor atare creaturi. Toate acestea cunosc expresia maximă în hidoasă poezie „Petre Ciorbea zace-n lut”, al Ion Brad: „*În Țara Oașului / toți îi cunosc moara lui / și moșia și pădurea, / greul palmei și săcurea. / El fură grâul din sac / și vita de la sărac. / Chiar de-ar viețui sub ape, / șarpe nu-i să ne mai scape! / Pasăre de-ar fi să fie, / nu ne scapă la mânie! / Petre Ciorbea zace-n lut, / nici cântat și nici*

⁵³ Victor Tulbure, *Chiaburul*, și Mihai Cosma, *Chiaburul*. Apud: Fernanda Emanuela Osman, *Note despre poezia agitatorică a anilor '50*, în *Phantasma. Caiete*, nr. 7/2006, p. 14

⁵⁴ Ruxandra Cesereanu, *Mașina falică a Scânteii*, în *România literară*, nr. 28 din 14 iulie 1999, p. 7

⁵⁵ Dan Deșliu, *Lazăr de la Rusca*, în *În bătălia pierdută*, Editura Eminescu, București, 1971, p. 45-46

⁵⁶ Eugen Negrici, *Rolul literaturii în campania de colectivizare*, în *** *Țărănimea și puterea* (coordonatori: Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi), Editura Polirom, Iași, 2005, p. 157

⁵⁷ Apud: Fernanda Emanuela Osman, *Note despre poezia agitatorică a anilor '50*, în *Phantasma. Caiete*, nr. 7/2006, p. 14

*lăut. / Jelui-l-aș nu mă-ndur, / pui de viperă, chiabur! / Pietrele de pe vâlcele / peste piept să-i steie grele. / Câte-s ciori și câți vulturi, / ciugulească-i ochii suri. / Apele ce vin în jos, / fiarbă-i trupul fioros, / ca să nu-i mai stea pe os!*⁵⁸.

Toți acești scribi ai puterii, au fost niște privilegiați ai regimului, într-o epocă în care restul românilor erau condamnați la un trai mizer. „L-am zărit întâmplător pe un mare bulevard, aproape târât de doi câini englezești, ținuti cu distincție în lessă – își amintește Eugen Barbu despre Dumitriu – l-am recunoscut imediat, avea o statură athletică, se îmbrăca, nu strident, nu bătător la ochi, cu haine din stoffe străine, foarte rare la acea vreme în România, sfida adică cu discreție sărăcia generală (...). Era un om la modă cum se spune, nu deschideai aparatul de radio să nu auzi pe cineva vorbind despre el (...). Nu știu de ce, când îl văzusem a doua oară, mă izbise aerul său de canalie, atât de bine disimulat mai apoi, când mă apropiasem de el mai mult”⁵⁹ – sau – „Face carieră politică (și avere), ajungând membru al CC al PCR. Se bucură discret de banii și de poziția sa, ducând o viață retrasă și ocupându-se cu predilecție, ca Sadoveanu pe vremuri, de citit și scris, de pescuit și vânătoare” – îl schițează Alex Ștefănescu pe Titus Popovici⁶⁰.

⁵⁸ Ion Brad, *Petre Ciorbea zace-n lut*, în *Cincisutistul*. Apud: Eugen Negrici, *Rolul literaturii în campania de colectivizare*, în *** *Țărănimea și puterea* (coordonatori: Dorin Dobrințu, Constantin Iordachi), Editura Polirom, Iași, 2005, p. 157

⁵⁹ Cristian Sandache, *Un geniu pervertit: Petru Dumitriu*, în *Tricolorul*, nr. 626 din 14 aprilie 2006, p. 3

⁶⁰ *România literară*, nr. 24/2000, p. 4

L I T E R A T U R A

POEZIE

Lucian SCURTU

STELĂRII

Să fiu, aş vrea, o frunză moartă,
Îngălbenită-n van, de timpuriu,
Doar tu s-o vezi cum vântu-o poartă
Dinspre devreme spre târziu,

În loc s-o calci o iei în palmă
O duci la buze, tremurând,
Îi dai cu sărutarea-ți calmă
Conturul meu uitat în gând,

Forma rămână-ți pe retină
Purtată-n vis de-același gând
Vei spune „du-te tu, Lumină,
Arată-te în strâmt mormânt !,

Pacea-i cotrobăie senină
Rugându-te la cei muriți”,
Eu, frunză moartă fără vină,
Sub pași de trecători grăbiți.

2007 – toamna

CER

Cer înstelat, gravid, pe bolta rece,
Durere stoarsă-n palme spre a germina
Nici una dintre-acele stranii stele
Nu are vraja, strălucirea ta,

Nici una nu va arde înserarea
Acestui timp atroce de bolnav,
Când buzele vor răscoli paloarea
Agrafelor din păru-ți scandinav.

MIERE

De-acuma știu, iubirea-i ninsă,
 Uscată-i mierea, până când?
 Îți amintești, a fost aprinsă
 Odată – stinsă-i de curând,

Plecând, agrafa ai uitat-o
 Lângă mânuși, în stufăriș,
 Sunt singurul care-a cântat-o
 În toamna-aceea, lângă Criș,

Rămas-a boarea parfumată
 A celui mai frumos fular,
 O mai respir, ea vinovată
 Ademenește în zadar,

Topita miere – cu ea ud
 Taiorul ultim ce-l purtai,
 Al lui vag foșnet îl aud
 Sub pașii tăi pierduți pe Splai.

MOLIMA

Cerul e putred, Crișul de fontă,
 Curge bezmetic spre Delta din noi,
 Asfaltul se sparge sub pași de șenilă
 Pusta e astăzi toată noroi,

Fiara își linge luna din rană
 Ugerul supură un lapte vâcos,
 Universul miroase a sulfamidă
 Aerul curge pe piele, vâcos,

Molima acră irită orașul
 Cerul vomită un gras curcubeu,
 Lehamitea fierbe ca și o lavă
 Băltită sub stofa sacoului meu,

Istoria e alta, omenirea aceeași,
 Isteria se-adapă cu un urlet frumos
 Cerul e negru, Crișul de fontă,
 Sfâșie carnea până la os.

SEPTEMBRIE

Vipia toamnei, iată, se petrece,
Doar peste glezna ta de fraged crin
Când te-am iubit în seara-aceea rece,
Pe lespede a unui mormânt străin,

Ah, sânii tăi atât de nelumești
Striviți, păgân, de mâna care scrie,
Înmuguriți pe trup, dumnezeiești,
Eternizând amurgul în sicrie,

Dar buzele, ah buzele, barbare,
Ca fagurii, realăptând plăceri,
Stropul de miere avortat din sare
Tot picurat din lacrimi și dureri.

LADISLAU

Tu mă așteptai la intrarea în catedrală
Cu inima răvășită, sufletul îndurerat,
Pe obraz, ca un giulgiu, odihnea o lumină pală
Drept pentru care clădirea s-a cutremurat,

Sub caniculă Oradea părea o vietate putridă
Brusc, în jurul nostru s-a întunecat,
Clipa se dizolva în eternitatea fluidă
Văzută doar de Sf. Ladislau tu ai lăcrimat,

Atunci am realizat că ești tu, cea dintâi,
Am șoptit „te rog mult, nu mai plânge,
Lacrimile tale atât de amăru
Lasă pe podea o grămadă de sânge!”,

Doream basilica să se prăbușească
Toată, să ne acopere sub mozaicurile roz,
A doua zi, „nimic grav la Catedrala ungurească,
Doar două cadavre ciudate sub moloz”.

Gavril CORNUȚIU

TĂCEREA PĂSĂRILOR

Cel mai mult doare tăcerea păsărilor atunci când florile au nevoie ca să
înflorească, iarba să crească
Zorile să zâmbească.

Cel mai mult doare tăcerea păsărilor atunci când rece și pustiu
Cerul ne privește din infinit, indiferent
Întrebându-se și uitând la bolta sa

Cel mai mult doare tăcerea păsărilor.
Atunci în mine soarele apune,
Vântul șuieră subțire, iar speranțele dârdâie
Ce mult doare tăcerea păsărilor!

PROZĂ

Flaminia FAUR

TAINĂ

Taina nu înseamnă minciună. Poate că ai nevoie de ea pentru a-ți crea un fel de mister. Sufletul tău devine ca un cufăr unde doar tu deții lacătul. Te întrebi: oare de ce trebuie să o ții închisă? E simplu: dacă ar zbura liberă și-ar pierde esența, ar deveni idee, ar face bine sau rău. Să calci o taină inocentă e pur și simplu „dramatic”. Pe copil îl mustră conștiința, își imaginează că îl vor păpa monștrii, că va dispărea din lume. Are coșmaruri și se roagă din tot sufletul la liniștea interioară.

*
*   *

Alții se cam distrează la idee de taină. Scormonesc, ameteșc omul, când o află și, atunci, devine distracția târgului. Bârfele încep să ia amploare iar tântarul devine armăsar. Târgului nu-i pasă de cei care suferă, nu se gândește la urmări. Oamenii vizați se ascund în case, fug din localitate, înnebunesc, se sinucid ... Dezvăluirea unei taine, de obicei, provoacă rău.

*
*   *

Există oamei care țin o taină toată viața, care nu se află și rămâne pe veci închisă în sicriu. Alte taine se dezvăluie prin testamente și au urmări pozitive și negative, în același timp. Există taine ce se descoperă peste secole datorită muncii istoricilor, a arheologilor, a curioșilor. Provoacă adevărate șocuri în mentalitatea colectivă iar în ziua de azi mijloacele de mass-media vuiesc.

În concluzie, mă întreb: oare sunt bune tainele?

ANUNȚURI

Nici nu știu de unde să încep, deoarece acest subiect nu are nici cap, nici coadă. Anunțul e ceva cu sau fără noimă. Mă întreb dacă are început sau sfârșit. Nu prea am chef să-mi consum neuronii în acest sens, dar încerc să lămuresc subiectul.

*

*

*

Primele „anunțuri” erau scrise pe tăblițe de lut și afișate în locurile centrale ale localităților. De exemplu, „Legea talionului” (sec. VI î.Ch.), prin care se spunea clar: fiecare va plăti în raport cu fapta făcută („dinte contra dinte, ochi pentru ochi”). Mai pe românește, dacă îți dă cineva în cap, răspunde-i la fel. (Nu prea sunt adepta ideii „întoarce și celălalt obraz”).

În Imperiul Roman toate legile noi erau afișate sub formă de anunțuri, pentru a le cunoaște poporul. Încălcarea lor aducea pedepse grave dar, e posibil, și răzbunarea zeilor. Până chiar și doleanțele zeilor erau scrise și anunțate.

*

*

*

În Evul Mediu, Inchiziția iubea „anunțurile”. Erau înșiruite regulile pe care, Doamne ferește, să le încalci. Existau diferite metode de schingiuire, încât omul implora să fie omorât. Alt „obicei” era arderea pe rug a vrăjitoarelor. Acest „spectacol” era anunțat public, pentru ca populația să nu piardă ocazia, să participe.

*

*

*

În ziua de azi sunt milioane de anunțuri de o diversitate atât de mare, încât trebuie să devii selectiv, deoarece nu ți-ar ajunge cele 24 de ore. Negativ e faptul că anunțurile influențează cam prea mult psihicul uman. Unii au discernământ, dar alții se pierd în timp și spațiu.

CONVINGERI

„*Verba volant, scripta manent*” („Cuvintele zboară, ceea ce e scris rămâne”). Oare cum se formează convingerile în creierul omului? Unele îi sunt introduse de către alții dar, la maturitate, îți formezi singur propriile convingeri și principii.

Un copil are încredere în părinții care îi conferă stabilitate și dragoste. Devine disperat când nu îi zărește prin preajmă și nu îl protejează. Câteodată plânge, alteori caută.

Majoritatea adolescenților nu prea au convingeri. Se lasă purtați de vânt și încep să „guste” viața. Am impresia că sunt pe propriile picioare și că au dreptul să facă ce și când vor. Dacă li se face o observație, au senzația că întreaga societate e împotriva lor, că sunt nedreptățiți, frustrați. E o adevărată dramă

socială și, parcă, sfârșitul lumii. Li se pare că sunt nedreptățiți. Doar cam 20% se mențin pe drumul cel bun și își formează, încă de tineri, propriile convingeri sănătoase.

La maturitate apar o multitudine de convingeri. Unele sunt pozitive, altele negative. Convingerile pozitive respectă cinstea, corectitudinea, se bazează pe ideea de bine. Oamenii încearcă să-și ajute semenii. Acestea se bazează pe un cod etic și o morală sănătoasă.

*
*   *

Dar, apare problema convingerilor negative. Criminalii sunt convinși că omorând oameni fac ceea ce trebuie, își urmează propriile instincte. Sunt atât de psihopați, încât răul devine o convingere.

*
*   *

Uitându-te pe stradă nu știi fiecare om cărei categorii se încadrează, ce convingeri are? Poate nici după ani de zile nu ai ști adevărul pur.

A DETERMINA

A determina o anumită persoană să facă sau să zică ceva înseamnă a acționa în asemenea fel încât omul să realizeze, sau să fie convins, că singur dorește un lucru.

De multe ori, părinții (voluntar sau involuntar), cu tandrețe și scopuri pozitive, își determină propriii copii să urmeze un anumit drum în viață. Creierul micuțului e ca o pânză albă ce trebuie nuanțată și colorată. Absoarbe tot ceea ce i se spune. Abia cu timpul își creează propria personalitate.

În adolescență devine vulnerabil și poate fi determinat de prieteni să o apuce pe căi bune sau greșite. Acest „determinism” îi poate marca întreaga existență.

*
*   *

În viață, unii oameni, din cauza condițiilor sociale, pot fi determinați să comită furturi, jafuri. Alții, din cauza firii lor pasionale sau criminale sunt determinați să comită fapte atroce, abominabile, care distrug viața unui om sau îl termină de tot.

*

*

*

O școală filosofică idealistă din antichitate vorbea despre existența unei Idei care guvernează întreaga lume. Cred că așa poate exista un Determinism universal ce poate duce la continuitatea sau transformarea oamenilor, faptelor, gândurilor. Se poate crea un lanț circular unde se repetă fenomenele sau un lanț linear, de la plus la minus infinit, unde determinismul crează și recrează. Pot exista și lanțuri cu forme ciudate de propriu-regres-staticism. Cine știe?

BAIRAM

În sens propriu, înseamnă distracție. Atunci se strâng numeroși oameni pentru a chefui, a dansa, a trâncăni. Reiese o îngrămădeală de zile mari, unde nu mai deosebești persoanele, nu înțelegi ce vor să spună sau cum dansează. Vin, pleacă, râd, urlă .... Iese un adevărat haos și te întrebi dacă ești pe Pământ sau pe Lună. Unele fapte te blochează, altele te amuză. E o zăpăceală continuă. Culmea e că lumea nu obosește și, cu cât trece timpul, e mai în vervă și nu ar pleca acasă (dacă își mai aduc aminte de existența ei). Cu cât spiritele se încing, cu atât degringolada e mai mare.

Dacă un bairam durează câteva zile, atunci unul câte unul pică la datorie. E foarte greu să te trezești, obositor, amețitor, cu grețuri. Cei mai rezistenți o iau de la capăt, ignorându-și propria existență.

*

*

*

Putem afirma și că viața e un „bairam” continuu. Te trezești dimineața, ai un program dar pot interveni atâtea, încât să bulversezeze totul. Nu mai știi în ce direcție să o apuci, dezordinea te domină și începi să te întrebi pe ce lume ești. Stânga sau dreapta, nu mai prea există.

O iei în slalom fără să știi dacă mergi pe drum drept sau pe câmp minat. Mama mia! Parcă ești în benzile de desene animate, nu în realitate. Atunci, scuturi capul, încercând să-ți revii din zăpăceală. E foarte bine să reușești iar dacă nu, e mai sănătos să mergi să paști iarbă pe câmp.

LĂCOMIE

De multe ori, mă întreb dacă lăcomia stă în caracterul omului sau e o boală. Nu pot să-mi explic cum oamenii suferă transformări atât de greu de înțeles.

De pildă, un om se naște sărac. Cu timpul, devine invidios și vrea cât mai mult. Atunci apare avariția. Strânge bănuț cu bănuț, mănâncă mai puțin, umblă în haine ponosite, dar punga crește în volum. Ochii îi sclipesc și apare un licăr de demență. Primul lucru este să-și construiască o casă lipsită de gust, dar care să reflecte bunăstarea. Unii membri ai familiei nu-l înțeleg, suferă în tăcere. Își pune proprii copii la muncă, indiferent de vârstă. Dar, de multe ori, nu apucă să se bucure de nimic, deoarece ori face un atac cerebral, ori plesnește inima în el.

*
*   *

Să nu-i uităm pe gurmanzi. Când văd mâncarea nu se pot stăpâni. Baga în ei fără limite. Câteodată nu contează ce. E important să se simtă sătui. Ajung să se îngrășe în asemenea hal încât abia se mișcă. Respiră greu, inima e afectată, apare colesterolul în sânge iar ficatul e atacat. Eu cred că nici nu mai pot gândi normal. Poate că au ochelari de cai, datorită cărora văd doar mâncarea.

*
*   *

Mai există multe feluri de „lăcomii”, dar acestea sunt cele mai cunoscute. Nu îi judec, dar nici nu pot să-i înțeleg.

SURPRIZA CEA BUNĂ

Niște ochișori mari au apărut după colț. Priveau temători în jur. Apoi, o ființă mică a zbughit-o, încercând să decidă unde să-și facă apariția. Privea pe geamurile caselor și, dintr-o dată, a observat trei copii supărați. Și-a pus în gând: „Aici e locul meu! Trebuie să le citesc gândurile!”.

Toți doreau un singur lucru: să-și revadă tatăl, plecat peste mări și țări. Dar, unde? Of! Mă așteaptă o muncă grea și istovitoare. Trebuie să-mi îndeplinesc rostul și să le fac o surpriză.

Surpriza cea firavă și-a făcut o boceluță și a început să cutreiere prin lume. Trecea prin sate și orașe, întrebând din poartă în poartă de tatăl celor trei copii. Totodată, și-a rugat sora Speranță să nu-i părasească pe copilași, care nu trebuie să uite jocul, râsul, cântecul ...

*
*   *

Într-o seară, când Luceafărul era foarte puternic, a ajuns la porțile unui oraș în plină construcție. Surpriza a bătut la ușa unei căsuțe și a cerut găzduire

dar, de oboseală și de foame, a adormit. Dimineața, când a deschis ochii, Soarele îi zâmbea. Oare era un semn! Privind în jur a zărit o cană cu lapte cald și o bucată de pâine. A mâncat încet, gândindu-se la relativitatea timpului și a distanțelor.

Cineva a bătut la ușă. A apărut un bărbat cam de 35 de ani și a salutat-o voios. Intrând în vorbă, a început să-i povestească de dorul de cei trei copilași care-l așteptau acasă. Speranța a început să lăcrimeze. Era omul căutat.

A hotărât pe loc să recurgă la puterile magice la care renunțase de mult. A desenat semnul Δ iar omul, surprins, s-a trezit în fața propriei case, cu buzunarele pline de bani. Nu-i venea să-și creadă ochilor. A deschis ușa iar cei trei copilași au avut cea mai mare surpriză din viața lor. Au scos un țipăt de bucurie: „Tată!” și au izbucnit în plâns. Mica ființă cu ochii mari a simțit o mulțumire interioară imensă. A stat și a privit scena minute întregi și i-a mulțumit Speranței pentru ajutor. Se gândea că și ea avusese nevoie de ea.

Acum, familia era fericită iar misiunea ei s-a încheiat. Cine știe pe care dintre oameni îi va mai surprinde plăcut? Oricât era de obosită, avea încredere în viitor.

IMEDIAT

Într-o propoziție, cuvântul „imediat” are funcția sintactică de complement circumstanțial de timp (răspunde la întrebarea „când?”), fiind exprimat prin partea de vorbire numită adverb de timp.

Prin „imediat” se poate înțelege în 1,5,10 nimute, dar totul poate fi relativ când vrem să spunem „imediat ce vom putea”. Poate e adevărat sau nu vrem să facem ce am promis, proiectat. Ori, ne împiedică ceva pe care putem să-l explicăm, sau nu vrem să-l facem cunoscut. Astfel „imediatul” se poate transforma în zile, luni, ani ... sau primește valența de niciodată, adică, o minciună ascunsă sau un refuz indirect.

*

*

*

Pentru omul de cuvânt, drept, cinstit, „imediatul” e o regulă ce nu trebuie încălcată. De exemplu, când un rege va afirma că imediat declară război, cu siguranță acesta va izbucni în scurt timp. Rezultatul nu se știe imediat.

Dacă un profesor nu ajunge imediat ce sună la ore, ori e considerat iresponsabil sau i se taie o parte din salariu.

*

*

*

În viața politică, imediatul intră în letargie, comă, moare ... Lumea îl plânge, cam cu lacrimi de sânge, deoarece și-a investit toată încrederea în promisiunile făcute de guverne și oameni.

S-ar putea să i se organizeze și o înmormântare, dar fără pomelnic. Probabil parastasele ar deveni lungi, lihnite de foame și sete și ... totuși ... lipsite de sens, deoarece nu există întoarcere.

*
*   *

În concluzie, cred că imediatul e foarte zburdalnic, zglobiu, selectiv. O figură originală ce poposește unde viețuiești. Face ce dorește, când vrea. De multe ori nu-i pasă de oameni.

Deoarece sunt situații atât de diferite, reflectez la ideea că există o familie de Imediați, cu firi diferite. Îmi pun întrebarea: „cum vor fi cei din scutece?”. Prefer să nu gândesc prea profund.

INCIDENT

Ce este incidentul? O situație imprevizibilă, spontană, plăcută, neplăcută, fericită, disperată ...

Există incidente care îți pot schimba viața. De exemplu, întâlnești incidental o persoană de care te îndrăgostești. Atunci ești fericit, îți pierzi uzul rațiunii și nu mai știi pe ce lume trăiești.

Alteori, dai cu capul de un stâlp, pici lat, poate faci o comoție cerebrală și ajungi la spital. Ai vreme să stai pe coaste și să meditezi olecuță (după ce îți revii).

*
*   *

Un incident negativ îți poate schimba viața radical. Modul tău de gândire nu mai e stabil, începi să oscilezi, îți pierzi busola, simțul direcției și te întrebi unde mama dracului te afli și de ce.

Dacă apare depresia, parcă ți-ar pica o cărămidă în cap. Atunci, albul se transformă în grii, negru, iar totul devine insipid, inodor, incolor. Îți pierzi puterea vitală și începi să oscilezi ca limba unei pendule, fără să știi ce vrei, de fapt. Devii lunatic și te complaci în acest sens. Nu mai ai chef să lupți sau să comunici cu oamenii. E un „incident” foarte nefericit.

*
*   *

Se poate afirma că norocul și ghinionul sunt incidente. Explodezi de fericire sau tristețe. Practic, nu te mai poți controla.

*
*   *

Și faptul că începi să scrii e un incident benefic, deoarece îți dai drumul imaginației și rămâne ceva în urma ta.

BALTĂ

Dacă pici cu prosopul în baltă simți ceva umed și neplăcut. Sari ca ars și îți se modifică vocabularul. Te gândești ce împiedicat ai fost sau cu capul în nori iar lumea - pe bună dreptate - râde de tine. Mie personal, nici nu mi-ar păsa. Poate că am un simț al umorului cam bizar, dar, m-aș ridica cu calm și mi-aș continua drumul. Le-aș povesti și altora întâmplarea, pentru a-i binedispune. Cred că nu aș uita toată viața. Mă mângâi la gândul că mai am timp să o pătesc. Ha- ha!

*
*   *

Ce poate fi o baltă? O apă stătătoare de mici dimensiuni, apărută pe un sol uscat și care, practic, nu ar deranja pe nimeni. Probabil, se formează pe terenuri mai denivelate, puțin mai adânci.

„Bălți” le spunem (impropriu-zis) și locurilor unde trăiesc simpaticii mormoloci și broscuțe. La sat, în „bălți” se scaldă îndeosebi tineretul. Aici se întâmplă jocuri nevinovate, izbucnesc chiote de bucurie și voioșie iar alții se bozumflă, cu sau fără temeii.

*
*   *

Mai există bălțile cu nămol, unde apa e fierbinte. Acolo se tratează „drăguțul” reumatism. În acest scop, oamenii se cănesc în asemenea hal, încât sperie copiii iar, apoi, se spală în apele binefăcătoare.

*
*   *

Dacă spui - la modul figurat - „ai picat în baltă”, e clar că ești într-o situație critică și te cam scalzi mai mult în noroi și ape tulburi, decât să știi ceva

clar. Atunci, viitorul devine cam incert și te apucă un sentiment de ușoară disperare. Practic, nu ai cum să te scufunzi direct, dar, dai din mâini și picioare, ceri ajutor, te sufoci.

Unii reușesc să scape, dar alții se înneacă în această micuță apă stătătoare. Pare un lucru imposibil, dar „balta socială” e periculoasă.

CONTRAST

Se spune că trăim într-o lume a contrastelor, a antonimelor: bine-rău, frumos-urât, mic-mare, subiectiv-obiectiv, real-ireal, vis-realitate, rațiune-disperare, logic-ilogic ... Există mii de exemple. Trebuie să specific și faptul că există și o linie de mijloc, care îți dă stabilitate, dar aceasta nu mă caracterizează și pe mine.

Peștii care înoată în ocean trăiesc, dar pe uscat mor. Oamenii ce viețuiesc pe pământ există, dar de ajung în ape de mare adâncime putem spune „adio, Roma” și ne vedem pe tărâmul celălalt.

*
*   *

La o primă vedere, totul pare foarte hazliu, dar câteodată e dramatic. Să spunem că vorbim, vorbim și iar vorbim, dar de la vorbă la faptă e o mică-mare diferență. Aerul care ne înconjoară e incolor dar realitatea e dură. Există o vorbă: „adaptarea la mediu e condiția salvării speciei”. Așa au rezistat oamenii mii de ani. Războaiele și epidemiile i-au decimat, dar puterea de revigorare și rata natalității din ce în ce mai crescute au permis continuarea existenței lor pe acest Pământ.

*
*   *

Să ne gândim la animale. Cele mari le mănâncă pe cele mici. Iepurașul, căprioara ... fug în toate direcțiile. Și în cadrul aceleași specii există contraste, deoarece cel mai slab piere. E veșnica luptă pentru a trăi.

*
*   *

Cel mai cert contrast din existență e viața-moartea. Totuși, e și o certitudine, deoarece atunci când te naști știi sigur că vei trece pe lumea cealaltă.

ARTĂ

Sever DUMITRAȘCU

PORTRETUL „DIRECTORULUI”

Motto:

“Fiecare dintre noi a purtat o parte din greutățile și suferințele țării și ale neamului nostru: unii în închisori, alții strânși, închiși între gândurile adevărului, care nu puteau fi strigate și nici scrise decât cu mari sacrificii, de la care unii dintre noi nu s-au dat deoparte. Toți am fost legați însă de aceeași cruce pe care am purtat-o în tăcere, în taina sufletului nostru sau în mijlocul primejdiilor. Toți a trebuit să mergem măcar un timp pe drumul calvarului românesc.”

Eugenia Zaharia,

Ion Nestor (Omul, cercetătorul, profesorul), în In memoriam Ion Nestor, Buzău, 2005, p.31

Gentil, colegul Viorel Faur mi-a cerut, pentru revista „Cele Trei Crișuri” o proză. Nu m-am învrednicit să scriu așa ceva. Acum îi scriu, dacă va binevoi s-o publice, o “Cronică de artă”, e drept mai atipică.

Era în acei ani (scriu din nou) când Domnul Fekete József, sculptorul Fekete, un mare Domn al Oradiei mereu, a donat, prin mine, o importantă colecție de opere de ale Domniei Sale Muzeului Țării Crișurilor, respectiv Secției de Artă a acestui muzeu. Tot atunci, cam pe atunci, pentru a fi mai imprecis, umblând cu hârtii, cu acte pe la Notariatul de Stat, pentru autentificarea Donației mă aflu în Atelierul său din Palatul Ullmann, împreună cu profesorul Ioan Chira, pe atunci Președintele Județean al Comitetului de Cultură de la Oradea. Bătrânul, Marele Bătrân, cum îi mai spuneam, ne-a chemat să ne arate, Domnului Ioan Chira și mie, și mai era o persoană în Atelier ce va expune la Salonul orădean de toamnă sau de primăvară, nu mai țin minte. Era un bust de fier (v. coperta 4), pe care ne-a anunțat că l-a intitulat „Portretul lui Nicolae Ceaușescu”, nu președinte, nu altcum, ci direct și scurt: Nicolae Ceaușescu.

L-am văzut pe amicul Ioan Chira că se scarpină în cap și nu știe ce să spună. Eu, cam nărod, cum sunt mereu, am început să râd în hohote. Au început să dialogheze, că o fi, c-o păți, că mai știu eu ce. Între timp, mi-am revenit și mi-am dat seama de gravitatea situației că *Bătrânul* nu renunța la *pozna lui* (atunci). Salonul se deschidea în Sala Mare a Muzeului Țării Crișurilor, chestiunea devenea delicată. Ceaușescu era la putere și avea mare putere. Și nu numai el. Azi putem

vorbi și râde. Bătrânul, nu și nu, îl expune cu această explicație și era hotărât ca așa să apară și în catalog.

- Fekete-băcsi, îi zic eu, deștept, să-l numim „*Demagogul*”, la care amicul Chira începe să se scarpine și mai abită în cap, oricine, atunci, știa, oricine știa, cine e demagogul. Era o chestie și mai trăznită.

- Nu, Tovarășe Președinte e portretul Tovarășului Președinte Ceaușescu și așa trebuie să apară, întărește din nou bătrânul sculptor. Și dăi cu discuția înainte, c-o fi, c-o păți, că nu e nici o problemă, că, ba da, e o problemă. Cine răspunde. În hârjoneală (și cititorul poate să nu mă creadă!) intervin din nou, după o mai îndelungă gândire. Între timp sosește și Domnul Coriolan Hora, un alt mare Domn al Oradiei, pe atunci Președintele Filialei Bihor a Uniunii Artiștilor Plastici din România. Amintind ultima parte a discuției, s-a răs copios, apoi l-a susținut pe Fekete-băcsi:

- Să rămână Președintele Nicolae Ceaușescu, dacă așa l-a botezat artistul. Chira însă, nu și nu. Nu se poate. Nu spunea să nu-l expunem sau să nu apară în catalog, ci că nu se poate. Dacă nu se poate, ce dracu facem. Deci, atunci intervin și-i spun sculptorului:

- Fekete-băcsi, mă iubești, suntem doar amândoi „hunedoreni” și te rog ceva: să-l intitulăm *Portretul „Directorului”*, adică eu „și prind” „statuia” de cap (are cap mobil, gât lung, mâini prelungi), că uite seamănă cu mine.

- Nu seamănă cu Dumneavoastră, că eu l-am făcut pe Ceaușescu.

- Ba da, ba da, cu „mine seamănă”...

- Nu și nu. Hora stătea și zâmbea șugubăț și mi-a spus la un moment dat: Nu faceți asta, nu faceți asta! Chira se scarpina în cap.

Până la urmă, cu chiu cu vai, folosindu-mi toate rugămintele, Fekete-băcsi acceptă. Și așa a apărut și în catalog și la expoziția din Sala Mare (festivă) a Muzeului Țării Crișurilor. Aduș că argumentul suprem a fost că-i voi cumpăra lucrarea și nu pot să cumpăr „statuia” președintelui. Ce dracu ar fi fost și mare *Tămbălău* (firește *gratuit*!) s-ar fi făcut și o mierleam (mie nu-mi păsa, dar prietenii mei o puteau păți) toți. Și nu era cazul, mai ales că Muzeul abia își câștiga salariile pe sponci, iar „înalta Doamnă” care sigur ar fi aflat chiar avea de ce să-i „*pritocească*” pe orădeni în chisălița lor. Nu i-am dat prilejul. La expoziție, la rugămintea mea expresă, Domnul Domn Coriolan Hora a tratat prețul, mi-a adus cu mașina lui, o *Dacie*, lucrarea acasă și am plătit, nu eu personal, să nu fie *discuții* (multe se mai întâmplă între intelectuali; e drept *nu* între toți), ci Domnul Hora i-a dat în două rate, când am adunat suma respectivă, banii Bătrânului Fekete. O rată când trăia și a doua Doamnei Anisia Fekete, soția artistului, după ce acesta a trecut în rândul dreptilor.

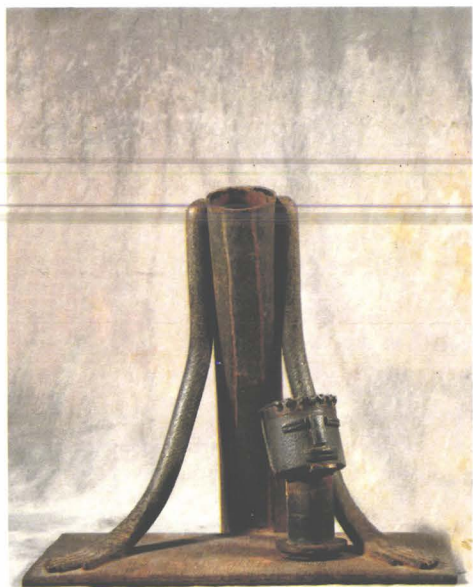
La moartea lui Fekete-băcsi, unul dintre marii Domni ai Oradiei, am fost rugat de soția sa să iau și eu cuvântul. Am spus cuvinte întristate. Și acest cuvânt – scris – a fost ulterior înmănat, la cerere, Doamnei Anisia Fekete de celălalt Domn al Oradiei, marele meu prieten, în sensul că Domnia Sa m-a onorat cu prietenia sa, Coriolan Hora.

A fost după câte știu această lucrare „Portretul Președintelui Nicolae Ceaușescu”, evident o critică virulentă, o ironie sobră adresată celui care - cum spunea Fekete-bácsi – vorbea mereu: „vorbește prea mult”. A fost penultima lucrare a artistului, care a lăsat Oradiei nu numai donația de la muzeu sau pe Vulcan și Bălcescu, ci României – *Monumentul Aviatorilor* din București și *Monumentului lui Horea, Cloșca și Crișan*, de la Alba Iulia.

Nu a fost ultima sa lucrare. Ultima (și nu știu unde este) era un *joc de șah*, cu piese de fier, aspre, dure, cum e mereu politica mondială.

Public acum, drept omagiu sculptorului orădean Fekete, acest Portret al „Directorului”, în care numai de Director *nu* e vorba. Ne putem ușor convinge.

Îți mulțumesc Viorel Faur pentru găzduirea acestor rânduri!

Portretul "Directorului" (de Fekete Jozsef)

Bunica (de Fekete Jozsef)